

Irodalmi tükör / szépirodalom

- Tari István:** Március 15. -----
Lászlóffy Aladár: „Isten, áldd meg a madárt!” -----
Utassy József: Mosolyod iránt, Virradj rám, Meghalni gyönyörű.
 A remény örtüze mellől, Mese születésnapomról -----
Péntek Imre: A „márciusi gyermek”, a szabadság énekese: 65 -----
Kabdebó Tamás: Három apokrif -----
Bence Lajos: Hazatérítő vers, Drávaszögi keresztút-jegyzet (Cs. Jósának)
Csörgöcs József: „Csak a vérünk forr” -----
Saáry Éva: Véletlenek találkozása, Késői sirató, Egy magyar a légióból
Marczinka Csaba: Az Apollón-effektus, Nem-telenségeink, (négyes haiku sor),
 Valami szenti-mentál... -----
Weinrauch Ingrid: Fájdalomfüggő, Szingularitás, A Foucault-inga,
 Mátrix csajosan -----
Batári Gábor: Apoklipiszis (Harmadik megmutatkozás) Az újságáros lény
 (Hetedik nagy regényrészleg) -----
Luzsica István: Privát Messiás, Kereszt a hátán, Közöttek között -----
Varga Zoltán: Irányított szél, Tavasz hajnalban, Helyrajz -----
Farkas Balázs: A peron vendége -----
Szollva János: Szétszéled, Fák és kutyák, Észre sem veszem, Összefonódik,
 Kinek mondjam el? Hogy elhiggyék -----
Lehota János: Az élet titkának költője -----
 (A hetven éves Szollva János köszöntése)
Máté Imre: Három forró haiku, Kéj, Gyöngyagyló, Tankák és haikuk,
 Ima, Amarillisz -----

Tanulmány / Kritika

- Vasy Géza:** Utassy József első pályaszakaszának fogadtatása -----
Péntek Imre: Vázlat egy kritikus hangú, „életpárti” költészetéről -----
Bakonyi István: Rezignáció – önsajnálát nélkül -----
 (László Zsolt: *Mágusok horoszkópja*)
Somogyi Zoltán: Belepöjegy abba a labirintusba -----
 (Egressy Zoltán *drámakötetéről*)
Kerék Imre: Németh István Péter: Évszakok keringője -----
 (kalendáriumos könyv)
Szemes Péter: Megfejtés (Hagymás István: Magfejtés) -----

Képzőművészet / Zene / Színház

- Supka Magdolna:** Üzenet a túlvilágra a tölgyek alól Kondor Bélának -----
Arató Antal: In memoriam B. Supka Magdolna -----
Prosek Zoltán: Vasilescu -----
Novotny Tihamér: A szentendre Vajda Lajos Stúdió kiállítása Zalaegerszegen -----
Wehner Tibor: Térbe zárva, teret szétfeszítve - Palotás József alkotásairól -----
Péntek Imre: Quadriga (Bischof Sándor, Cseh Róbert, Ernst András és
 Horváth M. Zoltán tárlata a Gönczi Galériában) -----
Matyovszky Márta: Artisztikus csodalények az ősvilágból -----
 Németh Klára kiállítása a Hevesi Sándor Színház galériájában
Mendöl Zsuzsa: Fejős Miklós képzőművész kiállításáról -----

Múltba néző

- Kurucz György:** 250 éve született Festetics György -----
Tar Ferenc: A Festetics kastély hétköznapijai a két világháború között -----
Beszélgések alkalmazottakkal és hozzátartozóikkal
 Szabó Istvánné, Czifra Julianna
Lendvai Anna: Egy monográfia születése
 (Szerkesztői vallomás és visszatekintés)

Műhely / Visszhang

- Nyakasné Turi Klára:** Egy önállósdott gyűjtemény -----
A Keresztury Könyvtár és emlékház Zalaegerszegen
Kardos Ferenc: Érdemes-e a Pannon Tükörben tanulmányt közölni? -----
Dr. Horváth György: Tükör-e a Pannon? -----

IMPRESSZUM

Alapító főszerkesztő: Pék Pál

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Bogár Imre – Zalaegerszeg
Kiss Gábor – Zalaegerszeg
Müller Róbert – Keszthely
Papp Ferenc – Nagykanizsa
Szántó Endre – Hévíz
Nógrádi László – Lenti
Vajda László – elnök, Zalaegerszeg

SZERKESZTŐSÉG

Péntek Imre – főszerkesztő
Bence Lajos (Szlovénia) – főszerkesztő-helyettes

Czupi Gyula

Kiss Gábor
Kostyál László
Molnár András
Tar Ferenc
 szerkesztők

ROVATVEZETŐK

Pék Pál – vers
Szemes Péter – tanulmány, kritika
Király László – zene
Horváth M. Zoltán – képzőművészet
Tóth Imre – pályakezdők
Ferencz e. Győző – helytörténet

MUNKATÁRSÁK

Kabdebó Tamás – Newcastle, Írország
Makkai Adám – Chicago, USA
Lukács Zsolt – Ljubljana, Szlovénia
Kardos Ferenc – Nagykanizsa
Szemes Péter olvasószerkesztő;

Szerkesztőségi cím:

Pannon Tükör Szerkesztősége,
 8900 Zalaegerszeg, Landorhegyi út 21.
 E-mail: pannontukor@goncziamk.hu
 Telefon: 92/598-070

Kérjük szerzőinket, kézírataikat lehetőség szerint e-mailben, CD-n vagy floppy-n juttassák el szerkesztőségünkbe.

KIADÓ

Zalai Írók Egyesülete
 8900 Zalaegerszeg, Európa tér 4.
 E-mail: animator@zalaszam.hu
 Telefon: 30/9562-303
Kiadóvezető: Lackner László

Előfizethető csekken vagy számlázással, mely a kiadó címén igényelhető.
 Az egyes számok ára: 300 Ft.
 Előfizetői díj egy évre: 1200 Ft.

Számlasszám:

Zalavölgye Takarékszövetkezet,
 Zalaegerszeg, 75500258-10809415

ISSN 1219-6886

Előkészítés és nyomdai munkák:

Gura Nyomda Bt.
 Zalaegerszeg, Hock J. u. 92/B
 E-mail: guranyomda@t-online.hu
 Telefon: 92/599-464

Készült

**Zala Megye, Zalaegerszeg,
 Nagykanizsa, Lenti, Hévíz**
 önkormányzatának támogatásával.





Tari István

MÁRCIUS 15.

Valami összejött
Valami nagyon egyben
Volt akkor... Még
Az életnél is fontosabbnak
Tűnt és a szitáló eső sem hűthette le
Azt a vézna fiatalembert,
Ki versében
Oly szépen
A magyarok istenét emlegette

Százhat évvel később
Lenn a déli végeken
Egy negyvenen
Túl nősülő szikár asztalos
Szavalni tanítgatta elsőszülött fiát
Aki hahotázó családi
Kör közepén
Mutatta
Csöpp ujjával: rabok tovább nem leszünk!

Százötvenegy évvel
Azután a Nemzeti
Múzeumnál
Rendezett megemlékezésen
Annak az asztalosnak az unokája is
Szájára vette a magyarok
Istenét! Jól
Emlékszik:
Ezért forintban hatvanezret kapott

Lászlóffy Aladár

„Isten, áldd meg a madárt”

(Panorámánk a turul-influenza évében)

Végállomás ellenfényben. Jó Budavár vetített képe, hologramja akkor emelkedett a nyugati, még kicsit kéklő égre, amikor a nézőtéren még csak félbesenyő jurták, generál-turáni cserkészszátrak, kazár zártszékek sorakoztak, s szerte e festői kupacok között kipányvázott Ady-lemkék és szapora finnugor igeikötők legelésztek a majdani rakparton. Akik már akkor éltek és utólag (schengeni mércével is) mind magyarnak minősültek, hálát éreztek az Árpád-házi kormányzat iránt az integráló gesztusért, és több sikeres honfoglalási kísérlet után végre lazítva, kikapcsolódva nézték tovább a rakétázást. Nem volt az olcsó dolog soha. Ráadásul a magas tornyon a ki tudja milyen importból kapcsolt áruként rájuk sózott, vetített érckakas máris elszabadulva csikorgott: kritizált. Ám mindez még elég távol történt a közvéleménytől: túl a víztükörön, valahol arra, ahol a fű még kövérebb, az energiárák még kedvezőbbek voltak. Egyelőre.

És most képzeljünk magunk elé valakit, aki, mint valami ellenfénybe keveredett Mikes-alak, ott ül, egyedül hallgatni végig, ki tudja hányadszor a tények tengermormogását. Mi magunk lehetünk ott (vagyis itt), akik akár a még bujdosók, akár a már túlélők közül, átgondolunk ünnepélyesen mindent. (Ezerévenként egyszer talán nem árt.) Azzal a csendes mélabúval, amivel Krúdy tűnődött állítólag afőlött, hogy már tudja az ember mennyi a két és féldeci, tudja, mennyi a fél liter, vajon mennyi lehet a négy deci? Mert mennyi volt a 145 év, ami a bolgároknál 400-ra kerekedett? És milyen volt a teljes, a totális felosztás, például a szintén széthúzó lengyeleké?

S mennyi a trianoni vizes-nyolcvan?

Jó Budavár magas tornyán az érckakas ezért nyugtalanodik minden szellemi irányzat és szellő változásakor. Mert ő ott fenn már annyiszor látta a befagyott Dunához közeledni a talpig-Ázsiákat, s tudta, hogy – lesz, ami lesz – mindig megpróbálnak egyetlen rohammal átkelni a jégen, az adódó és nem adódó alkalmak pontonhídjain, itt pedig szüzek és kódexek, gyűlékony Európák kezdődnek, halmozódtak fel, mióta (Feszty kiméletes leírása szerint) mi is beérkeztünk a berendezkedő kultúrtájba. Ebbe a tündéri zsákutcába, ahonnan se tovább, se vissza. Ahol mindig, végig vagy a Második Endrék vegyesházassága vált be Gertrudiszokkal, vagy a Bánkoké Melindákkal. Ahol végül népszerű formában Kacsóh Pongrác foglalja össze Rákóczi számára is, hogy mit is akart a vezérő fejedelem. Ahol a magányos férfiak éjszakái, ezek az önmagukba befalazott özvegyi Déva- és Varjúvárok hiába tartalmaznak könyvtár-számra megoldást mennyi közös kérdésére a szomszéd népeknek, nemze-

teknek. Ahol akik hozzáfognak földiekkel játszó égi tüneményekről, netán világszabadságról álmodozni, esetleg a semmiből egy új, más világot teremteni – sorra belehalnak, pont olyan olcsó, stupid, hiábavaló módokon, mint aki sárba süllyedt trágyahordó szekeret emelt meg s beleszakadt, avagy arra a kolumbuszinál százszor provinciálisabb földrajzi kérdésre mutat rá felkapott petrencerúddal, hogy hé paraszt, melyik út vezet Budára?

Itt sosincs igazi tétje a felkeléseknek s a lefekvéseknek. Emberrel, lóval, eszménnyel, eredettel itt sokáig nem kellett elszámolni. Vivát Kossuth! Abzug Kossuth! Vivát Deák! Abzug Deák! Tiszapista! Dankópista!... Menekült, emigráns, megtévedt, eltévedt vonat indul a tizenharmadik vágányról Héttorony, Kufstein, Montevideo felé. Ne arra tessék felkapaszkodni! Az csak halvány gőz, tünemény, látomány! Fejlemény! Jóslat! Az a vereckei gyors, retúrjeggyel. Meg tetszik látni, a malenkij ezerév végén ugyanitt tetszik kikötni. Mint akit még hamvaiban is ide, csakis erre a tájra deportáltak végleg. Minusz két fő... Igen: ez az egyenleg végül beszédes. Mikest végső soron mi Törökországtól kaptuk. Itthon lovat és utódot nevelt volna vagy dolmányokat tervez a vármegyei banderistáknak, és igyekszik előnyösen nőszülni. Mondjuk sikerül elvennie éppen azt az aranyos Zsuzsikát, aki sajnos magát Nagybercsényi Miklóst sem tette boldoggá (s erről ki tudja, mit gondolt magában a nóta szerint). Így viszont ő mélabús jelképpé lett, mi büszkéek lehetünk rá. Törökország pedig hiába rabolta el a kolozsvári hóstátról azt a legénykét, aki aztán és végleg csak az Ibrahim Mütefferrika tudós névre és identitásra hallgat a hurik közt a Paradicsomban is. Amint utólag látszik csak igazán: rajta kívül senki, de senki sem igyekezett megajándékozni Turciát, kinek ura a fél világ szultánja volt, az ördögös Mainz-i fiú, a Mancifiú világraszóló találmányával, a nyomdával. Az egész iszlám hálójára számíthat Erdély, Erdély révén Magyarhon, ahol most a Gutenberg-galaxis végét jósolgatják – badar beszéd! – a sznobéria hálójába, hinárjába keveredett felelőtlenek.

Lehet ennél világosabban felfogni és felvázolni a célt s a hivatást, mely felé ezer éve – mit Európa! – a nagyvilág, s a harmadik, negyedik világ érdekében és örömeire mi mindig – biztos, ami biztos – kettesével indítottuk a fiainkat: Hunor és Magor, Koppány és Vajk, Nyári és Pekri, Szondi két apródja... És két Zrínyi, két Széchenyi. Biztosak lehetünk benne, valahol gyalog, lovon, batáron közeleg egy másik magyarság. Akiknek (majd egy régebbi vagy újabb keletű magyar-magyar határon) a vám- és

pénzügyörség jelenlétében átadhatjuk ezeréves keresztünket, hogy pihenjen, könnyedén holográfjába, tudatába (össze)csukva tovább vigye jövő-nyugati ismeretterjesztő fórumok, fesztiválok, múzeumok irányába. Mi pedig leülhetünk végre a talpfákra kipihenni az eddigit. Elő a szalonnát, hagymát – Tisza-Duna-Dráva-Száva – a magyar vizet s a Székelyföldet.

Különben politikai családfa-apritás volna az egész.

Szemmel láthatóan – főleg politikusaink az utóbbi időben erőfeszítéseket tesznek arra, hogy vegyes bizottságok meg egyéb alakzatokban felálló hivatalnok, szakember, tüzszerészeti leszerelő csapatok üljenek le és próbálják egyeztetni – a múltat. Igen, a közös múltunkat – melyről, csak a románok és magyarok meg az erdélyi százokban, svábokban, a németiség együttélését vegyük – háromnak hatféle tudomása, vallomása van. Tudja és vallja mindenki a magáét. A dolog kimeneteléről óhatatlanul eszünkbe kell jutnia Karinthy frappáns diagnózisának, miszerint hogy is legyen béke, hiszen a férfi a nőt, a nő a férfit akarja. Mindenki mást akar tehát – és ahogy kivehető, ehhez a dúsabb bizonyítékokkal rendelkezők, avagy a magukét nagyobb átéléssel kezelők mindenike két dologba veti a bizalmát. Egyikben is, másikban is nyakig benne vagyunk, mi magyarok is. Egyrészt a történelmet (sajnos még a közelmúltat is) valahonnan hallotta, olvasta, tanulta mindenki. Nos el kell érni (mondják egyesek), hogy a megingathatatlan adatforrást is egyenlővé tegyük a képzeletbelivel, vagy a nem-létezővel, s akkor a dolgok, az „igazság” illetően elrelativizálása kompromisszumra kényszeríti az összes feleket. A másik megoldás is kivihetetlennek látszik; az mindössze arra épül, hogy a tudásnak (valami megfontolhatatlan döntőbírósnak, talán a fetiszizált Nyugatnak) kell panaszt tenni, s azt rávenni az ítélő szerep vállalására, a mércék, mértékek, adatok folyamatos hitelesítésére vagy elvetésére. Ebben a legnagyobb naivság nem is az, hogy ilyen grémium össze nem hozható soha, hanem az, hogy döntéseit az a fél is elfogadná, amelyikre nézve kedvezőtlen.

Mert az összes békekötések hasonló döntések voltak, s csakis az erőnek engedve szokták elfogadni azok, akiket sújt. Másrészt a beszélj, bolond, beszélj, én tudom, amit tudok elképesztően makacs, de szerkezeti vonása az emberi lénynek. Valóban honnan is tudnánk kétségtelen helyességgel a múltat, hogyha a szemünk előtt zajló lét mindennapi tényeit és mindennapos folyamatait nem tudjuk helyesen átlátni és értelmezni? Marad a gond: hogy mindenki fejében egy közösen is használható tudáshalmaz, egy minden szempontból praktikus és érvényes információadag lehessen a történelemtől. És azt sose lehessen a jelen viszályaiban fegyverként felhasználni, bárminek ellensúlyozásául. A múlt dolgai éppen abban árthatnak a jelennek, hogy érvül, indokul, indítékul szolgálhatnak egymás ellen olyan élő emberek közt, akik semmiképpen nem lehetnek felelősek őseik tetteiért. Itt érünk talán az önmagával foglalkozó jelen zónájába.

Ahol politikusok egy része összebékítene, másik fele összeugrasztana. Résen kell lennünk. Nem a múlt, hanem a jelen tényei szerint felmérni és megítélni a román-magyar viszonyt, a román-szerb, román-szász, román-cseh, -albán, -török, -görög viszonyt, létfontosságú. Amíg nemzetállamként reagál a különben ma civilizálatlan tárgyalóhajlamú kormányhatalom az olyan jogos kérdésekre, hogy a lakosság bármelyik kategóriája anyanyelvén művelje a kultúrát, a legmagasabb minőségi szintig, addig (akár tulajdon meggyőződésből, akár ilyen irányú nyomásnak enged) nem tekinthető őszintének az elnöki mosoly, a miniszterelnöki kézfogás, a koalíciós partneri szövetség. Lám, máris világos, hogy nem a múlttal van a baj. Mert akár az is kiderülhet, hogy Bem apó egy facsarintosan indázó családfa jóvoltából éppen Decebál utóda volt, de ki kalkulálja úgy, hogy árt majd valaha is neki, ha a ma Romániában élő magyar gyermek anyanyelvén tanul? A kutya a kertben, a múlt a jelenben van élve. Valóban, pár generáció után saját elődeimet sem tudom nyomon követni. De én itt és ma, bármi legyen az ország neve, magyar vagyok.

Utassy József

Mosolyod iránt

Földek paplanát
már-már megemelinti
a moccanó mag.

Nézd a kétfejű
és nyolclábú kutyát, hé!
Megjött a tavasz.

Suszterbogarak
sütkéreznek a napon.
Lekapom a kalapom.

Cseresznyevirág.
Nekivágtam, neki én
mosolyod iránt!

Virradj rám

Piros az ég,
majd kicsattan,
páráll a föld,
szárad,

szelek
bő szoknyái után
kapkodnak
az ágak.

Énekek éneke:
tavasz,
virradj rám
nagy fényben,

és akard,
hogymár asszony után
kiáltozzon
vérem!

Meghalni gyönyörű

Megjött a tavasz,
te meg elmentél,
barátom.

Fölhúztad a hétmérföldes csizmát,
nekivágtál a mindenség vadonának,

látlak lelki szemeim előtt:

csücsülsz a Plútón,
csöcsörészed a Múzsát,
pipálsz,
eregeted a füstkarikákat,

látod,
végül is igazad volt:
meghalni gyönyörű,
hess a fenébe bánat,

bevágtad magad mögött a fellegajtót,
csak úgy csörömpöltek a csillagok
utánad,

várt már,
toporgott,
tűkön állva toporgott az isten,
hogymár kinevezhessen:

a vers tábornokának.

A remény örtüze mellől

Úgy páráll a föld,
már-már Isten hiteget.
Áve, Kikelet!

Mese születésnapomról

Hol volt,
hol nem volt,
talán egy csillaghajításnyira innen –

Álmaimban ma is visszafáj még
a szülőrés szorítása.

Tavasza van, suhogó, gyönyörű kikelet,
sárga híreket kiáltoz dombon az aranyeső,
pici rügyek, bimbók bombái robbannak,
és szinte velem együtt születnek meg a pöttöm,
ráncos arcú, csecsemő levelek.

Komoran, barnán
fölbúg a völgyben a vasgyár szirénája,
mert vasárnap is zabál a kohó,
falnak a kemencék.

Piros egek ejtőernyőjén hullong alá a Nap.

Apám a Kapcához címzett csehóban féldecizik,
ragyog, fizet fűnek-fának, rázzák a kezét,
és hátba veregetik jól a barátok.

Mi meg mamácskával melengetjük egymást,
dömöckölöm két kicsi öklómmel a mellét,
mohó vagyok,
világra éhes:

szájam szegletén kibuggyan,
alácsorog apró arcomon
az anyatej.

Péntek Imre

A „márciusi gyermek“, a szabadság énekese: 65

Vannak kivételes sugárzású, szinte kultikus érzeteket, tiszteletet keltő művek a magyar lírában is. Gondoljunk a Nemzeti dalra vagy az Egy mondat a zsarnokságról című versekre. Kivételes helyzetek, pillanatok szülőttei, s a kedvező csillagállások véletlenje(?), hogy nyilvánosságra kerülnek. Azt hiszem közéjük tartozik – én mindenképpen ide sorolom – a Zúg március. Már azt csodának kellett tartani, hogy a 67-es Kortársban megjelent, majd helyet kapott a Szép versekben. (A belső információk szerint Benjámín László kiállításának volt mindez köszönhető.) Az meg végképp hihetetlennek tűnt, hogy Utassy József 1969-ben kiadott, első kötetében (Tüzem, lobogóm) is olvashattuk a költemény felzaklató, lázas sorait, Petőfi-idézését, érzékelhettük szabadságot számon kérő hevületét. A „Kelj föl, Petőfi, sírodat rázom,/ szólj még egyszer a szabadságról“ dermesztő egyszerűséggel fogalmazta meg azt a sokak által átélt emberitársadalmi helyzetet: itt, a létező szocializmusban nincs szabadság. De a többi, drámai erővel világgá kiáltott felismerés sem volt érdektelen... „lopnak a bőség kosarából, / a jognak asztalánál lopnak ...holnap a szellem napvilágát /roppantják ránk a hétszer gyávák“. Igen, ezt a megalázó, elviselhetetlen helyzetet ismét Petőfi lázító, forradalomra biztató szavaival, lelkületével változtathatjuk meg. Biztatás helyett mondhatunk nyugodtan uszítást is. Mert a korabeli pártkorifeusok hamarosan így értékelték a vers „üzenetét“. Különösen az után, hogy Dinnyés József megzenésítette, és lépten-nyomon (főként ifjúsági klubokban) játszotta, s rendszerint vele énekelt a közönség. Magam is jelen voltam néhány ilyen esten – olykor a szerzővel együtt –, s ma is megborzongok a hangulaton, az 56' utáni fejfelemelés első kísérletein.

Aztán a vers tilalmi listára került. Legalábbis úgy hírlétt. Ezeket a listákat csak a bennfentesek ismerték, olykor helyi pártbizottsági döntés is közrejátszhatott alakulásukban – ki, hol és miért nem kívánatos –, melyik mű nem kerülhet a „szocialista nyilvánosság“ elé. A lényeg: sem a vers, sem a dal nem hangozhatott el semmilyen rendezvényen. S derék (titkos)rendőreink érvényesítették is a parancsot. Néha „szép szóval“, máskor kíméletlenül. Hogy hány konfliktust ért meg Dinnyés József ezzel kapcsolatban, arról sokat mesélhetne. De most érzük be annyival, hogy a vers intenzitása az idő múlásával sem halványult, mai újraolvasása is egyértelművé teszi: helye van a korszak irodalmának meghatározó művei között. Álljon itt bizonyosságául Vasy Géza Március zúg örökké (2001) című tanulmányának néhány sora: „A Zúg március a hetvenes években tiltott verssé vált, s a betiltók is tudták, hogy azért, mert igazat szólott. Utassy József

egész életműve a szabadságfogalom jegyében szerveződött. Ezért van az, hogy bár szervesen kötődik egy történelmi korszakhoz, ki is szól belőle: időtlen és így ma is időszerű“. De még egy „bűne“ volt, ami legalább annyira irritálta a szocialista hatalom-technikusokat: az 1969-es Elérhető földben megjelent Hitfogyatkozás. Ebben még kíméletlenebb létállapotot állít elénk, melynek gyönyörű képeit olvasva nem lehet nem gondolni az eltiport 1956-os forradalomra.

*„Dióverőfény. Rezgönyárfa
idegösszeroppanása.*

*Sisakból makk, emberfej pottyán.
Hitfogyatkozás játszik napommal.*

*Koppanás, csönd: ez lett a ritmus.
Mezön új csaták csöndje virit most.*

*Győzelem? Harminc arannyal győztek!
Éneklek hát: judás idő ez ...“*

(Előképe ez a Nagy Gáspár-i „Judásfának“.)

Ettől kezdve „tréningezett vele a terror“. A szabadságimádó költő, a „márciusi gyermek“ többé nem számíthatott a kiadók kegyére, az irodalmi hangadók megértésére, elismerésére. Emlékszem, Szabolcsi Miklós az Elérhető földről írott kritikájában „publicisztikus tehetségnek“ titulálta. Pedig a vágy, az elhivatottság majd szétfeszítette ezt a nem mindennapi lírai tehetséget. Első kötetének végén írja:

*„... és részegen és józanul:
írnom kell, addig írnom,*

*míg fel nem száll kék terhével
galambfehér papírom.“*

(Piros pánt rajtam)

És bizony nem szállt fel (újra) „kék terhével“ a galambfehér papír, második kötetének kálváriája – a hosszadalmas alkudozás, melyik vers maradhat és melyik nem – tönkretette idegeit, súlyosan megbetegedett. A tervezett kötet – a Csillagok árvája csak 1977-ben jelent meg, nyolc évvel beadása után. Sok emlékezetes vers található benne, csak néhány cím: Fekete trón, Apollinaire, Magyarország!, Fény a bilincsen, Pohárköszöntő. Az Őszvilág ciklusban olvasható: „Hiába himnuszolsz,

haris! / Kilakoltatták szavam is". A kiábrándultság, a csalódás megfogalmazásai szebbnél-szebb fordulatokkal váltakoznak a kötetben. A Hazáig-ban írja: „ballagok tova. /Szeptemberedek“. Tíz év sem kellett hozzá, és a fantasztikus életimádat, világmegváltó lendület megtört. De nem adta föl: „A láng / piros madara lobog, / énekel, /ugrál sorsa ellen“ (Paradicsomi tűzmadár).

Hogy valójában mi történt, arról a Pokolból jövet ad némi képet. A Lakótelepi Jézus tömören idézi fel az átlényegülést, a teljes kiszolgáltatottságot:

*„Hogy ragyognak levetett rongyaid a holdsütésben!
Koponyádon csillagok tövískoszorúja...
Dicsértessék hát a Tíz neved, lakótelepi Jézus...
Meztelen vagy, mozdulatlan, fejed körül piros
derengés.
Szirénaszóval jönnek érted a fehér köpenyesek.“*

A kórházi világ, a kezelések, gyógyszerek. A Holtpont. „Jaj, most vagyok csak /igazán árva, /sárgaház sahja, /kétség királya“... Közben meghal Kormos István és Nagy László. Két szép verssel áldoz emléküknél. A kötet két utolsó versét szeretném még felidézni. A Pokolból jövetben egyrészt az önanalízis kétségbe ejtő felismerése: „kör tüze ragyogtat“, másrészt a fohászzkodás: „ments meg engem, ifjúságom, / te, egyetlen, árva“. A Székiáltó pedig a maga monomániás ismétlődéseivel keresi a kapaszkodót:

*„Jaj, ne hagyjatok magamra,
jaj, ne hagyjatok magamra,
ne száműzzetek a dalba...
Engemet ha árván hagytok,
engemet ha árván hagytok,
ti is egyedül maradtok...“*

Emlékszem, a vers Rédcisen született, még anyósa régi házában. Felesége révén – később fia miatt is – gyakran időzött a határ menti kis zalai faluban. A pesti bölcsészkaron kelt barátságunk csak megerősödött, lévén én a szomszéd község, később kisváros, Lenti szülőtte, szintén hazajáró lélek. Egy látogatásom alkalmával a tornácra üldögélve beszélgettünk, amikor elővette apró noteszét, amelyben gyöngybetűs írással sorakoztak már betegsége után született versei. Talán Dinnyés Jóska is jelen volt, és rögtön magának követelte a szöveget. Mindenesetre a verset nagyon invenciózusan sikerült megzenésítenie. A fohászzkodás és jajongás szívbemarkoló dallamaival. És Utassy Jóska, szűkebb körben csak Dzsót, nem hagyta magára. A barátok, ismerősök, pályatársak és szerkesztők kínáltak számára kapaszkodót, visszatérést a normális életbe. Biztosan ennek is köszönhető, hogy lassan magához tért, s megszületett a Hungária Kávéház című kötet, benne vitriolos bököversek, rögtönzések, az irodalmi beltenyészet karikírozott ábrá-

zolása. S visszatért remek humora is, példa erre az Ellenpont című vers.

*„Hogy ontja a verset,
hogy ontja!
Bezzeg én,
orvosok bolondja,*

*Újabban:
naponta tíz szonett.
tablettázgatók itt
szorongva:*

*naponta
tíz szemet.“*

A jóval később, 1996 táján megjelent Kálvária ének – mely újra felidézi a tudathasító napokat és éjszakákat – már nem csak az (ön)védelem etapjait mutatja be, de vádol is. Az öreg éjjeli örnekek vallja a megvilágosodás nyomasztó éjszakáján – ki másnak?! – „Irok./ Mit ír?/ Verseket./ Verseket?!/ Igen, azokat./ Abból meg lehet élni?/ Nehezen./ Pláne, /ha ki sem adják az ember könyvét.../És ki nem engedi,/ hogy kiadják? /Aczél György./ Ki ő?/ Ő a szocialista realizmus.../Nem enged levegőhöz jutni“.

Véleményem, s más kritikusok szerint is, a XXVII ciklusba rendezett dokumentumszerű szabadvers az újkori magyar költészet legmegrendítőbb opusza.

De hogy ne legyen semmi sem egyszerű: újabb próbatétel várt rá. A „ragadozó föld“ nem csak a baráti kört tizedelte meg, fiát is fiatalon, ifjú legényként magának követelte. A betegség iszonyú stádiumai: fájdalmas, kétségbeesett, Istent vádoló versek sorakozója. („Ölöd, irtod, gyermekem, Isten...“. Aztán: a Gyászéj. „Fiam földben.“)

Gróh Gáspár írja róla A létezés vermeiből című portréjában: „A legnagyobb meggyötretés azonban alighanem Utassyé volt. Az ő esetében talán nem túl nagy szó: szinte csoda, hogy végül mégiscsak túlélte mindezt“.

És olvashattuk egymás után az öregség maszkpróbáit, a sétákat az „ének tisztásain“. „Íme hajam és íme szakállam! / Csupa zuzmára-vert, csupa dér“ (Aki megfeszül). Igen, „odavetve az elmúlásnak“ a séta is mind keserűbb, fájdalmasabb. Ám oldódik a feszültség: elégikus hangon veszi számba a beszűkült, roncsolt távlat maradványát, ami elég az élethez, a mindennapi feltámadáshoz (Hogy érzed magad, Dzsó?). S képes „berendezkedni“, ironikus mosollyal széttekinteni ebben a „vadonatódon világban“. Az írás szerelme túllendíti a kételyeken, s már fohászra is futja az „öszök öszén“: „Vigyázd tollamat, vén vacsoracsillag“.

Az intonáció mind gyakrabban az öregség motívumaiból indít: „Törődött/ megfáradt fák alatt / lombok alagútján / sétálgatok az őszben...“ (Megfáradt fák alatt). Még két egy „Mese születésnapomról“, mely képes ismét megindító családi képekkel felidézni a világra jövet idilljét, a tavasz, a természet újjászületésével szinte párhuzamosan: „pici rügyek, bimbók bombái pattannak,

/és szinte velem együtt születnek meg a pöttöm, /rán-cosarcú, csecsemő levelek“. És 2001-ben kézbe vehettük – utalva az első kötetre – Tüzek tüze címmel az összegyűjtött versek (1957-1997) testes korpuszát, a Littera Nova Kiadó gondozásában. (Mindenképpen elismerésre méltó kiadói teljesítmény, de egy tartalmas utószó megíratása – szerintem – nem csupán pénzkérdés...) Utassy József joggal írhatta a kötet utolsó versében: „te az időnek dolgozol, /én az időtlenségnek.“ (Egyszerű ez!). Úgy gondolom, valóban: egyszerű ez, ha még akadnak is kételkedő hangok. A lenyűgöző lírai oeuvre megkezdte a maga helyfoglaló munkáját a magyar irodalom egyetemes csillagrendszerében.

A szerencsétlenségektől nem kímélt költőnek az ezredforduló elején újabb küzdelmet kellett vívnia a betegségekkel. Meg kellett érnie – Pilinszky találó kifejezésével – a „mélypont ünnepélyjét“. És ismét nem maradt magára. Éreznie kellett – hűségese társa, felesége

önfeláldozásán túl –, nincs egyedül.

Segítőkész kezek nyúltak feléje, bármerre kényszerült a kezelés, a gyógyítás, a gyógyulás útján. S végre nyugalmat talált – s új otthon – Rédcisen, ahol annyi szép verse született. Bükkszenterzsébet, Budapest, Rédcis. Három állomása életének, s remélem, pályájának. Köszöntsük hát a 65 éves, immár Zalában élő, betegségeiből mind jobban magára találó költőt. S biztosíthatjuk: nem magának ír. (Ahogy a Magamnak írok soraiban dörmög, zsörtölődik.) Ezért hisszük el neki barátai, pályatársai, olvasói, tisztelői szívbe markoló vallomását:

*„Tudom: hazudni nem hazudtam.
Minden betű ragyog.
Arany sisakot hord tollam,
s fényes gondolatot.“*

És írjon csak sokáig az arany sisakos toll...



A Szentendrei Vajda Lajos Stúdió kiállítása - enteriőr a Gönczi Galériában

Kabdebó Tamás

Három apokrif

1. Szent Péter saruja

Kutya meleg volt és már órákat gyalogoltak a Genezáreti-tó felé, mely majd enyhet hozand mindnyájuknak. Az Úrjézus elől ment, egy lat cseresznye volt a tarisznájában, azt szemenként elosztogatta a mögötte poroszkáló apostoloknak. Péter, amikor az utolsó cseresznyét is lenyelte, magostól, hogy semmi se vesszen kárba, felkiáltott: „Mester!”

Az Úrjézus bólintott. Rögtön tudta, hogy ennek a majdani kösziklának a jobb lábán elszakadt a saru szija. Az apostol tunikájába törölte izzadt homlokát: „Mester, így nem tudom folytatni az utat. A kövek föltörnék a jobb lábam. Segíts rajtam!”

„Ne csüggedj!”, válaszolta az Úrjézus és mivel Isten is volt, meg ember is, köntösének sarkával ő is megtörölte gyöngyöző homlokát. Péter már a földön ült végigkérdezvén apostol-társait, kinek lenne-volna legalább egy arasznyi spárgája, amivel ideiglenesen pótolni lehetne az elvásott kecskebőrt. De hát nem volt senkinek semmije. Az Úrjézus felemelte tekintetét és jobb kezét. Azon a mutatóujj a távolba mutatott. „Jó szolgám, Péter. Ne csüggedj, ha mondom. Amott jó fehér szamarán ülve egy szamaritánus. Vándor varga a jámbor. Mihelyt ideér, megkérjük, és visszavarra saruszíjadat.”

Fülöp apostol, aki közvetlenül Péter mellett, a Mester mögött állt, felsóhajtott: „Engem a sasszememről ismernek. És egy fia szamaritánust nem látok az úton.” „A kanyarban van, egy mérföldre innen. Szamara az útszéli papsajtot bóklássza.” Nos, mielőtt az Úr követői elszámolhatták volna a 666-ot, feltűnt a jámbor varga, azután oda is ért. Megfoltozta, összevarrta Péter saruját. „Jóember”, mondá az Úrjézus, „nincs nálunk egy árva garas sem fizetségül. De biztosíthatlak, szamaradnak minden este találsz majd abrakot, akárhol légy. A sivatagban azért ne töltsd az éjszakát.” Ment hát a szamaritánus a dolgára, és akárhová ment, abrakot mindenütt talált. Egyszer egy szegény zsidóemberre akadt, akit a rablók jól helybenhagytak. És arab létére segített rajta.

2. Szent János tüze

Lévén a legfiatalabb, Szent Jánosra hárult a tüzrakás, tüzgyújtás feladata. Cesareában voltak akkor az apostolok, nem messze Pilátus büszke nyári palotájától. Az Úrjézus egy nagy datolyapálma árnyékában ült, az öszö-vetségi szentírást olvasta, holott betéve tudta az egészet, de így akarta bátorítani az írástudó apostolokat – öten voltak ilyenek –, hogy hasonlóképpen cselekedjenek. Hal volt bőven. András egy nagy szákkal a fővenyre tette

öket, Tamás bicskájával lekaparta a pikkelyeket, Kiszakab nyársakat faragott és fölfűzte rájuk a halakat. János azonban elkomorodott. Nem volt nála sem kovakő, sem tapló, ujj csettintgetésével pedig ugyancsak nem tudott tüzet csiholni. Az Úrjézus látta, hogy baj van. „Jani fiam, ha megígéred, hogy minden nap holtodiglan elolvasol egy passzust a Szentírásból, akkor tűzhöz juttatlak.”

„Hogy megígérem-e, drága mester! Hát persze, hogy megígérem, de még azt is, hogy a jelenlegi dolgokról is írok majd jó néhány passzust.” Az Úrjézus felállt a körül. „Menj a palota tülso végébe. A zelóták betörték az egyetlen üvegablakot. Az üveg nagyon drága, de már fel van találva. Szóval, szerezz onnét két üvegcserepet, és hozd ide a rözserakáshoz.” János apostol, ahogy kellett, úgy cselekedett. Az Úrjézus élükre rakta az üvegcserepeket, alájuk néhány szalmaszálát. A nap sugarai fészket raktak az üveg élén, a szalma áttüzesedett, lángra lobbant, aztán a rözsén volt a sor, végül a fahasábokon. A hal porhanyósra sült, belakmározta. Pilátus azonban éppen a pitvarában hűsölt, amikor János az üvegcserepeket elvitte.

Utána küldött egy rabszolgát, hogy kikutassa, miféle az üveglopó. Visszajött azzal a hírrel, hogy galileai és rokona a híres rabbinak, Jézusnak. „Na jó, majd lefűlel-tetem valamennyit, de elsőként Jézusnak kapom el a frakkját.”

3. A legutolsó utolsó vacsora

Az utolsó vacsora közel kétezredik évfordulóján, egy bizonyos csütörtökön, az Úrjézus összehívta az apostolokat a mennyben, hogy az emlékezetes estét megünnepejjék. Az Isten számtalan csarnokainak egyike

tökéletes mása volt az egykori jeruzsálemi háznak, mely egyemeletes volt, lapos tetős, adobé téglából épült, falait fehérre meszelték és vastag tölgyfadeszkából készült bejárati ajtaja. Az apostolok félkörben ültek a lapos asztalnál, az étkeket felfekvő testhelyzetben vették magukhoz, mint az a Római Birodalom távolabbi sarkaiban is szokás volt. Az Úrjézus körüljárta a szemét a lelkeken – kiket azért egykor testi valójukban is látni lehetett – majd fölemelte a kelyhet...

...mikor kopogtatás hallatszott a tölgyfaajtón. Az Isten szeme mindent lát, az Úrjézus tehát látta a kopogtatót, mielőtt ajtót nyitott volna. Az apostolok azonban ágaskodtak, fürkészték, ki áll a már nyíló ajtóban? „Gyere ide be, fiam!”, mondta az Úrjézus, és szent kezét (melyen közel kétezer év után is látszottak a szögek verte sebek helyei) a jövevény fejére tette. „U!”, „Ah!”, „Nem!”, „Ezt mégse!”, hallatszott az apostolok szájából. „A gaz Iskariót, aki elárulta az Urat!”, mondá Jakab apostol mérgesen.

Az Úrjézus hátrafordult. Nem szólt egy szót sem, de a szeme azt mondta a többi hűséges apostolnak: „Kuss!”. És ezek elhallgattak, visszaültek a helyükre. „Fiam, Júdas. Igaz, hogy elárultál engem azon a sziklasúlyú napon, de meg volt írva, hogy meg kell halnom. Ha te nem adsz a poroszlók kezére, akkor megtaláltak volna ők amúgy is. Hiszen nem rejtettem, áldozatom önkéntes volt. Nos, hát eszköz voltál, kétségtelenül, hibát követtél el, de nem kívánom, hogy a gyeheennán bűnhődjél az idők végezetéig.” Kissé vonakodva bár, de az apostolok helyet szorítottak az asztalnál Iskarióti Júdásnak, s immár tizenketten emelhatték serlegüket az Úrjézusra, az Úrjézussal.

Cseh Róbert:
Deform
2005

Quadrige -
Gönczi Galéria



Bence Lajos

Hazatérítő vers

Czine Mihály temetéséről hazajövet

Csak azt a hőesést tudnám
feledni, mely a sirt
percek alatt a temető
csont-fehérjével
egybemosta, mintha ügyet sem
vetne a halottra –
s furcsa egybeesése
a neveknek – Bence
állhatott így
Toldi sírja mellett,
képzelődtem én, közel se
kerülve a sírhalomhoz,
siratva belül téged,
a sörényes fák alatt, áldva
a hó tisztafehérjét,
mely a temetőkert
frissen hantolt
sírjaival a föléd
magasodó fehér
koporsóformát egybemosta.

Ha emlékem nem csal,
ittam is, mert
vezetnem nem kellett,
egy sírkő mögül Imre
lépett ki, Görömbei hosszan
búcsúzott, Eszter fürkésző
tekintetén – ki van itt,
ki az, aki várható még, sőt
ki az, ki közben elment –
én is fönnakadtam, jött is
felém nyomban,
mint egy fura álomban.

Aztán Lili, Laci,
meg én, autóba ültünk, s
meséltünk egymásnak
a feledés ellen,
hogyan hányszor verte
bele szép okos fejét,
a szentem, pohárköszöntőkor,
emelkedett hangulatban
a Király Lajcsi fogadjában,

fölemelkedve a pince
légtérébe – mert egy költő,
ha szól, mindig feláll! –
mondtad, intettél meg,
ha lámpalázasan vagy
félelemtől gyáván, ülve
motyogtam el, magas
eszméket ostromló versem,
s mikor a díjkiosztáson
– elmeneteled előtt talán
utószor – nem volt már több
szavad... hozzánk. Nem volt
szavad, s mint a kisdíák,
ki belesül versébe, csak
mosolyogtál, túlvilági
fénnyel szemedben, már
soha többé át nem adható
gondolatsorral fejedben.
Az ünnepség után,
a társaság szokás szerint
feloszlott, mindenki
szokatlanul gyorsan elment.

Végül is elnyomott
az álom... Közben rohant
velünk a kocsis, Laci ült
a kormánynál, mellette
Lili. S így robogtunk,
szinte suhantunk
a halál ellenében, de
érezve jelenlétét, s a hó,
mely hazáig kísért,
mint fehér átok,
üzött, hajszolt
viháros széllel egy behavazott
országban keresztül,
s éjfél is elmúlt
talán, mire
hazaértünk.

– Itthon vagyunk, Lajos,
 lehet kiszállni – próbáltak
 ébresztgetni,
 s én kizökkenve
 országos álmomból, királyi
 vendégseregéből elszólítva
 (ott ültél te is, közös égi
 vacsoránkat fogyasztgattuk,
 gyakori koccintgatás
 közepette, mondogattuk,
 nem is olyan rossz
 itt, szoktatva magunkat
 a síri csendhez, egyedül
 a pohárcsengés hiányzott –
 tényleg, hova tűnhetett
 a pohár csengése...).
 Felnyögtem, mint durcás
 gyermek, mondván: – Mi van,
 újabb átszállás, hát nem
 a végállomás volt az iménti?
 De a szél pofámba vágott
 egy marék havat, mintha
 mondaná: – Kuss, nem kell
 mindig mindenről
 tudni mindenkinek,
 nem kell!

Így hát elindultam
 otthonom felé, mint egy
 álomtól mámoros fejű hóember,
 botladozva, kábán –
 bent kihűlt lakás fogadott.
 A hideg kályha
 mellé lezökkenve, feledve az
 égi kalandot mesteremmel,
 s mint, akit
 minden cserbenhagyott,
 reggelig ismételtettem
 fogcsikorgatva:
 itthon vagyok,
 itthon vagyok...

Holdas György:
 "Természet zenéje"
 2001

Szentendrei Vajda Lajos
 Stúdió - Gönczi Galéria





Holdas György: Vegetáció II. 2002 - Szentendrei Vajda Lajos Stúdió - Gönczi Galéria

Drávaszögi keresztút-jegyzet

Cs. Jóskának

Porba hajlok előtted,
táj, gázolj belém,
hol dzsinnek és vicék,
táltosok és pogány papok
menedékekül szolgált
a fűzes, a berkenyés erdőszél,
hol nemrég a sáncban a halak
gonosz emberevő
cápaként fickándoztak,
az emberhústól megvadultak
csukák, compók
és növényevő pontyok
az emberi hullától
öklendezve, a szárazra
kíváncsoztak...

Mégis, meghajlok
előtted, táj!
Kalapom is lekerül
fejemről szellemóriásaid előtt,
Tamás és Bálint, Sztárai,
Ács Gedeon,
szellemeid ma is
régi dicsőségünket
susogják a náddal,
mind-mind a szabadság
dalát fújja, katonáid,
kik a megmaradásról

regélnek.
(A „lelket“ is így szítja,
együvé válva a nádszállal,
a mocsárral, a láppal...)

Lehajlok előtted, táj:
gázolj át rajtam, taposson
át rajtam a vonuló hadak
utolsó martalóca,
hadizsákmányként innen
el nem vihető már semmi.

Lápok népe, a vizek embere,
lidérces lángokban
tör fel az elfojtott élet,
fényük fűrésztí arcomat,
mélybe visz, s a mélyből
tör elő minden akarat, minden
písla láng, mint midőn
hosszú bujdosásból az ember megtér,
néz maga elé, előtte lakodalmi
terítés, kupicában pálinka,
kancsóban érintetlen a bor,
csak a vére forr,
csak a vére forr...

(A kórógyi „erődnél“ 2005 őszén)

Csörgits József

„Csak a vérünk forr“

Kedves Lajos, tán írnom se kéne, meg mondanom se, de nincs kiút, mert a Halak hava, február van, én meg nem fagyos csukák után markolászok a Zuhogó, vagy a Pörölék vizében, hanem a megyeriek törzse fővárosában temetek, hol Apám meghalt, temetni, égetni, szívben, hagyományban, árban-szabályban, pénzben viselkedni kéne,

*csak a vére forr
csak a vére forr...*

ezért mit tehetek egyebet, tévét be nem kapcsolok, legfeljebb snapszerozom velem érző kocsmavallásúakkal, síró Anyám után, gyerekeim nézem és ügyködök, hogy tegyem még jobbá a létezőt, ami megmaradt, vagy dolgozom és munkám szebbé, naphitű éjszakáimat fényessé teszik dolgok, dolgok a partból kifordult, évszázadokkal ezelőtt eldobott kögömbök, agyagfegyverek, lelkek,

*csak a vére forr,
csak a vére forr...*

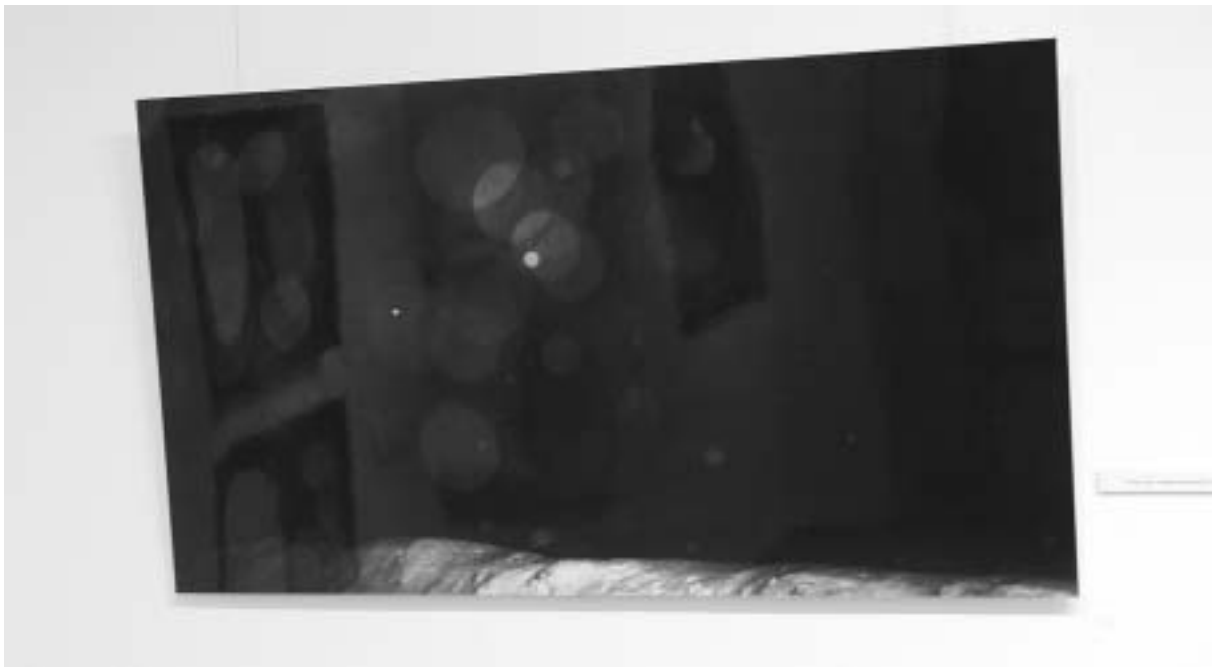
megnyugvasként napilapot kézbe nem veszek, bort töltök, csillan benne Tengervíz minden Nap-Víz fénye és dolgozom, szövegszerkesztek, verset, Versedet írom át, melynek hatása kikényszeríti az imát, imát a szépről, együtt megélt régről, örömét léleknek, nádcsövet nyújtó életnek, mit átérezteél, szép szavakban, érzelmekbe öntöttél, mint én e vörösmarti vörös bort,

*csak a vérünk forr,
csak a vérünk forr...*

és vérvörösbe mozdul a szürke téli ég, mert
2006 február elsején így örültem szép versednek én.

Vincze Ottó:
Hargitai hóhelyzet
2003

Szentendrei Vajda Lajos
Stúdió - Gönczi Galéria



Saáry Éva

VÉLETLENEK TALÁLKOZÁSA

Bandi

Először mint egy nagy budapesti napilap riportere jött hozzánk, aztán... meghitt, kedves barát.

Ma is magam előtt látom a nagylengyeli ház ajtajában: nevetve veri magáról a havat... Fehér síruhája remekül illik fekete hajához, fekete szakállához. Előkelővé teszi a megjelenését, pedig nagyon alacsony sorból jött. (Nyilván, ez a múlt sodorta a kommunista mozgalomba!?)

Éjszakákon keresztül beszélgettünk. Olyan dolgokat mondtunk el neki az olajmező életéről, a munkások politikai felfogásáról, amiket akkoriban – 1954-et írtak! – nem mindenkinek volt ajánlatos elmesélni. Bandi nagy érdeklődéssel hallgatta, s ahogyan most, fél évszázad távolából értesültem róla, a pártgyűléseken sem tett lakatot a szájára. Utolsó emlékem tőle egy postai levelezőlap, amit már menekülésünk után, az 1960-as évek elején, Lugánóba küldött. Játékosan fölvezetett hóvirágok, s rokonszenves, minden cifrázástól mentes kézírás: „Szeretnék meglátogatni!”

Akkor már a második házasságomnál tartottam, gyereket vártam; kínos lett volna a találkozás. Húztam, halasztottam a választ. Mire rászántam magam –, késő volt.

*

Eddig, s így banális lenne a történet. Föl kell vázolni az előzményeit, hátterét. Annak idején, midőn olajkutató geológusként, első férjemmel, Dedinszky Jánossal ott dolgoztam, Nagylengyel, Göcsej fővárosa, még „a világ végénél is egy sánta arasszal túl volt”. „Pionír módon” éltünk. Nem volt villany, nem volt vízvezeték, s az olajmezőt az amerikaiaktól a háború után „kílóra” vásárolt, hadirokkant dzsipeken jártuk. Hol a sár nyelt el bennünket, hol a hó... Irodánk egyszerű deszkabódé. Hasadékaiban besüvített a szél, tetején becsorgott az eső. Napunk egy része azzal telt el, hogy a lavórokat ide-oda tologattuk. Segítőtársaim, 18-19 éves lányok, akik néhány hónapos geológus-technikusi tanfolyam elvégzése után kerültek a fúrásokhoz: Bráda Manyi, Kopár Éva, Súlyom Ibolya, Suszter Etelka...

*

Egy napon (vigasztalanul zuhogott a novemberi eső) rosszkedvűen üldögtünk az irodában. Ibiről beszélgettünk – aki éppen közetmintákat gyűjtött odakint –; romantikus, álmodozó természetéről, s hogy-hogy nem, kipattant agyunkból egy furcsa ötlet.

– Ilyen naív lányt néhány, szépen megírt szerelmes levéllel is meg lehet bolondítani!

Voltak, akik úgy vélekedtek, hogy ez – minden reális alap nélkül! – lehetetlen.

– Fogadjunk?!

Elkészítettem a leveleket, majd fölküldtem Pesten élő barátnőmnek, aki postázta azokat Ibi nagylengyeli címére. Elmeséltem, hogy „fekete hajam van, fekete szakállam, a fővárosban lakom, éppen most tanulok angolul” és ami a legfontosabb, „zalaegerszegi kiküldetésem alkalmával pillantottam meg őt a Nefejejs cukrászdában, de nem mertem megszólítani”.

Ibi eleinte hitetlenkedett, húzódozott, de a második-harmadik levélre már válaszolt. Együtt izgultunk vele, együtt vártuk – az általunk papírra vetett! – szerelmi valóságokat. Kegyetlen játék volt? – Elismerem, de midőn elkezdtük, rövid tréfának szántuk. Belebonyolódva azonban, nem bírtuk abbahagyni; az igazságot nehéz lett volna bevallani, s mi tagadás – fölségesen szórakoztunk! Gondoltuk, a „gordiuszi csomó” majdcsak kibomlik magától...

Hónapokon át folyt a levelezés, és Ibi számára egyre érthetlenebb kezdett lenni, hogy a bösz gavallér miért nem jelentkezik. Szorongatott helyzetünkben kockázatos lépésre szántuk el magunkat.

– Jön, jön! – lobogtatta Ibi boldogan a levelünket. – Azt írja, hogy a napokban meg fog érkezni, de – inkognitóban, mert kíváncsi, ráismerek-e? Úristen! Mi lesz most?? – néztünk össze aggódva.

*

Másnap azonban („Deus ex machina”!) váratlanul megállt az üzem bejárata előtt egy nagy pobjeda, s kiszállt belőle egy fekete-hajú, fekete szakállú, 24 év körüli fiatalember.

– Ő az, Ő az! – ujjongott Ibi, miközben bennünk meghűlt a vér. Pontosan olyan volt, amilyennek leírtuk, s döbbenetünk még csak fokozódott, midőn „szerepének” megfelelően kezdett viselkedni, beszélni.

Újságíró volt. Az olajmező életéről akart riportot készíteni. Meg is tette. Nagy kár, hogy már nemigen emlékszem rá, mi állt benne.

*

Bandi akarva-akaratlanul belebonyolódott a játékunkba. Ibi (és pont Ő!) mindjárt megtetszett neki. Eleinte hivatalosan, aztán félhivatalosan járogatott le Nagylengyelbe; végül teljesen „privátemberként” jött: a köztünk kialakult barátság és az Ibi iránt érzett szerelem hozta. Őszi vadászatok, kedélyes nyúlvacsorák, utána menetrendszerűen irodalmi program...

Nagyon szerettem színészkedni (Jelentkeztem is egy ízben a főiskolára, de Básti eltanácsolt, hogy „nem elég tiszta a kiejtésem”. Lehet, kölcsönös ellenszenv volt a háttérben?). Ilyenkor, sejtelmes hangulatvilágítás mellett, előadtam kedvenc szerepeimet – néha több személyt is játszva egyszerre. Sorra kerültek Macbeth boszorkányai, Aase anyó halála a Peer Gynt-ből, s Lope de Vega „A kertész kutyája” című vígjátékából az a szellemes monológ, melyben Tristan a szerelemből kigyógyulás módszereit fejtegeti.

Bandi rendszerint a verseiből olvasott föl. (Akkor jelent meg a fiatal költők „Szívünk szerinti törvény” – antológiája a következő nevekkel: Ansel Éva, Bihari Sándor, Csoóri Sándor, Danyi Gyula, Donga György, Eörsi István, Kövesi Endre, László Ibolya, Németh Ferenc, Sipos István, Szécsi Margit, Takács Imre. – Csupa gyöngye, „vonalas” vers!)

Később „Dugonics Titusz” című, készülő drámáját is megismertük.

Most is fülemben csengenek a gyermek Titusz nagyapjához intézett szavai:

*„Apó, meséj, miféle a török?
Azt beszélík, három lelke van,
s ha lukat taszítunk belé,
akkor sem hullik el.”*

Elgondolkodtató, hogy a Szabad Nép riportere 1954-ben éppen ezt, a hazájáért életét is föláldozni kész fiatalembert választotta hőséül. Vajon, kinek jutna ma eszébe a Népszabadság munkatársai közül ilyen „nacionalista” cselekedet??

Mindnyájan azt vártuk, hogy összeesküvésünkre mindjárt az első találkozás alkalmával fény derül. Nem így történt. Ibi – érthetetlen módon – sohasem szegezte nyíltan Bandi mellének a várt mondatot, hogy „leveleid alapján pont ilyennek képzeltelek!”. Csupán itt-ott, bátortalanul célozgatott rá.

Igaz, ritkán látták egymást. Mire elmélyülhetett volna, ki is hült a köztük lévő, romantikus elképzeléseken alapuló – szerelem. Sokkal, sokkal később mondtam meg Bandinak az igazságot, amely egyszerre felém fordította az érdeklődését. Ki tudja, hogyan folytatódott volna a kapcsolatunk, ha ki nem tör 1956 októberében váratlanul a Forradalom...

Bandi ebben az évben lenne 72 éves.

Vajon, hogyan alakult az élete??

1978 (2002)

KÉSŐI SIRATÓ

Levél Schranz Dezsőnek

Ha élnél, bizonyára nagyon elcsodálkoznál, hogy ötven év távolából jelentkezem, de a „véletlen szeszélye” (vagy a „Sors rendelése”?) folytán, forradalom, menekülés, gyakori helyváltoztatások ellenére, megmaradtak a leveleid, itt vannak velem Lugánóban. Úgy érzem, mielőtt (végre, végre!) találkozánk abban a távoli világban, kötelességem elmondani a történetedet – a történetünket.

Érettségi után voltam, felszabadult, vidám lelkiállapotban, midőn az egyik budapesti újságban különös hirdetésre bukkantam: „Ki levelezne Indokínában élő öcsémme?”. Vállalkozó szellemű, kalandkedvelő lévén, azonnal irtam a megadott címre, mellékelve legfrissebb, a balatonkenesei kertben készült fényképemet: fehér ruhában, kiskutyával az ölemben ülök a fűben, a virágok között. Nemsokára válaszoltál, bevallva, hogy a sok jelentkező közül (!) engem találtál a legrokonszenvesebbnek.

A tőled kapott, nyilván olcsó boxgéppel csinált felvételek előttem vannak: rizsfőldék, bivalyok, hórihorgas kókuszpálmák árnyékában megbúvó, apró bennszülött házak – végül pedig Te, 22 esztendő minden magabiztosságával. Az egyik portré azóta is kísért: világos ing, hosszú nadrág, hátratolt, puha sapka. Kezedben elegáns könnyedséggel tartod a cigarettát, és hunyorogva nézel a gép lencséjébe. Vajon, milyen lett volna az ölelésed, a csókod? Valószínűleg, sokkal egyszerűbb, mint amit rózsaszín álmaimban elképzeltem. (A fantázia csak ritkán vall szégyent a valósággal szemben!) Szerelemre azonban sohasem táruhatott a karod. Fegyvert kellett fognod egy alattomos, számodra teljesen közömbös ellenséggel szemben, a trópusi őserdők poklában.

Nem lehetett sok iskolád. Leveleid, noha a fogalmazás nem kifogásolható, s megható módon verseket is tudsz fejből idézni (Petőfit, Gyulai Pált), tele vannak helyesírási hibákkal. Most, hogy számítógépbe másolom őket, mindent gondosan kijavítok. Tizenhárom levél (pont 13!) és egy egész, furcsa, céltalan élet! Édesapád építőmester volt Kőszegen. Derűs, gondtalan gyermekkor után az Ő mesterségét akartad folytatni. Jött azonban a háború, és önként elmentél katonának. (Neved után, meglehet, német katonának!)

1945 tavaszán hazatérve a családi házat romokban találtad, a szüleid nem éltek.

Nekivágtál hát a világnak (kalandvágyból vagy a számonkérésből való félelemből – ki tudja!), s mint meséltek, rengeteg keserű tapasztalat után, Marseille-ben elszegődöttél egy francia hajóra. Hosszú bolyongás után azonban, torkig lévén a tengerrel, Indokína Saigon nevű

kikötőjében odahagyta, s mint építésvezető, egy gumigyárban talált munkát. Első jelentkezésed idején még ott voltál, s úgy tűnik, a lehetőségekhez mérten kellemes környezetet alakítottál ki magadnak. 1948. december 5-i levelében ez áll:

„Olyan jó most a kis szobámban ülni és írni! A gyárból a gépek zúgása hallatszik, az ablakomon beragyog a napfény, a hegyek ködfátyolon át integetnek felém, valahol tam-tam szól. És én itt ülök egyedül, és nem tudom, mit kezdjek a mérhetetlen boldogságommal. Ujjongani, futni, hangosan nevetni szeretnék, s csak itt ülök, kezemből a tollal, és könnytől homályos szemem nem is látja a betűket, melyeket magának rovok, drága, jó Éva. Fogadj a tőlem ezt a levelet, mint egy csokor virágot, mely elviszi a szeretetemet. És soha ne feledd el, hogy egy szomorú fiatalember valahol a messzi Indokínában, egy csendes kis szobában magára gondol.”

1949. március 2-án:

„Kicsi képe, amit küldött, itt van előttem most és mindig, bár jobban szeretném, ha Maga lenne itt, és személyesen mondhatnám el a gondolataimat.”

„Egy éjjel nagyon szépet álmódtam Maga felől. Biztosan kíváncsi lenne rá, de nem írom meg, hogy mit. Beszélt is hozzám édes, csengő hangon, s azt a hangot azóta is sokszor egészen tisztán hallom. Kérem, gondolkodj rám sokat, mert én állandóan magára gondolok!”

1949. június 14-én – már tegező formában:

„Köszönöm Kedvesem az örömet, melyet leveleddel szerezteél. Légy hű, gondolkodj rám sokat. Szeress úgy, mint én szeretlek téged. Az Isten jó, nem fog sokáig tartani a távollét, s akkor nagyon boldogok leszünk!

Az ég áldása legyen lépteiden. Imádkozz a távolban te is, miként én imádkozom, hogy minél előbb találkozzunk, és következzenek el az a forrón óhajtott idő, amikor nem kell elválnunk többé soha, soha!

Ölel, csókol halálisan szerelmes, hű barátod, Dezső.”

De aztán zavaros idők következtek. A franciák és a vietnámiak között megromlott a viszony. A gumigyárat otthagya, katonának kellett menned (minden valószínűség szerint az Idegenlégió kötelékébe).

1949. augusztus 2.

„Többet szenvedek, mint Krisztus Urunk a kereszfán. Indokína területe ingovány, dzsungel. Ezeket a helyeket járjuk reggel 6-tól este 7-8-ig, 15-20 kilós felszereléssel. Egy cipő és egy rövidnadrág, ez az egész ruházatunk. Borzasztó a meleg. Most palántázzák a rizst. Hol deréig, hol nyakig vagyunk a rizsföldeken az iszapos vízben. Ilyenkor szoktak a sűrűből előbújni és ránk löni a partizánok, s mi ott állunk a sár közepén a sok halottal és sebesülttel.

Mikor hazaérünk, vacsora után, fogja mindenki a szűnyogolajos üvegét, és megy az őrég helyére. Minden harmadik este kell őrésget állni. Négy órát tartózkodunk ott, de utána olyanok vagyunk, mint a kifacsart mosogatórongy. De ez még mind jó volna, ha egy kényelmes

ágyban pihenhetnénk ki a fáradalmainkat, de csak a kemény föld van és egy pokróc.

Borzalmas dolgok történnek! A Vietkong katonái csúsznak-másznak, mint a kigyók. Éjjel, zaj nélkül dolgoznak, és az ember akárhogy figyel, csak azt veszi észre, mikor egy 'coupe-coupe' csapódik a nyakára, de akkor már késő. Sok magyar bajtársam veszítette már így el az életét. Hidd el Évikém, ha Te nem lennél, már elhagyott volna az erőm, de az a tudat, hogy szeretek, ha messziről is, egy tündérkét, megkeményíti az izmaimat.”

Aztán már a kétely és lemondás hangja:

„Még 18 hónapom van hátra, s akkor újból civil leszek. Ha neked közben akad valakid, nyugodtan mondjál le rólam, ne aggódj értem. Talán jobban fog sikerülni az életed. De én téged, ha az Isten megsegít, mindenképpen meg foglak találni, olyankor, mikor nem is sejtet, és akkor legalább annyit engedjél meg, hogy kezembe vehessem a kis, fehér kezedet, belenézhessek két gyönyörű szemedbe!”

És utoljára, 1949. december 12-én:

„Tegnap azt hallottuk, hogy 4-5 nap múlva elhagyjuk ezt a pokoli helyet és visszamegyünk állandó posztunkra, Tan Tan Donba. A hír megfiatalított mindnyájunkat. Nagy kö esett le a szívünkről, mert itt tölteni a karácsonyt rettenetes lett volna. Tudod, aranyos Évike, a karácsony még nekünk, trópusokon élő katonáknak is kedves ünnep.”

„Otthon már biztosan fehérbe borult a természet. Itt viszont most jön a nyár, a nagy meleg. De ha Isten megsegít, a jövő karácsonyt már nálad fogom tölteni”.

*

Két utolsó levelében „hosszú hallgatásomat” panaszkodol. Igen, hallgattam, mert nem tudtam mit írni.

Az élet ugyanis körülöttem sem állt meg. Az egyetem földtan szakára iratkoztam be, és beleszerettem egyik kollégámba, össze akartunk házasodni. Nagyanyám, sokat tapasztalt asszony lévén, napról napra sürgette a „helyzet tisztázását”, mert attól félt, hogy ez a fölfokozott távszerelem egy napon tragédiába torkollhat. 1950. április 7-én nagy nehezen rászántam magam az őszinte vallomásra.

A Gondviselés azonban, mely néha beleszól az emberek életébe, úgy határozott, hogy ezek a kiábrándító sorok már ne kerüljenek a kezedbe. Két hónap elteltével visszaérkezett Budapestre a levelem az alábbi megjegyzéssel:

„Rapatrié le 6.5.50. sur Laktey”, vagyis hazaszállítottak „Laktey”-ba, amit azóta is hiába keresek a térképeken. (Lehet, valami katonai telepről volt szó). De kit „szállítanak haza”? Azt, aki súlyos sebesült (beteg) vagy idegösszeroppanást kapott, mint később sok amerikai katona is Vietnámban.

*

Eddig a történet.

Valószínűleg meghaltál, mert se tőled, se felőled nem érkezett többé hír.

2003

EGY MAGYAR A LÉGIÓBÓL

Megpróbálom száműzni agyamból otthonról hozott elképzeléseimet. Ezen az emberen, akivel most a Marseille-i Pharo-park tavaszi hangoktól vibráló fái alatt sétálgatok, nem látszik meg, hogy húsz évet töltött a francia Idegenlégióban. Igaz, kemények az arcvonásai, erősen „kisportolt” az alakja, de mindezt más foglalkozási ágakban is megszerezhetné volna.

Hunyorgó szemmel mosolyog rám:

– Most „civil” életet élek. Legtöbbször nem is sejtek rólam, hogy valaha hétlángú gránáttal ékes egyenruhát viseltem.

– Milyen volt a Légió?

– Nem olyan borzalmas, miként azt a hatásvadászat-ra törekvő regények, s nem olyan romantikus, mint ahogyan a francia katonai szakírók beállítják. Mint mindenütt, nagyon sok múlott azon, milyen karakterű emberek kerültek össze, milyen hatással voltak egymásra. Én, a magam részéről, elég jól bírtam. Látja – itt vagyok.

– Milyen érzésekkel gondol vissza azokra az időkre?

– Néha térdem állva hálát adok az Istennek, hogy ki kerültem az állandó, sokszor emberfölötti erőfeszítések, a vérontásból, de máskor – akármilyen furcsán hangozzék – vágyódom a virtuskodó erőpróbák, a szabad ég végtelensége után. Különösen télen, hideg, zimankós napokon... Lehunyom a szemem, s érzem arcomon az ezer tüvel szurkáló homokvihart, látom a vörösen füstölgő sivatagi dűnéket. Pedig, borzalmas volt, akkor valóban borzalmas. Néha összeszorított foggal imádkoztam, hogy kibírjam a napot, hogy elérkezzék végre az este.

– Azt hiszem, sokat számít a megszokás. Az ember csodálatos lény. A legnehezebb helyzetekhez is képes alkalmazkodni. Mikos Kelemen egy alkalommal megkérdezte a török hajón verejtékező magyar gályarabokat, szeretnének-e hazamenni. Vállvonogató „nem-mel” feleltek. Beletörődtek a sorsukba, jól megvannak a társaikkal, nem kíváncsiak sehová. A tenger végtelen, csillogó kék. A sziklákon megtörnek, s majdnem a magas partig gyöngyöznek a hullámok. Josephine császárné egykori kastélya fölött sirálycsapat vijjog.

– A legszörnyűbb nem a harc volt, hanem a szomszomság. Nincs még egy hadsereg a világon, amelyik annyit szomjazik, mint a Légió. Szaharai útépitések, őrzőjáratok...

– De úgy tudom, bőven pótolták – alkohollal?

– Az igaz. Sidi Bel Abbes kocsmái regélhetnének róla. Micsoda élet folyt ott annak idején! Most persze, minden

halott. Midőn végleg elhagytuk a Quartier Viénot-ot, sokan sirtunk.

– A Légió mindig értett ahhoz, hogy legendákat teremtsen maga körül; hogy fogva tartsa az emberek – nemcsak a kívülről, de a szenvedő alanyok képzeletét is!

– Midőn ünnepélyesen elégették az udvar közepén a múlt században zsákmányolt nehéz, kínai selyemzászlót, midőn fősorakoztatták a „Carré des Légionnaires”-ből kihantolt három koporsót...

– Mi történt aztán velük?

– Rollet generálist, a „Légió atyját”, a mesés hírű dán Aage herceget, s az Algériában utolsóként elesett Zimmermann közkatonaát hazahozták Európába. Darabokra szedték, becsomagolták a fekete márvány emlékművet is.

– Láttam a Légió fölvonulását április 30-án Marseille-ben.

– Az a híres Camerone-ünnep, amit mindig, mindenütt, még a legkeservebb körülmények között is megtartottunk.

– Ki volt az a Camerone?

– Nem személy, hanem kis falu Mexikóban, ahol egy „hacienda” védelmében, az 1800-as években, Danjou hadnagy és hatvan katonája az óriási túlerővel szemben utolsó leheletéig harcolt.

Nézem az emberemet. Széles pofacsontú, markáns kun arc. Az Alföldről jött. Ha nem tör ki a második világháború, ha nem sodornak „kit erre, kit arra a szelek”, bizonyosan a „délibábos rónán”, az eke szarva mellett öregedett volna meg.

– Hogyan került a Légióba?

– 1945-ben a franciaországi fogolytáborban verbuváltak. Aki aláírta az ötéves szerződést, mindjárt elkülönítették, jobb ellátást, jobb bánásmódot kapott.

Hagyom, hogy spontánul meséljen önmagáról, szaggatottan, meg-megtorpanva, mintha nem is lenné jelen. A vaskos bátyájú St. Jean erődre függeszti tekintetét, amely most, a víz fölött úszó parák ölelésében, bizonytalan lebegésbe kezd.

– Innen indultunk. Cudar hajózás volt. Összezsúfolva, mint a barmok. De midőn Bel Abbesben először meghalottuk a légiós induló, a „Boudin” ütemeit, végigborzongott hátunkon a forróság. Egy csapásra tudatosodott bennünk, hogy egy olyan közösségbe léptünk, mely új emberekké formál bennünket, amelynek vonzásából soha többé nem tudunk kiszakadni.

- Merre járt a Légióval?
- Ott voltam az indokínai háború befejezésénél. Egy darabig az átkozott déli mocsárvidéken, a Plaine de Joncs-on, aztán Tonkinban... Dien Bien Phu ostrománál is! Eláll a lélegzetem.
- Az amerikaiak sokat tanulhattak volna a mi keserves tapasztalatainkból!
- Hát igen. „A történelem kitünő tanítómester, de nagyon figyelmetlenek a tanítványai!”
- Nem két hadsereg, hanem két világ ütközött ott meg egymással. Két teljesen ellentétes életfelfogás. Fehér ember sohasem fog behatolni azoknak a távol-keleti országoknak a rejtelmébe. Az éghajlatot nem bírja (csupa sűrű, gőzölgő dzsungel!), az ellenség harcmodorát nem érti. Illetve, az a legnagyobb baj, hogy nincs is ellenség; legalábbis látható nincs. Mintha a széllel, a köddel kellene háborúzni. Megfojtanak egy katonát, kettőt, hármat; tettesnek nincs nyoma. Büntetőhadjárat indul egy tisztás ellen – ami a felderítők jelentései szerint tele van partizánokkal –, de mire odaérnek, hült helyük.
- Én is hallottam, hogy apró bambuszrudakból összeeszkábált barakkjaikat tűneményes gyorsasággal tudják fölépíteni és lebontani.
- Mesterei az álcáznak is! Táboraikat nehéz felfedezni, már csak azért is, mert az éjszaka kegyetlen harcosok (akik saját honfitársaik fejét is karóra tűzik), nappal békés rizstermelők. Az ember sohasem tudja, kivel áll szemben. Ellenség a tolmács, a congai, a zöld-ségárus... Mindent látnak és tudnak. Ezek a vézna kis manók, kerékgumiból szabott mamuszaikban, a vadállatok nesztelenségével járnak, és rejtőznek el.
- Az amerikaiak különleges alakulatokat képeztek ki, csupa apró természetű emberekből, akik a Vietkong szűk, földalatti járataiba is be tudtak hatolni.
- Az alagutak! Dien Bien Phu környékén folyton ástak. Hihetetlen kitarással fúrták a csatornáikat. Akármennyit lelőttünk közülük, támadtak a helyükbe újak. Lassan aláaknázták az egész erődöt, s hol itt, hol ott robbantották be a falakat. A támadt résen aztán, mint a tenger árja zúdultak be szokásos „tízezer évig éljen Ho bátyánk!”-kiáltásaikkal. A garnizon fele sem tudott elmenekülni. A halottakat megcsonkították, a sebesültek fejét „coupe-coupe”-pal levágták. Mi cipő nélkül gyalogoltunk vagy kétszáz kilométert a táborhelyig, az esőzattal erdőben, a fenyegető monszunég alatt.
- Sok volt a kommunista Vietnámban?
- Nem, de a fehérek gyűlöletében az egész lakosság

megegyezett. A faji öntudat mindig mindenütt erősebb az ideológiánál.

- Részt vett az algériai háborúban is?
- Igen. A Kabil hegyekben éppen olyan kemény életet éltünk, mint a fellaghák: hónapokig meleg étel nélkül, Isten szabad ege alatt... Télen, midőn leesett a hó, lőtünk egy-két fogolyadarat. A felkelők rendszerint a barlangokban húzódtak meg. Könnyfakasztó-gázzal füstöltük ki őket, vagy helikopterről, távirányítású rakétákkal lőttünk az üregekbe.
- Rám néz. A gondolataimban olvas.
- Tudom, ma mindezt másképpen ítélik meg. De mi, akik a helyszínen tartózkodtunk s nem egyszer hajmeresztő terrorakciók szemtanúi voltunk, nem láttunk mást a fellaghákban, csak szájalmat nem érdemlő gyilkosokat... Katonai vonalon győztünk; a diplomáciában veszítettük el a csatát.
- A gyarmatbirodalmak ideje lejárt. Minden népnek joga van (vagy: kellene, legyen!) a szabadsághoz!
- A tűnődő csöndbe motoros hajó berregése hasít bele.

A Vieux Port vitorlásokkal és halászbárkakkal zsúfolt medencéjéből If vára felé röpíti a turistákat...

- Az „Operation Jumelles” harcái közben halt meg egy barátom. (Az órájára néz.) – Ezt még elmondom, mert beleillik a Légió legendakörébe.
- Schranz Dezsőnek hívták. Magyar volt, vagy jobban mondva – sváb. A háború után nem mert hazamenni. Indokínai tartózkodásunk alatt levelezni kezdett egy pesti lánnyal. Nem ismerte személyesen, a rokonai hozták össze vele. A harcok szüneteiben róla ábrándozott.
- Nézegette, mutogatta a fényképét, mely mosolygós, fehérruhás bakfist ábrázolt. Ólében szürke kölyökkutya. Levedlett kígyóbőröket, Cao Bangban vásárolt, lapos gyöngyházfigurákat küldözgetett neki. Aztán egy napon a fiút lelőtték...
- Mi ebben a rendkívüli?
- Az, hogy különös rendelései vannak a sorsnak – vagy a gondviselésnek. A lány utolsó levelét – amelyben tudatta, hogy vőlegénye van és hamarosan férjhez fog menni –, már nem kapta meg. Én bontottam föl.
- Dermesztő csönd telepszik közénk. Sokáig, gondolatainkba mélyedve nézzük az ibolyakék vizet.
- Az a lány én voltam.

1971 (2002)

Marczinka Csaba

Az Apollón-effektus

nem tudsz felejteni egyszerűen...
– nem vagy egy Dionüszosz-paródia,
s bebaszástól emlékek nem ürülnek;
sőt a bortól mintha kontúrozva,
éles vonásokkal nyilallnának
beléd, mint fénylő Szent Sebestyén-sebek

mint száraz pusztákon a fénycsíkok
– úgy villannak fel az emlékeid,
s ismétlődnek, mint családi videó
jelenetei, mit mindenki megnéz
néhányszor, míg nyúlóssá nem kopik...
csak épp: itt a tragikus kép élesebb,

szinte ívfénnyel kiemelt jelikon!
zord fenséggel vetül az idillképre

Nem-telenségeink

/négyes haiku-sor/

magyar nő-haiku

szépnek látszom bár:
de ettől megijedek...
– gyűlölöm magam

magyar férfi-haiku

imádom parád,
mikor végképp legyengít...
– így leszek paraszt!...

nemtelen pár

vagyunk, de minek?
– mintha klónokká válnánk...
együtt-magányban

„újélet“-effektus

váljunk hát, váljunk!...
avagy „csak“ gyűlölöködjünk?
új lét – mínuszból?...

Valami szenti-mentál...

rontogattad szépen a kis életed – meg a másét is...
gyáva voltál és sok... – bár akartál, avagy még
/istenkém remény!/ pillanatig szerettél valahol bent
titkon – túl sok volt bennünk elhazudott
félelmekből, mikkel játszadoztál bután... mégis:
volt Benned tűz meg – jobb napokon virulva –
alkotó képzelet /bár még ebben sem nagyon hittél,
nemhogy bennem/...; tán: én is félrevittem
dolgaid olykor... – végül is te adtad szerelmünk föl!...
Hittem benned és... – ezt soha nem bocsátom
meg magamnak!
/Ha netán neked mégis megbocsátok./
Bár az emlékek: téged fojtogatnak!...



fe Lugossy László:
Nagykanál
2002

Szentendrei Vajda Lajos
Stúdió - Gönczi Galéria

Weinrauch Ingrid

Fájdalomfüggő

Nem beszélhetek róla.
 Forróság van bennem.
 Nem mondhatom el.
 Távolság van bennem.
 Sirba viszem magammal.
 Jéghidegség van bennem.
 Ez nem is szomorú.

Hallgatok róla, mint mindig
 mindenről, ami fontos.
 Csak nekem fontos.
 Megvédem a fájdalmam.
 Megtartom magamnak.
 Az enyém.
 Bocs' Istenem.
 Vonzódom, ahová nem kellene.
 Vonzom, akit nem kellene.
 Így volt ez mindig.
 Így is marad.

Szingularitás

Már eleve a szó,
 hogy végtelen.
 Néha megnyugtat,
 néha megrémít.
 Egy ember ezt fel
 nem foghatja,
 mert az esze véges,
 magyarázta nagyanyám
 nekünk, gyerekeknek.
 Nem ésszel kell, azóta
 tudom.
 Nem felfogni.
 Csak kiürülni és
 felébredni.
 Végtelennek, parttalannak,
 semminek lenni.
 Magunkban,
 középen, ott van
 a szingularitás.

A Foucault-inga

A gömb tökéletességén találkozik
 idő és tér.
 Megtalálom magamat a mozdulatlan középben.
 Hol irányul bennem pont,
 mozdulatlan, a teljes mozdulatlan
 felé, melyet körbevesznek a dimenziók?
 A nyílt titok rejtezik
 suttogó suhogásban,
 tudatos megmutatása a semminek,
 mint önmagával sakkozó lét
 egy valóban.
 A homok és az acéltüske,
 passzivitás és aktivitás,
 a középpont a semmi,
 kiterjedés nélküli
 akarat,
 mely győzelemre ítéltetett
 a nem-létező felett.

Mátrix csajosan

Az előbb ébredtél fel újra bennem.
 Pedig már azt hittem, mélyen alszol.
 Bent ülsz most is a mellkasomban,
 és enni kérsz. Kisfiúk módjára kakaót iszol.

Itt laksz bennem, de amolyan
 mátrixosan: fogalmad sincs róla, hol vagy.
 Azt hiszed, hogy kő az, amibe
 véletlenül belerúgtál (és megfájdult a lábujjad),
 pedig körötted a fűvek, a fák, a járda,
 a levegő, a madarak, az ég, a ruhád
 és az eső, amiben megázol, na meg a presszó,
 ahol hétvégen szívesen tanyázol – a szívem.

Éjszaka van, és nemsokára elalszol megint.
 Ahelyett, hogy ilyenkor pihenni próbálnék,
 az arcodat nézem, és közben egy csillag
 beguvad ránk, mátrixunkba a valósággrésen.

Batári Gábor

APOKOLIPSZIS

(Harmadik megmutatkozás)

Az újságárus lény

(Hetedik nagy regényrészleg)

Alig tettek egy-két lépést (mármint Mirdroff és Tammarg a színházból kijövet) egy újságos kioszk előtt találták magukat. Ez a kis bódé hétköznapian pislogott a szürkülő térségben, csak aki mellette állt az nem, ijnye no, ő is pislogott, de nem hétköznapian: Nos (summa summarum), bitang jó és egyben bizarr nőnemű látványban volt részük: egy fiatal, fekete, rövid hajú nő (mellesleg igen kisportolt) feszes rövid sortban (mely aprócska ruhadarab kurtasága folytán a teljes combot és a far kisebb hányadát közszemlére engedte bocsátani) állt fél lábon, miközben az újságos-pavilon ajtajának bezárásával foglalatostkodott.

Így Tammarg:

– „Maga meg, miért áll egy lábon?”

Így a nő:

– „Jaj, de vicces vagy apukám, mert a másik oly nagy mértékben nem ér a földig.”

Sóhajta a nő, ám hanghordozása igen-igen kötekedő és csakugyan, amikor föléjük fordult, de nem föl, fölényesen a két huggyant-buggyant ügyefogyott ügynök szemébe nézett az újságos cicimica, nos akkor valóban látszott, hogy nem tetszőleges, szabadon választott fél lábon állásról van itten szó, hanem annál sokkal többről, helyesebben kevesebbről: ugyanis a kis bőrbugyi (nevezük így aprócska méretei miatt) kurtánál is kurtább bal szára egy fikarcnyi lábat (combot) sem tartalmazott, sőt a sebész vagy illegális, esetleg felvágós kivágóst játszó sarkán, vagy kéjnök sátán feltehetőleg nem ő távozott sántán, aki ezt tette, még a lábszár legfelső harmadából sem hagyott irmagnyi csonkra valót (sonkára valót pláne nem) – ha már ilyen fent kellett vágni, ugye egy szemernyit azért mégis engedhetett volna – a protézisnek, de alapos munkát végzett (vagy kontárt). Egyértelmű: a bal felső és alsó lábszár teljes hiányának tényállása forog fenn, de épp ez az, hogy még nem is forog. Konzekvenca: múltab számára a nő abszolút mértékben hordhatatlan (vagy esetleg fordítva), ugyanis nincs mire ráerősíteni.

– „Jól van kisasszony (újra Tammarg), akkor kérek egy Galaxisközi Úrlapot!”

– „Mit Vaksikám-hapsikám??? De egyáltalán nincs jól bunkócska, te drága.” (Ekkor Mirdroff mintegy figyelmeztetve megbökte Tammargot, ugyanis félt, hogy a különös újságnév felfedheti interstelláris titkos nyomozói kiletüket.)

Így Tammarg (Mirdroffnak):

– „Ne bökdöss, tüdőfej! Tudod, hogy utálok, ha bökdösnek.”

(Mirdroff feje vörösödik, fehéredik, pedig nem osztrák vagy más hasonszínű lobogó).

Aztán ekként fortyan:

– „Fontos mindig a tüdőre emlékeztetned!?”

– „Na, kopjatok le indiszkrét, pofátlan szarháziak! Ne csináljátok itt a fesztivált!”

– „És mi lesz az újsággal, féllábú?” – fordult Tammarg a nőhöz, de most már a sértés nyilvánvaló szándékával (nem burkolt, mint ez idáig).

– „Hát idefigyelj (némi indulattal, sőt dühvel), te kint-agyú gyönyörűség, tán süket vagy? Nem látod, hogy zárok?” Ekkor Tammarg sápadt orcájába szökött a vér és agyfűlhely-függvényeibe. Ugyanis a kisasszony minden egyes szavát Mirdroff volt kénytelen közvetíteni számára a siketek párbeszédjével. Korábbi halláskárosulása miatt. És Aky Tammarg elkezdte az igen fiatal nő körül kóringni, keringeni és őt ide-oda forgatni, pörgetni, hogy minden porcikáját alaposan szemügyre vehesse, szegény lány a nagy vehemenciától majd eldőlt (amúgy is labilisabban állt mostanság a talpán).

Eközben még bántóbban szólt, hangosan (mármint Tammarg):

– „Mirdroff ez a spiné nemcsak fél jókora lábnek – ha nem az egész balnak – van híján, hanem a jobbja avagy az a karja, akarja vagy nem akarja, szinte nincs (balsejtelmeim vannak), vállból hiányzik: micsoda nő, de vajon újra kinő? Ez egy divatdáma, nézd, fekete ujjatlan bőrmellényét a hozzá tartozó széles, ivelt alabástrom vállakkal és a telt, bársonyos karral, persze a létezőre gondolok” – és megráncigálta az újságos némbor bőrdzsekijét a karhiányos vállánál. Ekkor megszólalt (persze siketnéma ábécéül) Mirdroff és (talán benne a lelkiismeret):

– „Hagyd el, ne alázd meg ennyire a nyomorult spinkót!”

Tammarg mintha nem is hallott volna, csak folytatta:

– „Nézd mély dekoltázsát, nagy a mellénye: feszes, gömbölyű mellei majd szétvetik a köldökig sem erő ruhánumút. Fránya nyomorék nőnemű. És nézd ezt a bugyi méretű bőrnadrágot, benne kívánatos, hosszú, vasokombbal, persze a létezőre gondolok. Meg ezt a divatos bakancsot és a szintén fekete, kissé térd fölé erő pamut-harisnyát, alatta combközépig erő, áttetsző nejlonharis-

nyát harisnyakötővel. Utoljára, de nem utolsósorban: (a tetőn végzem be) csábos tengerkék szemével. De megállj csak! Szintén a jobb, fekete bőrrel befedvén, tán egy másik cicus kaparta ki. Talán kalóznak készült kisasszony, egy teljes kalóznak a hiányosságai miatt mondom: minden párosból fél, ezért biza már semmitül se fél. Summa summarum a pimasz csonka-bonka cédája, a nyomorék hólyag, lefogadnám hogy azt a csicsás, aranyozott mankóját is butikban vette.”

– „Na, húzzatok el innen” – elégelte meg az ezidáig higgadt (mármint Tammarg költői monológja alatt), de misz miss (az újságos hajadon) teste hiányosságainak és formás meglevőségeinek sorolását (dicséretit) és így még:

– „És te, golyófejű (ezt Tammargnak), ragyafúrt és agya is” – (csakugyan Aky Tammarg orcája telis-tele volt lyukakkal, kelésekkel, forradásokkal, melyeket a ragyák fúrtak maguknak, meg hát a füle helyén az a nagy lyuk, ahol negyed agya kiKANDikál, mert nem nőstény a neme. Nem-e?)

– „Miért hordod agyvelőd negyedét füleid helyén, hogy loccsantsam tovább?” Szólt a nő. Vihogott.

Ekkor Tammarg olyannyira zabos lett a részbeni romokbanlevőségszerű jónómaradványra, hogy szólni sem tudott. Mégis replikált tovább az (vertikálisan) újságárusnőrészlet:

– „Füledre lépek, hogy megsüketülsz” /Hülye vagyok, nincs is füle/ – így a csaj magában. Erre Tammarg összeszedte magát és próbálkozott visszavágni a felvágott nyelvű és levágott egyebű begyes menyecskének így:

– „Nem látja a kiirást? Itt füle lépni tilos!” Beszédjük végeztével az újságárus kisasszony odébb állt (amilyen gyorsan csak tudott, látván, hogy még egy nála is jóval magasb rémalak közelg) a győpről, amin állt. Kisebbségi helyzetét (végtag kisebbségi) persze nem tudta számitáson kívül hagyni, nem volt olyan sebes, mint régen (vagy mégis?), nem volt Gebhardi, bocs gepárdi csak leopárdi, gazellai, nyúli, lói vagy mégis Sánta Geparda, az igen! Na hagyjuk! Menjünk tovább! A természetes áljegyzelő, a Vérpirospozsgás Magister, Központy Ede (a nála is jóval magasb rémalak /mármint az újságos babynél/, a nő egyébként magas sarkúval 182cm, sarok nélkül kb.178, máris ott termett a két ügyefogyott szügyehízott szügyenök (mert korábban lórol esett szó ügyebár) mellett és így:

– „Figyeljenek jól, kaptam egy fülest egyik földi beépített ügynökömtől, ne aggódjanak még Kőműves Kelemennénél is beépítettebb. Nyissák ki a fülüket, még maga is Tammarg, az információ a következő: a CDX 27-es kurva most újságosnak adja ki magát a Metamorpho Színpad mellett, valami kioszkban lézeng (az égre tekint): szürkül, akkor most zár. Gyerünk! Na mire várnak barmok? Kövessék azt a sortos, sportos, hiányos öltözetű, testrészü, mindenü, mindennemü nőt” – mintha – dadogott idegességében a vezérkari lajháritó (bocs.:el), Központy (aki az imént adott róvólatív ütásitést Tammargnak és Mirdroffnak a teatriomban) – és így foly-

tatá, éles elméjét főként Tammargnak szegezvén:

– „Tammarg, csalódtam magában: maga semmire kellődött, zenévé zendült színházban színlelt teste leste, hogy agyalágyult társa miként tüdőben misztifikálódik következésképp hanyagolta a CDX 27-es üldözését. Elvégre maga a fej, Tammarg, ezért hadbírótság elé állíthatnám. Most meg süketel.”

– „Elnézést uram (alázattal meghajol). De helyre hoztam a csorbát, ugyanis beszédbe elegyedtem azzal az álnyomorék újságos ribanccal, sőt provokáltam, csak azért, hogy bizton felismerjen, rögtön tudtam, hogy ő a CDX 27-es, de ő nem tudta, hogy én tudom, azt hitte, hogy én nem tudom, hogy úgy hátra tudja tekerni kigyótagjait, hogy olybá tűnik mintha nem lennének, de ez a tüdőfej majdnem mindent elrontott” (legyint Mirdroff felé).

– „Akkor miért nem követi, maga aggtatakuc – Julianus aprostata?” – förmedt Magister.

– „Hogy biztonságban érezze magát a cédája, főnök, mivel nem követjük főnök, így váratlanul csaphatunk le rá, tudja milyen veszélyes, főnök.”

– „Ravasz. Nagyon ravasz. Jól van Tammarg, nagyon jól van.” A nagy lépttel haladó, nagy lábon élő hölgy eközben eltűnt a legközelebbi kapualjban.

– „Ez a csitri olyannyira nem hasonlít a CDX 27-esre, hogy csak ő lehet. Várjanak! Most! Már nem láthatja magukat. Rohanjanak! Utána egy-kettő, lajhárok! A lajháritásnál dolgoznak, nemde?” – Mondta ezt és így Vérpirospozsgás és a két futamlo ámok: Tammarg és Mirdroff után iramodott. Alig tette be a nő mankóját (lábát) a kapualjba a LAJHÁRÍTÁSZ rögtön seggen csipte (jűjj mit beszé. fülön vagy nyakon.)

– „Nem vagyunk mi KARITÁSZ CDX 27-es.” – mond VÉRPIROSPOGYGYÁSZ és vonszolták is be – hátracsavart karjánál és becsavart hajánál fogva (hazudik: nem is vót a haja becsavarva), még szerencse, hogy már rövid volt mindkettő – a takaros kis ház udvarába.

– „És ezt elveszem” – kapta ki az újságárus leányzó hóna alól a mankót –, „hogy el ne szökjön CDX 27-es” – miután a nő bíbor és vörösbor piros, telt ajkát ragtappasszal betapasztotta a fölös sipítózások hallhatóságát elkerülendő, mondta a gyógyászati segédeszköz kobzása után Központy Ede, a Vérpirospozsgás Magister.

– „Főnök” – így Mirdroff, hevesen gesztikulált – „ez nem lehet a bőrnývő, a CDX 27-es, annak két felülmúlhatatlan, gyönyörű lába van, ennek pedig csak egy felülmúlhatatlanul gyönyörű lába van, ennek csak egy lába van, főnök” – és a hatás miatt a nő combját hosszú körmeivel megcirógatta.

– „A spionnak két karja van igaz, hogy az egyiket meglütte főnök, de mégiscsak kettő, ennek a lábatlan-kodónak egy. Nem is beszélve arról, hogy az világoszöke, hosszú hajú, ez meg fekete rövid hajú. Különbön is az intergalaktikus kémnő, maga mondta főnök éppen az elébb, hogy fekete miniszoknyát, tűzpiros térdcsizmát

hord épen, nem félláb, -kar, -szem, stb, ez feszes bőrsortot, selyemharisnyát kötövel, azon combfix, fekete, vastag pamutharisnyát visel, fehér felkarközépig érő selyemkesztyűt, bakancsot és nem csizmát.”

– „Mirdroff, ne vakkantson tovább, elég, bukefallosz! Nem megmondtam, hogy fenemód hajlékony, mesterien változtatja a külsejét ez a bestia. Ugye?” – fordult a Magister az újságos fruskához és eléggé finomtalanul (letipte amannak szájárúl a ragtapaszt) a nő (nevezett fruska /mármint az előbb/) feljajdult – „Na, elő azzal a bal lábbal főként a combtövi tetoválással. Ne adja itt az ártatlan, ártalmatlan (ártalmatlan: mintha nem ő szakította vón' le Évánkban azt a bizonyos ártó almát /a köztév szerint almát/) mozgássérültet” (Sérült mozgását).

– „Nem tudom miről beszél? Mért nyugatnak? Engedjenek el, kérem! Gúnyt űznek egy szerencsétlen nyomorékból. Nem félnek, hogy megbünteti a Világegyetem magukat? Engedjenek szabadon! Nézzenek rám, hát nincs elég bajom? Bocsássanak szabadon, kérem!” Rimánkodott így, szinte sirt a hölgyújságos.

– „Ne tettesse magát, nem hat meg CDX 27-es, én is a Világegyetemen diplomáztam” – és Magister a nő comb- és lábhiányossága környékén babrált, matatott, mintha a teljesen hiányzó bal alsó végtagra gyanakodna, hogy az még meg van, csak a spiné azt valahova hátra – és felhajlította – „hajlékony ugye” – a háta mögé, a ruhája alá, de tévedett az a ...TAG VÉGleg (=LÁB/angolszász/) nem volt meg.

Ráadásul a hölgy a kutakodásért (munkahelyi zaklatásért) az illetlen sebes, völgyes, basszatos helyeken, akkorát rúgott az óvatlan Magisterbe (maradik / meglévő / ípkízláb lábával), hogy az két métert repült, nagy teste akkorát csattant földre érkeztekor, mint egy kisebb csat-csatorna-csatár-csattanás. (Né dádogj!) Hát igen egy lába lett, de az nagyon erős, ahogy a nép ajakán fakad: kevés a bors / láb / ugye, de erőss és nem dadogok. Tammargy keze – aki egyébként még mindig hátracsavarva tartotta a kisasszony karját (Mirdroff keze pedég sőrő, de revid íbenfekete hajzatánál fogva tartá az asszonyállatot) – mert nem volt másik kar, amit hátragyűrhetne – (és a szíp főt) – mármint a csajét – (hátrali- és negyven fokbani oldalrubiccentésre kényszeríté), (zárójelben megjegyzem – most kivételesen én –, ez előbb felemlített (főként) tammargi fogás, de a mirdroffi is, szolgált alátámasztásul (támasztikul) ne szólj bele mindég! –, hogy a hölgy rúgni tudjon – már ütésre is emelkedett (is Mirdroffé is), de hirtelen a levegőben megállt. Ugyanis a lépcsőházból három fegyveres jött elő (mintha föld alá), azután egy az udvar-macskakövezet rücskös rinocéroszbőrén fetrengő Központyra – szemmel láthatóan ő volt a boss – egy Tammargra, és egy Mirdroffra szegezte kalasnyikovját (mast más gippisztolynemzötség nöm gyut eszömbe) és szúrós tekintetét.



Csontó Lajos:
Bizalom, Uralom, Irgalom
2004

Szentendrei Vajda Lajos
Stúdió - Gönczi Galéria
2004

Luzsicza István

Privát Messiás

pedig jól indult ez az egész
 aztán önnön szélénél megállt
 tudván bár hogy még semmi se kész
 de csak addig tartott nem tovább

lejárt mandátuma hatálya
 s önmagán túl érvénye veszett:
 ajtó-ablak-kar-szív kitérve
 de kinek-minek – úgysem lehet

magad lelkét váltottad csak meg
 megváltottad s túl is nőted így
 most belül egy darab belőled
 légüres térben csapong-kering

de mikor lábad alatt roppan
 te se nézed úgy rúgod odébb
 csigaház? őszről dió? ez van:
 becsapni magad úgyszincs miért

részletkérdés – s mindent megtagad:
 reflexből mintegy véletlenül
 Don Quijote-sorú önmagad
 léte fonákjával szembesül

behúzódsz légüres terebe
 (ha érsz is valamit hát csak ott)
 mit megértettél nem feledve
 csak nem érzed már ha fájlalod

az egyszervolt régi lesz nem lett
 csak nem lehet s lehetett volna –
 világot megváltani lehet
 ha még van kinek ez a dolga

Kereszt a háton

Valami nehéz, valami kereszt
 a háton, mit magammal cipelek;
 de hiába – a sorba beállok,
 bomlasztok belülről valóságot,
 ahogy üldözök, úgy üldöztetek,
 köztem vagytok, s vagyok én köztetek;
 sűg mindennapi valóságfolyam,
 választásom egy: hogy megalkudjam,
 s hogy üres, fásult arckifejezés
 fehér zászlóként intsen: ennyi, kész.
 Ez van hát. Biceg minden elmélet.
 Megbillenő kereszt alatt élek.
 Gyakorlott kezek felszegeznének,
 hát ledobnám: s éreznék-e szégyent?
 Oly mindegy, magammal mit hordozok.
 Létezem, s ez teljesen más dolog.
 Szárnyak és jármok, átkok és álmok:
 itt vagyok – tehát kollaborálok.

Közöttek között

összegyűjtöttem névjegykártyáimat
 semmire sem jók de bármikor felhasználhatók

*

diákkorom vignettáit számon tartom
 a tankönyvekre már rég nem emlékszem

*

átjárok önmagamból önmagamba
 félúton nyomom vész eltévedek elkallódom

Varga Zoltán

Irányított szél

Miért sétálsz, miért barangolsz?
 Őseid leváltak tőled, gyerekeid
 még benned; a hegyben eltévednek.
 Mondd, szerinted a novemberi szél
 mit érlel?
 Fényport, ami a szemedbe került.
 A másság, a minden kiürül.
 Most az összesség bájos holnap...
 Az ablakba tett gyertya elolvad.
 Láthatatlan atmoszféra átkarol,
 az ember saját maga ellen harcol.
 árlista, egyenlet a fejed,
 de a megoldó kulcs nincs veled.
 Tedd az aranyoltárodra a tévedés
 saját magad szötte szürke damaszt leplét,
 mert társad, növényed, állatod
 ösztöne rajtad jó kínban áthatol,
 formáz, mint a kicsi madarak
 a zsalugátéreteket,
 tartósít, mint téli hónapokban
 a fénytől elzárt terület, a jég,
 Hideg és köd van; csak.
 Pár centit látsz a tájból.
 A bőröd elhalkult, teljesen vak.

Tavaszi hajnalban

Madárfütty ébreszti rutinos szerelmi
 gondolataimat
 hajnalonként az örök újjáéledés lehelete
 kinyíló liliomot hív elő belőlünk
 s a szárára kormos fekete foltok
 tapadnak intellektusok miatt
 hagyományosan élénken süt a nap
 amelyben ott fürdik a vég beton-lelke
 nézd már Picasso-arcunk van
 (több arcunk mint fogunk)
 a sima tükör képébe nem férünk bele
 két kezünkkel játszunk el négykezeseket
 valahogy megpördültünk az élet-mozaikon
 a parkokban szokványosan rügyeznek
 a fák a pirkadatban égitestünk hús levet ereszt
 száraz szirmainkra

elhagyom a kozmoszt
 enyhe bizsergő hullámmá változom
 a tünetek: hideglelés szédülés
 fiatalos elmúlás
 a kor nem számít
 engem is földaraboltak a világegyetem virágai
 pazar semmittevés a tudatalatti dimenziókban
 még ruganyos a bőröm de ösztönös érzéseim
 a több ezer éves tapasztalatokban elvesztek

Helyrajz

Mondjuk azt, hogy a testem láthatatlan liget.
 Talán azt is, hogy magvakat kereső madár,
 ki hiába vijjog, csak kihült fészket talál.
 Mikor komor az éjttest, a parkban megpihen.

Tételezzük fel, az agyam lakatlan sziget.
 Vagy mégis azt, otthagytott, összetákolat faház,
 s a tetejére hiába került még több ág.
 Mikor feljön a naptest, két terme akkor is rideg.

A szótlan óceán lassan mozog, felduzzad.
 Dagály vizével Inkvizítor urat játszik
 De még nem rohad a falakra feltett kárpit.
 Mondjuk azt, hogy a Fa humusz föld után kutat.

Farkas Balázs

A PERON VENDÉGE

Rögtönzött arcátlan mese a halálról

A vasút a végtelenségig nyújtózkodik, balra és jobbra egyaránt, nyugat felé szinte a láthatárig egyenesen kúszik, majd alábukik egy kietlen, sötét völgybe, keleten viszont egy mérföld után élesen elkanyarodik a hófödte hegyek felé, behatol a meredek szirtok falába vájt alagútba, és úgy tűnik el szemünk előtt.

Ezen a peronon évszázados por nyugszik, gyomnövények sarjadnak időtlen repedéseiben, apró élőlények kapálóznak túl szűk üregeiben, később elhallgatnak, és nem mozdulnak többé. Csak élettelen szemekkel figyelik az idő múlását, mert feladják a küzdelmet és beletörődnek helyzetükbe.

A peronon mást nem is tehetnének.

Csak az idő létezik. Az idő lassan, agonizálva kúszik végig a valóság kiszikkadt mezején, néha felemelkedik a titáni magasságokba, újra leszáll, és vánszorog tovább; nyomokat sem hagy, mert maga a világ nem változik meg tartósan. Marad mindörökké az a kopár, jellegtelen sivatag, ahol sem mozgás, sem hang, sem árnyék nem tiltakozhat a mindenhonnan sugárzó, erőteljes fény ellen, amely mindent körülölel.

Egy sivatag dűnék nélkül.

És a peron.

Amellett csupán a tájnak apró, nyomorék lakói, legfeljebb konkoly és ördögsekér, halva születő gyomnövények, terebélyes némaság és visszhangzó üresség.

Sziklák, kövek, pusztaság. Várakozás a vonatra, amely talán elvisz az isteni fennköltéssel emelkedő fehér hegyek mögé, vagy lesegít a nyugati völgy sátáni szirtjei közé. Egy végtelen út, mely a pusztaság közepén húzódik, mely kétirányú és állandó, törhetetlen és ösereg.

Idegen perspektívák, gondolta valaki, aki éppen most érkezett meg a peronra.

Gondolat szakított teret magának: utas érkezett, oly hirtelen, amilyen hirtelen szó fogan meggondolatlanok ajakán; megjelenése oly gyors, oly váratlan volt, hogy a magasságokban rejtőzködő napnak lehetősége sem nyílt arra, hogy megpillantsa a gyorsan eltűnt vonatot, melyről a fiatalember a peronra lépett.

A nap csendes ragyogású égitest, nem túl kíváncsi, ezért továbbvándorolt az égen, gomolygó felhők mögé rejtve ragyogó arcát, palástolva igaz természetét.

A vendég körülnézett, látszólag meglepődve az általa újnak és idegennek vélt perspektívákon. Mert többfelé vezettek, ezerféle irányba száguldoztak, úgy mutatták be az egyhangú vidéket, mint valami örületes kaleidoszkóp, mely a létezés több oldalát mutatja.

Az újonnan támadó hátborzongató fuvallatok felka-

varták a határtalan portengert, néhány homokszemet repítve a peron felé, ahol a vendég szótlanul, magában tűnődve figyelte a lassú változásokat, melyek a körülötte fekvő világot formálták kedvük szerint, közben elgondolkozott a méretek és távolságok megfoghatatlan törvényszerűtlenségein, elméje szüntelenül dolgozott, míg nem hosszú tépelődés után feladta a harcot, mert lénye nem volt képes befogadni azokat a titkokat, melyeket minden áron meg akart tudni.

Az idő még mindig haladt, lomhán, de magabiztosan, egy ismeretlen cél felé.

A vendég sokáig várakozott, egy bizonyos határon átlépve már nem is érzékelte az időnek a múlását, csak állt ott, unottan és gondolat nélkül. Várta a vonatot.

Megborzongott, mert valahonnan túlvilági suttogást hallott, talán a völgyből, talán a hegyekből, az égből esetleg, vagy a föld alól; de még valószínűbb, hogy csak saját fejéből. A suttogás felerősödött, elhalkult, majd elnémult, később ismét tisztán hallotta, de nem értette, mert kezdetben csak artikulálatlan recsegés volt, semmi több.

A hang közeledett, nyomasztó volt, rátelepedett, mint valami undok parazita. De nem tudta, honnan jön, csak azt, hogy nagyon közel van.

Kitartóan fürkészte a kopár sivatagot, hátha megpillant egy poroszkáló vénembert, akihez illene ez a rozsdás, recsegő hang; bár nem számított rá, hogy ilyesmi bekövetkezne, ugyanis a hang akármerről jöhetett, lévén nem csak a távlatok, látászögek csúsztak egymásba és tova a végtelenbe, hanem a hangok is.

Erősen koncentrált, hogy pontosan be tudja mérni a furcsa zaj eredetét, és úgy gondolta, hogy sikerülhet is.

Sikerült: a recsegés – amely már minden kétséget kizáróan halk mormogás volt – jobb oldalról jött, és a vendég most odanézett. A peron mellett egy kettétört lámpaoszlop csonkja álldogált magányosan, méretre alig volt magasabb egy embernél. A vendég eltűnődött, hogy mi is olyan különleges ezen a kacskapóznán, aztán megpillantotta azt a fekete valamit a tetején.

Egy varjú volt, aki fáradt, beteg hangon dűnnyögött maga elé.

Nyomorék volt: fél szemére vak jószág, üres tekintete komor bánatot sejtetett; ingatagon és félenken gubbasztott a pózna tetején, mint aki a lét pusztá gondolatától is reszket. Csőre kopottan meredt elő rút képéből, éjfekete tollazata, mint egy papi ruha, fedte egész testét.

Lassan megemelte fejét, és lenézett a vendégre.

– Kár? – kérdezte meglepetten.

- De még mennyire – mosolyodott el a vendég.
- Kár, kár...
- Mi az, mit akarsz mondani?
- Kár, hogy meghaltál!

A döbbenet csendje száguldott végig a peronon, és jó ideig ott is időzött. A vendég ijedten figyelte a madarat, aki egyre magabiztosabb állásba húzta magát. Aztán megkockáztatta, hogy folytatja a beszélgetést.

- Miket beszélsz, ostoba állat?!

– Csakis az igazat. A hely, ahol most állsz, kopár, mint életed volt, míg magad a zakatoló vonat elé nem vetetted. A fény odafent figyel téged, rájössz majd, ha sokáig itt vesztegelsz. Ez a végállomás előtti állomásod, szerencsétlen halandó.

– Miről károgasz, nyomorék madár? Nem hiszek neked, félrevezetsz!

– Halott vagy, egy elfeledett lélek, te, szerencsétlen, értsd már meg! Porhüvelyed a föld alatt nyugszik immár!

– Hazudsz, ocsmány dög! – kiáltotta a vendég, kezével fenyegetően suhintva a gunyoros tekintetű, szitkokat káráló madár felé.

– Nem úgy, ember! Rövid léted véget ért, s ahol most állsz, az maga a halál. Mint látod, innen két út visz, egy a magasba, hol az élet csendesen megy tovább, mint te szeretnéd, békében és boldogságban; de amott, a nyugati út a pokolba visz, hol a bűnös lélek elnyeri méltó büntetését, kegyelemért pedig hiába könyörög! Hallom a robogást, a vonatod lassan ideér, és megtudod, melyik úton haladsz tovább, addig is számolj el bűneiddel, hátha megbocsátást nyersz, még itt...

- ... a peronon?

- Úgy bizony.

– Nem tettem olyat, mit megbánhatnék! – tájékoztatta a fiatal ember, remegve a dühtől, és az önsajnálattól. Hazugsága olyannyira átlátszó volt, hogy a varjú válasza már szintiszta fenyegetéssé fejlődött.

– Kár, kár! Az ég, amely odafent feszül, furcsa birodalmat rejt, melyben az Örökkévaló figyel és látja lelked, hazug hitetlen!

Ezek voltak a varjú szavai. Hazug hitetlen, visszhangzott a vendég fejében a két vérlázító, ámde találó szó, s amint elfordult a madártól, hogy kiverje őket tudatából, ő is meghallotta a síneken zakatoló, fújtató és törtető gépjármű hangját.

Riadtan és könyörgően nézett vissza a varjúra.

- Bűnöm... – kezdte, de nem fejezhette be.

– Gyilkosság! Gyilkosság! – károgtatta a madár. Szárnyait széttárta, fejét félrebillentette, és látszólagos élvezettel bámult bele a reszketős és szűkülő ember arcába.

- Én igazán...

– Ó, igazán? Igazán? Igazán nem gondolsz a következményekre, ember? Kááár!

A gonosz szembesítés ott lebegett a levegőben, mint valami ketyegő időzített bomba. A madár fenyegető mozdulattal széttárta szárnyait, néhányszor suhintott

velük, majd újból visszahúzta őket. A vendég fáradtan, megadóan sóhajtott.

– Ne károgj, inkább tűnj el innen, szállj, ha úgy tetszik, magasról figyelj, ahogy a völgy felé vonulok. De engem hagyj magamra.

– Látom, reszketsz, de épp ezért vagy itt: reszkess, ha módod van rá! Én innen nem mozdulok!

– Tégy, ahogy akarsz, én megyek a völgy felé, a pokol is jobb lehet ennél a helynél!

De megtorpant, amint le akart lépni a peronról, mert ő is meghallotta a sínen zakatoló fémkerekek zaját, a dübörgést a távolból, meghatározhatatlan irányból.

- A vonat...

– Várd meg! Gyorsabban elkárhozol, ha felszállsz! De mit mondasz, most értem csak meg! – fecsegte a madár.

– Te bizony a völgy felé haladnál, mi? Ez megbánást jelent, ha jól sejtem...

Elhallgatott, mintha tűnődne. A vendég ügyet sem vetett rá, helyette türelmetlenül a hegyek felé nézett. Ha a járat a pokolba tart, a vonat onnan indul. Ez tulajdonképpen helyes gondolat volt.

A madár csak károgott, hangosan hirdette a maga igazát, a vendég pedig várta a vonatot. Nagyon közel volt már. És jött is, hangos zúgással termett a peron mellett, hatalmasat fújt, dicső és mély hangján...

- Káááááááááááááá! – visította a madár.

A vendég felnézett a madárra. Ki akarta csúfolni a szerencsétlent, de hamarosan rá kellett döbönnie, hogy ő az, akin csúfolódni lehetne.

Mire visszanézett, a vonat már nem volt sehol. Csak óriási porfelhő maradt utána, melynek széles szárnyai körülölelték a peront.

– Mi történt? Hová tűnt? – kiáltotta könnyeivel küszködve a peron vendége.

– Ajaj! – szólalt meg a legnagyobb kárörvendéssel a varjú. – Mily nagyszerű büntetés! Itt maradsz a remény kicsiny szigetén, ahogy én is. Az út persze nyitott mindkét irányba... fel is szállnék én a magas hegyre, próbáltam többször is, de lezuhantam újra és újra. Amarra, nyugatra pedig nem igen kívánczok.

– Ez a büntetés? – kérdezte a vendég, lassan beletörődve a helyzetbe. – Bűnös vagy, jómadár? Mi volt bűnöd?

– Ne kérdezd. Csak egy rossz szokás volt, meg is fizettem érte, mint látod.

– Látom, ha te is kint rekedtél. De tényleg úgy tartod, hogy a pokolnál jobb ez a hely, ezért nem vonulsz nyugatnak?

– Magam sem tudom, mit gondolok. De jól elszórakozok az érkezőkkel. Akik itt rekedtek, többnyire a hegyek felé tartanak, így vezekelhetnek bűnükért.

A vendég szívébe új remény költözött.

– Tehát elérhetem azokat a magasságokat, erre gondolsz?

– Ember vagy, ezért talán feljuthatsz oda. De most búcsúzok tőled! Te pedig elindulhatsz világtalanul, rossz szokásom áldozata!

Ekkor a varjú felröppent, és zuhanni kezdett a peron felé, melynek vendége nem tudta időben arca elé kapni karjait, hogy megvédje két szemét, melyeket a madár másodpercek alatt kitépett a helyükről.

És lön sötétség, gondolta fájdalmában a vendég. Sem fény, sem irdatlan vidékek, sem az össze-vissza változó perspektívák nem léteznek többé. És erre gondolhatott a varjú is, aki nem sokkal messzebb elfogyasztotta a két szemét.

Az ember ne bizzon a Gondviselésben, nevetett fel később a peron vendége. Mindennap távolabb bolyongott azon a helyen, ahol csak az idő létezik, és egyre több dolog jutott az eszébe. Néha eszébe jutott a fekete madár, néha furcsa emlékek egy másik életből... De leg-

többször csak egyetlen emlék, mindegyiknél szörnyűbb.

Leginkább sohasem akart rá gondolni, de volt, amikor mégis megpróbálta elmondani a hallgatkozó ürességnek, mely immár mindig körbevette, de nem hallgatta meg senki. Alkalmadtán arra ébredt, hogy a varjú nevet rajta, és gyáván elszáll, amint ő feltápáskodik.

Az emlékei azonban elpusztíthatatlanok voltak, bár egy kis erőt adtak ahhoz, hogy megtalálja a helyes ösvényt a hegyvidék felé. Tudta, hogy világtalanul sohasem találja meg, és csak azért nem, mert...

Úristen, ki kell mondanom! Visszanéztem a madárra, hogy kicsúfoljam, és a vonat elhagyott!

A vonat, Istenem, a vonat... Istenem, segíts, a vonat, amely Hozzád indult... amely a felhők övezte, fehér hegyvidék felé tartott, elhagyott!



Horváth M. Zoltán:
Objekt I-III.
2005

Quadriga -
Gönczi Galéria

Szoliva János

Szétszéled

Szétszéled szememből
ami körém telepedett –

Alattam szakadék:
tizenkét emelet.

Fák és kutyák

Fákat kergetnek vak kutyáim.
Elalszom, nézem őket.

Mi lenne,
ha máshol lenne az erdő,
vagy ha az erdő nem is erdő lenne –,
s a fák
csak gyufaszálak a zsebemben?

Észre sem veszem

A nyugalom perceit
betegségre hiába szedem.
Minden, amit kitalálok,
a szememre megy.

Már észre sem veszem,
hogyan kerülöttem egyre több halott.

Összefonódik

Egyre kerekesebb a sors,
egyre formásabb az ölelés –,

bőr a bőrrel,
csont a csonttal összefonódik.

Kinek mondjam el?

Elakadt az idő,
hideg maradt a tél –

Kinek mondjam el,
mi mások helyén
velem történhet?

Hogy elhiggyék

Mesék helyett
mit kéne mondanom,
hogyan elhiggyék:
nem is kék, valódi az ég –

Más ami itt van,
és más ami idelátszik.

Lehota János

Az élet titkának költője

A hetvenéves Szoliva János köszöntése

*„Másik város,
ahova néha visszajárok –,
ahol a rejtőzködő dolgok között
magamat is megtalálom.“*

Amikor Szoliva Jánost hetvenedik születésnapján megköszöntöttem, azzal fogadott, hogy hetedik verseskötetének megjelenését készíti elő; Más időkől ami látszik lesz a címe. Örömmel beszélt róla, és boldogan újságot, hogy Lászlóffy Aladár ajánlotta a kötet címét. Nemcsak szavai, hanem szemei is azt sugározták, hogy elégedett életével, sorsával. Tartalmas életet éltem, összegezte a hetven évet. Miközben beszélt, azon kezdtem tünődni, megfejtethető-e az élet és a költészet kapcsolata, hiszen Szoliva János verseit húsz éve számon tartom, közel álltam hozzá költői indulásánál, és életének fontosabb történéseit is jól ismerem. Ha köszönteni akarom, az elmúlt évekről emlékezem-e meg, hiszen születésnapja van, vagy csak a költőt látssam benne, aki verseivel tárta fel a maga világát? Megérezhette, hogy igazában nem élete történetéről akarok írni most, vele kapcsolatosan inkább arra lennék kíváncsi, hogy miből ered ez a kifogyhatatlan termékeny költői létezés, amely voltaképpen csak két évtizede kezdődött el, és ma is éltetően működik benne. Felidéztem magamban, hogy első kötete – Szavakkal tapogatózol –, 1995-ben jelent meg, amely tíz év költői termését tartalmazza, de azt követően kétévenként kiadott egy verseskötetet: Hallgatásod hallgatásom (1997), Vaktérkép (2000), Szélidő (2002), Vásott utakon (2003), Idő-repeszek (2004). Elgondoltam, az elmúlt évtizedben ötkötetnyi verset írt, vagyis valójában életének ebben a szakaszában ilyen termékeny. Sőt, nem egyszerűen termékeny, akkor vagyunk igazságosak, ha elismerjük, hogy Szoliva János ebben az évtizedben vált költővé. Azzá a költővé, akit nemcsak ismernek, hanem elismernek. Akit szívesen olvasnak, akinek verseit többen is megzenésítették. Kérdés nélkül kezdett azon meditatálni, ami engem foglalkoztatott, és azt hiszem, valamelyest magyarázatot kaptam erre a késői költői létezésre. Az élet titkait keresem, mondta tömören, ahogy a verseit is írja; a titok vonz, amire teljes választ sosem kaphatok, amire magam sem tudok kielégítően válaszolni. Majd elém tette legújabb versének befejező sorait.

*„Nekem ő a fő,
nevével együtt a nő.
A titokzatos.“*

Elgondolkodtam. Én nem vagyok költő, de magam is a visszatekintés korszakában vagyok, és már tudom, hogy nem a jövő a titokzatos, hanem a múlt. Előrefelé úgy jár az ember, ahogy nap mint nap mindenki megy a maga szűk folyosóján, csak azt látja, amit látni akar, vagy amit láttatnak vele. Elmegyünk az élet mellett, elmegy mellettünk az élet. Néha-néha meg-megáll ugyan az ember, hogy visszanézzen, de újfent a jövő felé tekintünk, és ismét csak a szűk folyosón haladunk tovább. Valahol a végállomás közelében azonban már nem ez a jövő izgat bennünket. Amíg az élet folyamatában vagyunk, addig a jövő időt kapcsoljuk a jelenhez, amint kiteljesítettük az életet, vagy megállapodtunk – vagy erre kényszerültünk –, egyszerre a múlt válik jelenné. Életünk. Állapottá, érzéssé válik a valóság. Elégedett vagyok? Boldog vagyok? A modern személyes líra – a dráma is – a múlt időt teszi az élet lényegévé, az emlékezésből meríti a tárgyát. Keresi, ami elmúlt, ami már nincs, amit akkor nem vett észre, és ha észre is vett, csak elment mellette, vagy az tűnt el nyomtalanul. Az emlékezet teremtő istenség, az már önmagában is költészet.

Szoliva Jánost az elmúlt évek tették költővé. Az emlékei az idő építőkövei lettek, amit létezése építményéhez rakosgat össze, hogy érezze – éreztesse –, mivé lettem, mi lehettem volna. A jelen valóságát költészetté változtatja, így lesznek az emlékek építőköveiből képek; metaforák, hasonlatok, metonimiák, szinekdochék. A múltja egyszerre valóság is, ami elfolyt, mint a folyó vize – neki a szülőföldjét jelentő Mura –, és anyagtalan létezés, hangulat, aminek csak a vers képes testet adni. Szoliva János érzékeny ember. Érzékeny költő. Az idő mélységéből élete finomra csiszolt képeit hozza fel jelenébe, hogy abból vers szülessen. Gazdag, tartalmas életem volt, ahogy mondta, és a hetven év távolságából végtelenül sok emlékképet tud költeménnyé formálni. Az emlékképek mindig mást mondanak, de lényegében mindig ugyanazt jelentik. Nála a hat sor, a négy sor, a haiku egyszerre része is az elmúlt éveknek, és egésze is életének. A hatsoros, a négysoros versek, a haikuk úgy idézik vissza ezt a múltat, mintha a folyó eltűnő hullámai akarná megragadni.

Szoliva János érzékeny ember és érzékeny költő. Lelkében a Mura folyását őrzi, miként az életét is.

Boldognak látom, ahogy beszél a versről, a költészetéről. Fiatal költő és érett ember a hetven éves Szoliva János. Alkotó éveinek teljében van. Most készíti elő a hetedik verseskötetét, és elárulja, hogy a nyolcadik is szinte készen van. Kézírásával szeretné ezúttal verseit közreadni, így tenné személyesebbé líráját. Hiszem, hogy még sok verse van emlékezete rejtett mélyén. Kívánom, hogy azok valamennyien megszülessenek.

*„Mintha érteném a messzeséget,
végtelen minden irányom –*

*Kikerülnek régi, rossz temetők,
kereszték helyén szobrokat látok.“*



Krizbai Sándor:
Szárzajta
2004

Szentendrei Vajda Lajos
Stúdió - Gönczi Galéria

Máté Imre

Három forró haiku

Bolondíts, csábíts!
Virítson virágkelyhed
szótlán hívásként!
*

Ha pörén szeretsz,
rózsafává csókollak
és lángra lobbansz.
*

Nyíló virágod
mennyek égő portája,
kék szűk szurdoka!

Kék

Karjaimban,
ha elakad lélegzeted
és szemed
búzavirággá tágul,
jégmadár ragad el
aranyhalat
lelked álomtavából.
Hullám támad
és táncot lejtnek
a lótoszok.

Gyöngykagyló

Lótuszvirágod harmat-tengerén
halkan suhan
álmaim vitorlása.
Alászállok a mélybe,
nyíló kagylódba
csillagok porával,
hogy gyöngy teremjen
a könnyből!

Tankák és haikuk

Szemhéjam alatt
ábránd virága nyílt.
Ébren álmodom.
Öreg ember vagyok már,
de még fiatal férfi.

*

Várom az órát,
amikor szemed tágul
a szent gyönyörtől
és érzed a teremtés
magasztos pillanatát.

*

Mióta szeretsz,
hallom a harangvirág
csöndüléseit!

*

Bűvös virág vagy,
fényben fürdő liliom,
fekete tavon.

*

Forró harmatot
gyöngyözik virágkelyhed,
ha megölelek.

*

Legszebb amikor
csak fogjuk egymás kezét
és álmodozunk.

Ima

Ha már ágyérod
bűvös gyöngyháza
östengerek
visszaverődő
hullámainak
tajtékjában csillog
és megint
nyugodtan lélegzel,
csak akkor mondhatjuk
tévedhetetlenül:
elvégeztetett, –
ez imádság volt!

Amarillisz

Ha pirkadatkor
rózsapiros
amarilliszek
nyílnak az égen,
tudom,
hogy csak
álmodtam rólad.
Valóra válnak
az álmok,
ha te nekem
rózsapiros
virágkehellyé bomlasz,
mint a
viruló amarillisz!



ef Zábó István:
Építkező tudásszomj (IV.)
2004

Szentendrei Vajda Lajos
Stúdió - Gönczi Galéria

Vasy Géza

Utassy József első pályaszakaszának fogadtatása

Számos író, művész vallomását ismerjük arról, hogy számukra az élet első évtizede meghatározó volt, addig minden lényeges megtörtént velük, alkotóként azóta is abból az élményvilágból merítenek. Bizonyára vannak ilyen írói utak, számunkra a legismertebb Móricz Zsigmondé, de alighanem az ő esetében is kiegészíthető erre vonatkozó közlése azzal, hogy legalább ennyire fontos a felnőtt élet, az alkotói pálya első évtizede. Korántsem mellékes, hogy egy alkotó miként tudja elkezdni a pályát, mennyire segítik, mennyire gátolják, elismerik-e. Gondoljunk például József Attila gyermekkorára, majd költészetének fogadtatására egészen haláláig, s arra, hogy ez mennyire befolyásolta sorstörténetét.

Egy írói-költői pálya kezdete, a beérkezésig eltelt idő ritkán szokott gördülékeny, konfliktusmentes lenni. S az sem gyakori, hogy akár csak a szakmai közvéleményben sikerül hamar felkelteni a figyelmet. Nem volt ez másként az 1960-as években sem, amikor Utassy József és nemzedéke kezdte a pályát. Az akkor indulók számára ez a helyzet több okból is nehezen volt elviselhető. Egyrészt ott volt előttük a példa a közelmúltból: a fényes szelek nemzedékének nem egy alkotója húszegynéhány évesen válhatott híressé. S ezek a költők számukra műveikkel is példát, követendő mintát jelentettek (Juhász Ferenc, Nagy László, Pilinszky János). Másrészt 1945, 1948 és 1956 után is azt hirdette a hivatalos politika, hogy itt a dolgozó nép uralkodik, mindenkire szükség van, mindenki vegyen részt a közösség életében, mindenki a tehetsége szerint dolgozzék. Ugyanakkor az 1956 utáni átmeneti irodalmi vákuumhelyzet felszámolása után a folyóiratok és a könyvkiadók korlátozott lehetőségei miatt a pályakezdők egyre nehezebben juthattak szóhoz.

Ebben a helyzetben kellett az 1941 márciusában született Utassy Józsefnek is elindulnia a költői pályán. A bükkszenterzsébeti gyerekkor, az egri gimnáziumi évek, különböző munkahelyek után az akkor még egyetlen fővárosi tudományegyetemre járó ifjú első komolyabb bemutatkozásának a Kortárs 1965. decemberi száma adott helyet egy Fialatok című összeállításban. A szerzők rövid vallomásait is közölték. Az 1968-ig Utasi néven publikáló szerző legfontosabb életrajzi információi önmagáról: a falusi szegénysorról származik, édesapja a doni visszavonulásban meghalt, s nem sírja vissza a gyermekkorát. Majd így fejezi be a bemutatkozást: „van annyi beépültség bennem, hogy elhitesse magammal: egyszer én is költővé vénülök. / De tudom azt is, hogy be kell barangolnom a költészet rengetegét egész napjainkig, ha elképzeléseimet valóra akarom váltani. Időm még van. Fialat vagyok. / Ifjúságom jókedvben gazdag,

anyagiakban szegény”. Ez az életrajz a korszak elvárásai szerint segítség lehetett volna a gyorsabb pályakezdetéshez. Mégsem így történt. A következő négy évben ez a folyóirat összesen csak négy újabb verset közölt Utassytól. Igaz, az Új Írás átvállalta a támogatást: 1966 és 1969 között 14 verset közölt, s ez a korabeli szokások szerint egy pályakezdőnél elég szép szám.

A Kilencek

Utassy József, ha csupán magára gondolva próbált volna elindulni, kötethez jutni, valószínűleg könnyebb helyzetben lett volna. A budapesti bölcsészkar azonban – mint minden bölcsészkar a huszadik században – íróknak készülő ifjak gyülekezőhelye is volt, s itt talált egymásra néhány költő-tanonc. Végül éppen kilencen döntöttek úgy, hogy összetartoznak, s közös irodalmi és társadalmi ügyeket képviselve együttesen szerettek volna egy antológiában jelentkezni. Irodalomtörténeti tanulmányaikból is számos példát említhettek volna erre, azonban hiába volt egyre konszolidáltabb a létező szocializmus, a hivatalosság elképedt az eretnek gondolattól, s évekig nem engedélyezte az Elérhetetlen föld kiadását. A két irodalmi kiadó elutasította őket. A tervezett magánkiadást is meggátolták, s végül az Írószövetség elnöke, az idősödve egyre megértőbbé váló Darvas József segítségével, a szövetség KISZ-szervezetének kiadásában jelenthetett meg a kötet 1969 karácsonyára, Nagy László bevezetőjével. Ez a szöveg egyúttal lektori ajánlás is volt. Jellemző a kor irodalompolitikájára, hogy a Kilencek támogató ajánlást szereztek Juhász Ferentől, Kormos Istvántól, akik kiadói szerkesztők is voltak, és Váci Mihálytól, aki az Új Írás szerkesztője volt, s e négy költő sem volt elég ajánlónak.

A hatvanas évek derekán, második felében nemcsak a Kilencek, hanem mások is számosan jelentkeztek. A szerkesztőségek megpróbálták segíteni, s a Móra Ferenc Könyvkiadó – feltehetően felsőbb javaslatra vagy utasításra – 1968 tavaszán kiadta az Első ének című antológiát 38 fiatal költőt mutatva be. A Kilenceknek is felajánlották az itteni szereplést, de ők ezt, reménykedve a saját antológiában, elutasították. Ezzel bizony magukra haragították az illetékeseket. Rontotta helyzetüket az is, hogy egyetemi társuk, Varga Lajos a Kritika lapjain élesen bírálta az Első éneket. Abban igaza volt, hogy az esztétikai teljesítmény igencsak hullámváz, olykor önképzőkori színvonalú, de tévesen tartotta egyeneműnek az egyes szerzők világképét, kérdezve azt, hogy „míg illetékességük horizontja a világot karolja, a magyar gondok

itt és mostjáról megfelelnek?”. Voltaképpen egy „népi” balos közéletiség nézőpontjából állította az „urbánus” balosokkal és az újhaldasok követőivel szembe a Kilenceket, mint a fiatal líra másik ágát. Röviden jellemezve őket, Utassy „varázsos-tragédiás játékosságát” említette, s egyetlen hosszabb versidézete is tőle való a Felső fák erejére c. versből. A folyóirat októberi számában az antológia egyik szerzője és barátja vitatkozott Vargával, majd a Kilencek nevében Rózsa Endre utasította vissza a merev szembeállítást, amelyből a népi-urbánus ellentét felesleges felelevenítését vélte kiolvasni, nem is alaptalanul. A Kilencek viszont szemléletükkel, elődeikhez való kötődésükkel valóban ahhoz a népi írói mozgalomhoz álltak közelebb, amellyel az MSZMP 1958-as pártállásfoglalása radikálisan, ellentmondást nem tűrve próbált végérvényesen leszámolni. Ily módon a Kilencek szándéktalanul is a kulturális politika ellenfeleinek mutatkozhattak. Szabolcsi Miklós vitazárója a lap novemberi számában már címében is nehéz ügynek minősíti – nem az antológiát, hanem – a népi-urbánus ellentétek létezését. Ez a vita annyiban mégis hasznosnak bizonyult, hogy elősegíthette egyrészt Darvas nagyvonalú döntését, másrészt azt, hogy a Szépirodalmi Könyvkiadó elkezdje antológiák kiadását. Így jelent meg 1969 karácsonyára az Elérhetetlen föld mellett a 15 szerzőt bemutató Költők egymás közt.



ef Zámbo István: Szentendrei Vajda Lajos
Ördög létra Stúdió - Gönczi Galéria
2004

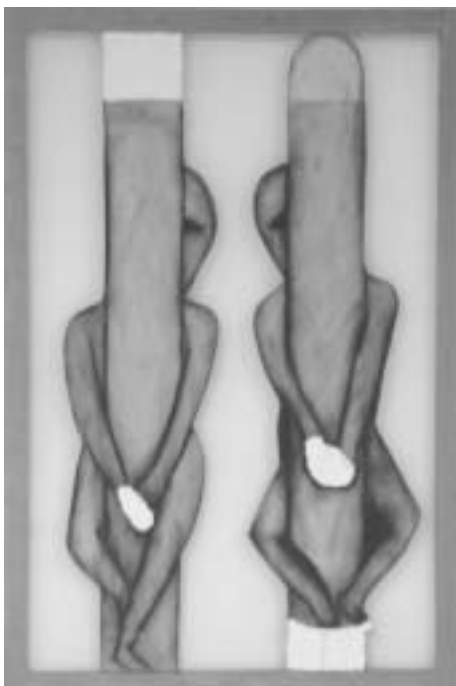
A lillafüredi tanácskozás

E megjelenések előtt volt még egy nevezetes eseménysor: az irodalompolitika kampányt indított a fiatal írók ügyében. Az Új Írás 1969 nyári számaiban előbb beérkezett írók nyilatkoztak a fiatalokról, majd maguk a fiatalok önmagukról, végül kritikusok róluk. S augusztus 29-30-án megrendezték Lillafüreden a fiatal irodalomról szóló tanácskozást Jovánovics Miklós vitaindító előadásával és összefoglalójával. Utassy József az irodalmárok körében ekkor mutatkozhatott be igazán. A folyóiratban ars poetica érvényű vallomást tett. Szükséges felidézni a legfontosabbakat. Az elődök közül „hozzám ölelésnyire csak Illyés Gyula, Juhász Ferenc és Nagy László költészete áll. A leghatalmasabb energiát, melyet csak egy életre elkötelezett felelősség tárolhat: felelősség az emberiség és a magyar nemzet múltjáért, jelenéért, jövőjéért, az ő lírájukban találtam”. „Írói programomat a legtömörebben egy Petőfi-vers címének megváltoztatásával fogalmaznám meg: A XX. SZÁZAD KÖLTŐI”. Nemzedékéről pedig így nyilatkozott: „Ezek a fiatalok már a szocializmus bennszülöttei, akik jól tudják, hogy a jelenlegi szocialista társadalom nem egyenlő – nem lehet egyenlő! – a szocializmusban rejlő, évszázadokon át megszenvedett – hát méltán kiérdemelt! – óriási lehetőségekkel. Ők összehasonlítási alapért nem a múlthoz, hanem ezekhez a lehetőségekhez fordulnak. És ezt nagyon helyesen teszik! A hazát akkor látják igazán szabadnak, ha az addig elnyomott osztályok, valamint a nemzet és a nemzetiségek megkapják önrendelkező jogukat! A szocializmust nem tudják elképzelni szocialista demokrácia nélkül! Hiányolják a néphatalom felelős ellenőrzését! A demokratikusabb választást! A visszahívási jogot! És annak az elvnek a következetesebb gyakorlati érvényesülését, amelyet minden újságolvasó így ismer már: 'megfelelő embert a megfelelő helyre!'”.

A lillafüredi tanácskozás egyik utolsó felszólalója Utassy József volt. Bár a tanácskozást rögzítő magnetofonnal többször volt baj, ez alkalommal teljesen csődöt mondott. Amikor Zimonyi Zoltán szerkesztésében 1995-ben megjelent a tanácskozás anyaga, ő megkereste Utassyt, aki a következőképpen idézte fel hajdani szavait: „Főlöleges volt megrendezni ezt a konferenciát, mert ez is csupán az irodalompolitikának egy színjátéka. Az irodalompolitika pedig olyan abszurd, amilyennek már Illyés is jellemezte: olyan, mint a hattyúnyakú görény. Ahogy azt is leírta Illyés ugyanabban az írásában: hogyha elfogadjuk azt a szóösszetételt, hogy „emberanyag”, akkor ne csodálkozzunk azon, hogy háborúk vannak. Tehát ez a tanácskozás is csak a demokrácia szimulálása, úgy csinálnak, mintha beleszólásunk lenne a dolgok alakulásába. Akkor lehetne demokráciáról beszélni, ha például az édesanyám a Március 15. téren felállhatna a kissámlijára, és szidhatná a kormányt. De demokrácia nincs, kiszolgáltatott helyzetben vagyunk és ezért valakiknek a

történelem színe előtt majd vállalniuk kell a felelősséget". (Lillafüred 1969, 170. l.)

Előadásában Jovánovics bírálta Utassyt: „... a nagyon tehetséges Utassy néha szinte már parodisztikusan követi példaképét, Juhász Ferencet, Juhász Ferenc hanghordozását. Az Új Írás-beli nyilatkozatáról az a szubjektív véleményem, hogy gondolatilag nem túlságosan éretten fejtette ki álláspontját irodalomról, életről”. S szembeállította vele Rózsa Endrét, aki „érdekes tisztulási folyamaton megy át” (22. l.). Hozzászólásában Rózsa Endre vállalta a közösséget Utassyval. Domokos Mátyás a Kilencek mellé állt: „nem lehet elutasítani azt az igényt, amely az Utassy-féle csoport – nem tudom másként nevezni, csoport – hozzászólásaiban és vallomásaiban fejeződik ki: a hétköznapiaknak akár csendesebb, akár viharosabb állandó írói, művészi szembesítését a végcélokkal, illetve én eszményeknek vagy gondolatrendszernek nevezném inkább.” (106-107. l.). Rövid megnyilatkozásában Ratkó József is vállalta a Kilenceket: „...én közösséget itt a jelenlévő írók közül legszívesebben az Utassyék nemzedéki csoportjával tartok, mert emberileg, társadalmilag és művészileg nekik a legérvényesebb jelenleg, az én megítélésem szerint, a szavuk, nincsenek gyanús felhangjaik, és azonkívül – hogy mondjam, nem kínálkoznak, nem, nem, ...nem csinálnak mutatványokat. És azt hiszem, hogy költőnek vagy írónak nem is szabad bohóckodnia. Ők nem teszik ezt.” (130-131. l.).



fe **Lugossy László:**
Iker kanalak
2002

Szentendre
Vajda Lajos Stúdió -
Gönczi Galéria

Az Elérhetetlen föld

Az antológia előhangjaként Nagy László írása olvasható, 1967. december 23-i dátummal. E nevezetessé vált szöveg együttes jellemzés. E fiatalok „hüek a magyar költészethez, a folytonosságot folytatni akarják. Kötődnek az empirikus igazságokhoz jobban, mint az előttük járó néhány nemzedék általában. Leszámolnak az ál-szocialista önteltséggel, nemzeti göggel, kergeséggel, de átgondolva a szerencsétlen múltat, szentenciákat mondanak a jelenre is. A torkonvágott forradalmak piroását s gyászát viselik belül.” – Kormos István mind a kilenc fiatal kötetre érettnak tartotta, s a kiadók szűkös lehetőségeire hivatkozva támogatta a magánkiadást. (1967. november 11. Megjelent: Árgus, 1991. 2.) – Juhász Ferenc is a legmelegebben támogatta az antológia kiadását. A fiatalok tulajdonságai közül kiemelte a történelmi érdeklődést, a kétkezi emberekhez való hűséget és ragaszkodást, valamint „a népköltészetnek eleven és bujkáló és fölragyogó és lüktetésével mindig-jelen-lévő áram-zuhogását”. (1968. január 2. Megjelent: Árgus, 1991. 2.) – Váci Mihály is jogosnak tartotta, hogy a rokon szemléletű Kilencek önálló antológiához jutassanak: „korán érett fővel, sokat értve és érezve kemény igazságok kimondására törekzenek, ez számukra a lényeges, és keresik az átütő erejű hatásos formákat, de ezeket sohasem hivalkodásból alkalmazzák”. (1967. november 29. Kéziratból.)

Ilyen ajánlásokkal jelent meg az Elérhetetlen föld. Kritikai fogadtatása széleskörűnek nevezhető: 15 írás foglalkozott vele, s ezek három kivételével 1970 első négy hónapjában jelentek meg, tehát gyors egymásutánban. Almási Miklós szerint: „Így együtt, kilencen, valahogy egymás karakterét elmosva, átfedve a társadalomkritikai attitűd magvatlanságáról, centrumhiányáról, kristályosodási pontjának eltolódásáról adnak hírt”. Szerinte az egész fiatal nemzedéket jellemzi „a jözanságba, hűvös objektivitásba burkolt elvont, magvatlan ellenzékiség”. Utassyt, Mezey Katalint, Rózsa Endrét és Kiss Benedeket tehetségesnek tartotta, s szerinte a negativitás „különböző változataiból Utassy József néhány szép verse emelkedik ki markánsabb, határozottabb tudatosság igénytel”. (Kritika, 1970. 2.)

Faragó Vilmos az ezidőben megjelent novella-antológiát is figyelembe véve elkésett nemzedéknek nevezte őket, továbbá lekésettnek is, mert lassú a társadalmi beérkezésük. A két versantológia tehetségei között Utassy Józsefet is említette. (Élet és Irodalom, 1970. I. 10.)

Horgas Béla is három antológiát szemlézett. A Költők egymás közt szerzői közül többeket, köztük Kiss Benedeket is dicsérte, az Elérhetetlen föld kapcsán viszont arról kezd elmélkedni, hogy sokan csak azért írnak verset, mert cselekvési vágyaiknak nem találnak más formát.

Utassy nevét sem említve, lényegében elutasította az egész kötetet, amelynek egyetlen erényeként csak azt említette, hogy igazi antológia. (Valóság, 1970. 3.)

Szabolcsi Miklós nyitottan közeledett a két versantológiához, s irányokat, tendenciákat vázolt fel. A Kilencek vezéregyéniségéről nem volt jó véleménye: „Utassy József például, itt közölt versei alapján legalábbis, inkább publicista tehetség, mintsem igazi lírikus, vagy a válogatás nem volt túlzottan szerencsés”. (Új Írás, 1970. 3.)

Hajdú Ráfis a prózaantológia mellett bírálta a Kilencek kötetét, kevés rokonszenvvel: „ebből az ígéretes indulásból jelentős költészet csak akkor formálódhat, ha megzabolázza a sokszor szertelen indulatot az értelem, ha a mostani partikuláris látást felváltja az egészre tekintő, és ebben a részeket elhelyezni képes racionálisabb létszemlélet. Ha a valódi mellett megszólal az igazi is a Kilencek lírájában”. Egymondatos jellemzése szerint „az elesettekkel való együttérzés anarchikus szabadsághirdetéssel keveredik a „március és a nép” küldötteként érkező Utassy József alkotásaiban”. (Irodalomtörténet, 1970. 4.)

Czine Mihály viszont, aki diákkorukból ismerte a szerzőket, lelkesen üdvözölte az évek óta legjobbnak tartott versantológiát, amelynek szerzői „új hangot, új látást, új költőiséget” hoztak. Küldetésstudatuk van, a társadalmi demokratizmus igényével szólnak. S „Tenni, cselekedni szeretnének; többet, érdemesebbet az emberiség nagy álmának a megvalósításáért”. Utassy Petőfi-verséből idézett, s az egész csoport jellemvonásának tartotta azt, hogy a néppel tűzön-vízen át. (Népszava, 1970. január 10.)

A nemzedéktárs, Görömbei András is nagyfokú elismeréssel írt az antológiáról, amelyben „modernnek és hagyományosnak szintézise készül”. Kiss Benedeket és Utassy Józsefet tartotta a legérettebbeknek. Utassy „nemzedéktársainál is érzékenyebben fordul a magyar történelem felé”, s „mindig cselekvő tisztulás és igazságtevő szándék munkál verseiben”. (Alföld, 1970. 3. 9.)

Kenyeres Zoltán is mindkét versantológiát bemutatta, a Kilencekről igen tömören írt, de elismerően, magáról Utassy Józsefről is: „lobbanékony, hullámzó indulatú, szélsőségekbe hajló költészete is csak a közösen vállalt, tágan fogalmazott ars poeticában találkozik. És ez a jó”. (Népszabadság, 1970. március 11.)

Könczöl Csaba a legfiatalabb kritikusnemzedéket képviselve elemezte az antológiát. Kiemelte a hasonló származást, a rokon világlátást, a gyerekkor motívumát, a jelen felé fordulást. Legfőbb példaképük Petőfi, alapkérdésük: mit is jelent ma a forradalmiság? A hagyomány és az újszerűség szintézisére törekszenek. Utassyt külön nem emelte ki, de többször idézte, hivatkozott rá. (Kritika, 1970. 3.) E cikk külön érdekessége, hogy a folyóirat egyik szerkesztője, Almási Miklós által az előző számban közölt cikkel ellentétes véleményt fogalmazott meg.

Kiss Dénes a közvetlenül megelőző nemzedék tagjaként baráti lelkesedéssel írt az antológiáról. Utassy Józsefnek már kötetét is olvasta, szerinte talán ő „vállalja

legtudatosabban elhivatottságát, s mindezt kamaszos lelkesedéssel és felnőtt szigorúsággal ötvözi versekké. (...) Több versét szívesen ideinám teljes egészében (...) örömmömben”. (Jelenkor, 1970. 3.)

Ilia Mihály is bemutatta mind a két antológiát. Szerinte „e csoport legkiütközőbb jegye, hogy következetesen kísérleteznek a magyar költészet hagyományainak átértelmezésével, megújításának lehetőségeivel”. Utassy kötetéről külön kritikát írt, erről később lesz szó. (Tiszatáj, 1970. 4.)

Halász Géza Ferenc is együtt szemlélte a két versantológiát. Rokonszenvvel olvasta a költőket, de Utassyról szólva filológiai és motívum-értelmezési hibát is elkövetett. (Forrás 1970. 2.)

Kabdebó Lóránt szerint „liratörténetünk alapantológiáinak sorában említhetjük” a Kilencek könyvét. Értelmezésében „az utóbbi idők legoptimistább vállalkozása az övék: azonosulnak a mi valóságunkkal, mert bíznak benne, hogy annak alakulását, hullámzását, esetenként zavarait követve saját létezésük problémái is a megoldás felé haladnak”. (Kortárs, 1970. 8.)

Mindhárom antológiát tömören bemutatta Pomogáts Béla is elismerően írt a Kilencekről: „Vállalják a költészet közéleti és nemzeti feladatait: nemzeti és társadalmi életünk problémáival vívódnak, a gondokról beszélnek, a valóságot kutatják. Másik tulajdonságukat és kötődésüket a hagyomány, a költői örökség folytatása jelenti”. Utassy lázadó konokságát, eszmei szigorát emelte ki. (Könyvtáros, 1970. 9.)

Tüzem, lobogóm!

Az 1969 karácsonyára a Megvető Új Termés sorozatában megjelenő első Utassy-kötet, a Tüzem, lobogóm! hátsó borítóján a szerzői vallomás a Kortárs-ban közöltnek egyik változata: „Mit mondjon az a származásáról, akinek szülei az alvégen is albéletben laknak? Semmit! Hallgasson. És vágjon neki a világnak! De dalolva, hogy mindenem győzzön”. A szerkesztő, Vilmon Gyula ajánlása nagyszerű találattal indul: a költő versei a mesebeli „legkisebb fiút” juttatják az olvasó eszébe. Pontos a jellemzés: „Utassy költeményeinek legjellegzetesebb tulajdonsága indulati sűrítettségük, a képekben, jelzőkben, a szavak hangzásában, a ritmikában megnyilvánuló erő, robbanásra kész energia, amely már-már szétvetné a verset, ha nem tartaná egybe a szerkezet szilárdsága. A fiatal költő érzélgősség és cinizmus nélküli, a játékosságtól sem idegenkedő keménysége mögött határozott és szeretetre méltó ember áll, aki már első kötetével bizonyítja nem mindennapos tehetségét”. Vilmon Gyula a Könyvvilág Bemutatjuk rovatában is írt, részletesebben, de ugyanebben a szellemben Utassyról.

A könyv egyik első bírálója Hajdú Ráfis a Népszabadságban. Lírai esszéstílusban indította méltatónak látó írását, ám a harmadik bekezdéstől stílust és szem-

léletet váltott. Szerinte az érzelmek nem tudatosulnak, s „Így fordul át a „koldustányért holddá rúgó” jogos indulat, a fillérekből élő és az „árak bércei” alatt küszködőkkel való nemes közösségvállalás néhol anarchisztikus „igehirdetésbe” (a Zúg Március bizonyítja leginkább az elmondottakat), az igazinak a valódival történő megcserélésébe, a rendet a rend torzulásaival azonosnak látó költői hamis tudatba”. (1970. március 4.) Egybevethetjük: ugyanezt a kifogást az antológia kapcsán is megírta a szerző (ám az Irodalomtörténet negyedik száma csak az év végén jelent meg.)

E kritika kapcsán egy személyes emlékemet is meg kell írnom, erről ma már csak én szólhatok. Hajdú pályakezdő tanársegéd volt – velem együtt – a pesti bölcsészkar modern magyar irodalomtörténeti tanszékén, amelyet Király István vezetett. A kritika megjelenésének napján tanszéki értekezlet volt, amelynek szakmai napirendje Hajdú Ráfi szakeddolgozata és addigi írásai voltak. Király megkérte barátját, Pándi Pált, aki akkor a Népszabadság kulturális rovatát vezette, hogy tegye be az aznapi számba az Utassy-kritikát. Tudni kell, hogy Hajdú Czine Mihály, én meg Király tanítványaként kerültem a tanszékre, de Hajdú állását nem Czine, nem Király, hanem titokzatos erők szervezték. Király az én Sánta Ferenc-szakeddolgozatom miatt ideológiai szempontból csalódott bennem, Czine Mihállyal pedig, akit első és legkedvesebb tanítványának nevezett, állandó ideológiai vitában volt. Ezt a vitát szerette volna Utassy örvén ismét kielelezni. Sikerült is: Czine védte a költőt, Király meg bírálta. Én hallgattam, s ezért legközelebb megkaptam a magamét: miért nem álltam ki nemzedéktárs-kollégám mellett. Hallgatásom egyértelművé tette Király számára, hogy Utassy pártján állok, vagyis szembefordultam vele. Egy hónap múlva, a következő értekezleten a hűtlen tanítvány nyilvánosan is megkapta a magáét, a Sánta Ferencről készített szakeddolgozat ideológiai hibáiért is. – Amikor egy-két évvel később diákjaink részére magyar-napokat rendeztünk, s annak én voltam a felelőse, Királytól azt az aggódó utasítást kaptam, hogy a Zúg Március semmilyen formában ne hangozzék el. Addigra ugyanis ez a vers prózában s Dinnyés József megzenésítésében is szinte indulója lett az akkori fiataloknak, a „fénytelen szelek” nemzedékének. Így a hivatalos irodalompolitika csak gyűlölhette.

Bár egészen más esztétikai elveket vallott Tábor Ádám, mint a Kilencek, Hajdúval ellentétben ő – legelsőként megjelent bírálatában – méltatta Utassy könyvét, amelyben a pályatárs „Alkata szerint, de tudatosan naiv költő”, aki újjáteremti a dalt, játékos, tömör, „a megörökítendő pillanatok költője”. (Élet és Irodalom, 1970. 2. sz. január 10.)

Tamás Menyhért rövid bírálatában dicsért és kifogásolt. Úgy látta, hogy Utassy verseiben „fényel, kibontott derűvel telik meg az élet, a természet még akkor is, ha a szegénységről énekel. Albérlési szobája is mindig megte-

lik derűvel. Felfokozottsága, túlhevítettsége költészetének indulati sűrítettségére vezethető vissza. Ez a lendület, indulat adja képeinek, ritmikájának dinamikáját. A természetben, az öt körülvevő világban úgyszólván csak a mozgást veszi észre, a csupa fényt, csupa ritmust”. Másrészt szerinte ebből következik, hogy „versépítkezése, a dalszerűség nem bírja el az eszmeileg súlyosabb mondanivalót. Még a tragédiát idéző-hordozó versei sem tudnak fajsúlyossá válni, közéleti vonatkozású lírája erőtlennül hat. Voltaképpen ennek tulajdonítható, hogy – egy-két kivételtől eltekintve – verseinek nincs gondolati magva”. (Népszava, 1970. március 3.)

A folyóiratbeli elemzések sorát Radnóti Sándor nyitotta meg. Hajdúhoz hasonlóan ő is komoly kifogásokkal élt, de ezeket nem publicisztikai, hanem esztétikai érveléssel támasztotta alá. Kiindulása az, hogy Utassy „Versei, vagy legalábbis néhány verse mögött határozott, bár szűkös, kevés elemből épülő világ áll”. Elégtelennek tartotta, hogy a versek mind hangulatképek, s például a szerelmes versekben „a szerelem emberi, társadalmi oldala helyett csak természeti – közvetlen oldala került előtérbe”. (Miután az ember társadalmi lény, furcsa a szerelem csak természeti oldaláról beszélni.) Hasonlót kifogásolt a természetversek kapcsán is, s egy elavult költői és világszemlélethez való visszaesést tételezett fel, amellyel a nagyobb tehetségű Nagy László és Juhász Ferenc epigonja maradt Utassy. Jó meglátása, hogy a költő „káromkodásból építkezik. Sajátossága a naiv, tiltakozó kiáltás. (...) Meghatározó élménye a szegénység”. A Zúg Március világát is felemásnak ítélte: jogos a szenvedély, de szegényes a tartalom, s „Utassy mélyen tisztességes gesztusa új gondolatok, új értelem nélkül nem építhető tovább szilárd, minden konfliktusra kérdező magatartássá”. A kötetben nem, csak az antológiában szereplő Ember az őszben c. verset ítélte az addig legfontosabb versnek. (Kritika 1970. 3.)

Zimonyi Zoltán mindkét versantológiát hasznos kiadványnak tekintette, de az Elérhetetlen földre szavazott, mert ezt „vagy egy lélegzettel kell végigolvasni vagy félretenni. Mert aki belelapozva az elsőként elolvasott két-három verset megszerette, nem teszi le többé a könyvet. Az Elérhetetlen föld egységes elvel rendezett antológia, egyetlen szándék különféle mozdulatában meglévő egyetlen gesztus nagy erejű, különben is egységes megjelenítése. A versek egymás mellett önértékükön túl egymásra ráfénylenek”. (Palócföld, 1970. 1.)

Könczöl Csaba szerint Utassy érett, eredeti költő, aki teljes értékű verseket publikált. Magatartása „az élet és a világszemlélet, az élet és a költészet legteljesebb belső harmóniája és egysége”, az, amelyet Petőfi tudott megvalósítani. Így Könczöl egyetértően idézi a Zúg Március nyolc sorát. Szól e líra érzéki, tapasztalati jellegéről, a fény és az árnyék motívumáról, a témák összefonódásáról, a vibráló többszöröségeről, a belső erőről, a hitről, az emlékekről, a mindennapi tapasztalatokról és a cse-

lekvő, forradalmi vágy ellentmondásosságáról. Aggódással fejezi be cikkét: tovább lehet-e haladni ezen az úton? (Jelenkor 1970. 4.)

Már említett bírálatában Ilia Mihály kritikusan, de szeretettel fogalmazott. A hangos hetykeséget, a garabonciásságot olykor túlzónak tartotta, akárcsak a poénkodást. De értékelte a komor gyermekkor motívumát, a szolgálatszerepet, a költészet céljának kutatását, a nemzedéki fiatalos elégedetlenséget, a történelemélményt, a játékosságot. Azzal kezdte cikkét, hogy a Kilenceket Utassy-csoportnak szokás nevezni, de nem vezérségről van szó, hanem a csoportot legláthatóbban jellemző alkotóról. (Tiszatáj, 1970. 4.)

Az előző nemzedék kritikusi közül a legbensősége-sebb szeretettel Kiss Ferenc szövegét a pályakezdő költőről, aki „valahol az Illyés és Nagy László közötti sávok egyikén, de kezdettől a maga hajlamai szerint” jött. Utassy az élményeiből teremt formát, kedélye folytonosan szikrázik, „harag és derű pillére közt leng”, jellemzi „az artisztikum és a zeneiség iránti érzékenység”, az árváság, a szülőföld, a Dózsa-motívum. Sok idézet és mikroelemzések teszik a versekre ráhangolóvá ezt az esszét. (Kortárs, 1970. 6.)

Kabdebő Lóránt tárgyyszerű bírálatára szerint „az érzéketlen, pontos leírás, a friss, eleven megjelenítés” bizonyítja a tehetséget. Kétféle magatartást különböztetett meg: a kinyilatkoztatatót és az elemzőt, s az előbbi kapcsán beszélt a hibákról, a közvetlen indulat tévútajairól. Az elemző költő viszont „önmagát indulataival együtt szituációba helyezi, és ezt a szituációt teszi meg verse témájának”. Pozitív példaként a Hogy kibírjam, a Filléritek, és az Azok a jegyenék c. verseket idézte. (Alföld, 1970. 8.)

Sinka Erzsébet szerint az évek során a lapokban megjelent versek többit ígértek, mint amennyit ez a kötet teljesít. Nem a versek mondanivalóját, magatartását hibáztatta, hanem értéküket keveselte olykor. A hetykeség, a modorosság, a mintakövetés, a túlrtság hibáit sorolta. Nem szerette, de azért szerette is ezt a kötetet, amely egyelőre csak ígéret. (Forrás, 1970. 4. július-augusztus)

Cynolter Károly tömör kritikája elismerően szólt az induló költőről, aki „sokféle költői műhelyben megfordul, de nem kerül egy költő befolyása alá, nem epigon líra az övé, hanem a kítünő tanítványé”. Úgy látta, hogy „ez a fiatal költő egyként tud dalt és mives szonettet s hőmpölygő sorú szabadverset írni. Leginkább mégis dalolni szeretne. És játszani: hangokkal, formákkal, tipográfiával”. (Új Írás, 1971. 1.)

Tverdota György A boldogságkereső költő címmel írt kritikát. Értékelése szerint az öröme „abszolút viszonyítási pont, amely köré egy egész költői világkép kristályosodhat ki”. Felhívta a figyelmet a dalra, az idillre, a tiszta ritmusokra, a tűz, a ragyogás, a fény, másrészt a fenyegetettség, a szociális bajok, a lázadás motívumaira. A Warnemünde szinte a nagy költészet élményét adta számára. (Napjaink, 1971. 5.)

Irodalompolitika. A fiatal költők és Utassy József sorsa

Nemcsak Utassy József, hanem a nemzedék irodalmárainak sorsában is nevezetes esztendő volt 1969. Mintha falak omlottak volna le a fiatal pályakezdők előtt: érdeklődni kezdtek a folyóiratok, a könyvkiadók. Sorra jelentek meg az országos és a regionális antológiák, s egy évtized alatt mintegy kilencvenen jutottak első verseskötethez a három irodalmi könyvkiadónál. Ha kisebb számban is, de hasonló lehetősége volt a prózaíróknak is. Természetes, hogy ezt a folyamatot, amelyet a hivatalos irodalompolitika irányított, továbbra is szeretne volna a maga kedve szerint formálni, az új nemzedék pedig megkísérelte a megindult változásokat a maga irodalmi érdekei szerint befolyásolni. Így az egyes kötetek kritikai fogadtatása mellett több alkalommal voltak viták Lillafüred után is a fiatal irodalom helyzetéről, gondjairól. (Ilyen viták a megelőző években, évtizedekben is zajlottak, de nem folyamatosan szinte, s már csak ezért is, kisebb jelentőséggel.) Ez a nemzedék a maga létszámával és tehetségével azt tette nyilvánvalóvá, hogy a pályakezdőkkel mindig foglalkozni kell, nem csak kampányszerűen. Kétféle irodalompolitika nézett szembe egymással: a hatalomé és az irodalomé, s persze egyértelmű volt, hogy ki van erőfölényben. Ugyanakkor a párt irodalompolitikája a hetvenes évek első felében igyekezett önmagát modernizálni – nyilvánvalóan a nemzetközi és a hazai társadalmi, gazdasági helyzet változásainak figyelembevételével. Így kezdődhetett meg az új nemzedék beáramlása, s most csak velük foglalkozva: a Mozgó Világ elindítása 1971-ben antológiaként, 1975 végén kéthavi folyóiratként. 1973 tavaszán megalakult a Fiatal Írók Köre, amely felvette József Attila nevét, s a korábbi kezdeményekkel ellentétben folyamatosan működött. 1974-től évente 10 Móricz Zsigmond-ösztöndíjat osztottak szét 35 éven aluli íróknak, s ez egy évre tisztességes fizetést jelentett.

A párt irodalompolitikájának képviselői korántsem voltak Grál-lovagok, ezt néhány idézett bírálat is tanúsította. S tanulságos ebből a szempontból a Kilencek csoportjának 1969 utáni története, őket ugyanis kétes elemeknek tekintették. Olyan mértékű önszerveződést és önállóságot, amilyent ők kívántak, továbbra sem engedélyeztek. Kísérlet c. folyóiratuk-antológiájuk, a megszerkesztett három szám, s az előzetes engedély ellenére sem jutott el a nyomdába, csak a hatalom titkos szekrényeibe. A folyóiratokban való további publikálás, a második verseskötetek kiadása is egyre nehezebbé vált számukra. Csupán Utassy József példáját idézem. A Kortárs 1968 augusztusa és 1972 szeptembere között egyetlen versét közölte, az Új Írásban 1969 áprilisa és 1972 júniusa, a Tiszatájban 1970 novemberre és 1973 júniusa között nem



Sz. Varga Ágnes: Gondolatok a fényről I-III. 2003 - Szentendrei Vajda Lajos Stúdió - Gönczi Galéria

jelent meg. A Kilencek többi tagjának is publikációs gondjai támadtak.

1969 után csak 1977 tavaszán jelenhetett meg Utassy József második könyve, a Csillagok árvája. Erről ő így vallott: „csak látszat, hogy én elhallgattam, mert az én második kötetem már 1972. január 3-án három példányban legépelve ott volt a Magvető Könyvkiadónál. Nem tehetek arról, hogy csak öt év múlva jelentették meg”. Majd a lektori gyakorlatot ismertette: „Ott volt az én kötetem. Mondjuk, az egyik vers. Egy szonett. Az egyik lektor azt mondja, hogy szerinte a szonettnek a 14. sora a 2., a 4., a 7., és elkezd hozzányúlkálni. Vagy nem tetszik neki egy szó, és akkor azt aláhúzza, hogy írjak helyette valami mást. De ez már olyan mérvű, hogy szinte gyakorlattá vált a hétköznapi lektori életben”. Célszerű még egy terjedelmesebb részt idézni ebből az interjúból, mert ez nemcsak e verseskötet történetét, hanem azt a korszakot is jellemzi, amelyet a legvidámabb barakk kifejezéssel szoktak minősíteni. „Amikor én bementem a kötetemmel, azt mondták, hogy húsz verset ki kell hagyni, de ez nem probléma, holnap hozzak be harmincat, itt volt X is, neki is ezt mondták, és másnap meg is jelent harminc verssel. Mondtam, hogy én nem szoktam fölösleges dolgokat leírni. Nagyon meggondolom, hogy azt a sziszifuszi sziklapontot mikor teszem a vers végére. És ha már kitettem azt a pontot, akkor az a vers már tőlem független. Azt a verset már lehet ócsárolni, csinálhatnak vele akármit, biztos, hogy nem sértődöm meg, hiszen én már a tőlem telhetőt megtettem, amíg dolgoztam rajta, amíg a munkám volt. Ezek után elhoztam a kötetemet. Két hónap múlva kaptam egy értesítést, hogy vigyem vissza. Visszavitettem. Ragyogva mondták, hogy most már örülhetek, mert már csak két verset kell kihagyni. Nem hagytam ki a két verset sem, hanem ismét elhoz-

tam a kötetet. Megint üzentek, hogy vigyem vissza. Visszavitettem. Akkor aztán, mintha megvilágosult volna a kiadó, azt mondták, hogy most már csak egyetlen sort kell kihúzni, és mehet a kötet. Ezen már biztos nem fog múlni. De múlik. Mert az az egyetlen sor sem véletlenül szerepel a versben”. (Szikszai Károly: Beszélgetés Utassy Józseffel. Életünk, 1979. 8. 636-641. l.) Utassy itt nem beszélt arról a súlyos idegbetegségről, amelyet ez a meghurcoltatás is kiváltott. Erről a költő szöveg: a Pokolból jövet (1981) idetartozó verseiben, majd jóval később a tragédiát felidéző Kálvária-ének (1995) kötet-terjedelmű kompozíciójában. S első gyűjteményes kötetének címe is utal a tragikus sorsra: Júdás idő ez (1984).

A Csillagok árvája végül nem az említett Magvető, hanem a Szépirodalmi Könyvkiadónál jelent meg. E kötetnek már sokkal egyértelműbb volt a fogadtatása, bár disszonáns hang ezt is megzavarta. A 17 cikk szerzői közül Lengyel Balázsnak az Élet és Irodalomban esztétikai, E. Fehér Pálnak a Népszabadságban pedig ideológiai okokból voltak komoly kifogásai, s e két szempontot keverte ugyanebben a napilapban Belohorszky Pál, de a meghatározó ítélet az volt, hogy jelentős verseskötet született. Görömbei András megjelenésekor is méltatta e kötetet, egy néhány évvel későbbi írásában pedig így összegezte véleményét: „az utóbbi évtized egyik legnagyobb költői eredménye volt irodalmunkban a Csillagok árvája. A nagy költészethez nélkülözhetetlen lenyűgöző erkölcsi tartás társult benne igazi költői erővel, az egyes képek és versstruktúrák óriási feszültséget tartottak verseiben művészi fegyelemben. Adyra emlékeztető indulatát, kozmikus távlatú látomásosságát plasztikus, mégis robbanó erejű létvíziókba fogva újította a magyar líra sokak által folytathatatlanak vélt közösségi érdekű vonulatát”.

Péntek Imre

Vázlat egy kritikus hangú, „életpárti“ költészetről

Máté Imre: Vállunkon vízőzönnel

Többször írtam már arról, hogy a nyugati magyar irodalom kifejezés eufémizmus, szemérmes eltakarása annak a ténynek, hogy alkotói 1945-től 1990-ig önként, meggyőződésből, vagy kényszerből, kezdetben a kialakuló kommunista politikai rendszerrel, majd a „létező szocializmussal“ egyet nem értve, retorziójától tartva távoztak (szöktek, menekültek) el az országból. Tehát emigránsok voltak ennek a távolban született, sokáig jórészt ismeretlen, hozzáférhetetlen mű-együttesnek létrehozói. Ezért aztán korrektebb és pontosabb volna emigráns irodalomról beszélni. Ennek minden következményével együtt.

Ha valamire, Máté Imre költészetére biztosan ráillik ez a képlet. Máté Imre emigráns költő volt, 56-os szabadságharcos, a forradalom eredeti értékeinek őrzője, letéteményese és könyörtelen számon kérője. Sokáig csak a legendája jutott haza, hisz ő volt a budapesti bölcsészkaron, '56 őszén született kritikus hangú folyóirat főszerkesztője, az október 6-iki tüntetés egyik szervezője, a MEFESz vezetőségi tagja. Fegyverrel is részt vett a budapesti harcokban, s még Győrben is működött Szigethy Attila mellett a Nemzeti Tanácsban. S akkor még nem beszélünk a rábaközi táltosok, „tudók“ hagyatékának, a magyar ősvallásnak fölfedezőjéről, szövegeik összegyűjtőjéről és elrendezőjéről, mely a Szabad Európa Rádióban 1986-87-ben elhangzott előadások nyomán 2004-ben nyerte el a könyv alakját, Yotengrit címmel, 2 kötetben, a Püski Kiadó jóvoltából.

Nos, ezek után csak lassan ismerhettük meg a költőt. Nyugaton megjelent kötetéhez – Fehér fürgeteg (1966) és a Karneolszemű macska fuvoláján (1982) – itthon kevesen fértek hozzá. Az irodalmi nyilvánosságból ki volt tiltva a neve. Először 1981-ben tört meg a tabu: a Béládi Miklós által szerkesztett, Vándorének (Nyugat-európai és tengeren túli magyar költők) című antológiában négy verse szerepelt.

S találgathatjuk, hogy miért csak 2003-ban jelent meg a Pannónia Könyvek sorozatában Vállunkon vízőzönnel címmel, válogatott verseinek kötete. De a feladat adott: próbáljuk meg elhelyezni ezt a lírai életművet az egyetemes magyar irodalom mai kontextusában. Szerencsére vannak fogódzóink. Kabdebó Tamás értő előszava részben betekintést enged az „értékek őrzője“ személyiségébe, másrészt rávilágít egy lényeges összefüggésre, amikor arról ír: Máté költészetében a regösök és balladaneklők ősi hangja találkozik a későbbi, modern szemléletű versek „futamaival“. Ez a kettősség mind máig lényeges vonása ennek a hatvanas években kibontako-

zott, éretté vált versvilágnak. S még egy forrásból meríthetünk: a szerző utószavából, melyben maga vállalkozik költészetének bemutatására. Én úgy értékelem, ez az írás nem költészetéről szól (vall), sokkal inkább bemutatja (felmutatja, számba veszi, taglalja) azokat a gyökereket és hatásokat, melyek nyomán szövegei elsősorban tartalmilag telítődtek. (Az elutasított parasztromantika, az ősök dualisztikus filozófiája, az 1956-os forradalomhoz való hűsége.) Szerencsére egy másik, ötvenes évekbeli évfolyamtárs – hisz Kabdebó Tamás is az volt –, Kabdebó Lóránt, a kiváló irodalomtörténész is megírta a kötetről opuszát, melyben a személyes megközelítések mellett bőven található az esztétikai érvényességről szóló fejtegetéseket. Ebből néhány izelítő gondolat: „Kérdeztem verseitől: ezt a korai – egyszerre balladás és mítoszi – érettséget hogyan tudta felhasználni a távolban. Furcsa módon úgy, hogy a formai feszesség kitöltése helyett egy gondolati feszességet alakít a versben, amely mögött persze ott zenél az elhagyott formafegyelem is. Így lett egyszerre formatartó és formabontó, miközben – jó, tanult nyelvészként – a grammatika logikát követő formáltságát teszi meg a vers háttérévé“. Igen, a kiforrott Máté-vers nem formai bravúrokra törekszik, sokkal inkább sodró erejű gondolatritmusokkal, erőteljes – itt-ott rímek pántjával erősített – dikcióval veszi birtokba tárgyát.

De erről még lesz szó. Most vegyük szemügyre magát a kötet, mely időrend szerint több ciklusba rendeződik. Próbáljuk meg a szövegekből kihámozni, milyen poétikai felfogás, szereptudat rajzolódik ki belőlük. Épp a címadó vers, a Vállunkon vízőzönnel soraiiban találunk megszívlelendő megállapításokat:

*„A boldogtalanok pedig...
néhány gyöngykagyló kedvéért
vállukra veszik az új vízőzönt...
Ez az a pillanat, amikor csattan a
dimenziók szárnya
és a kromoszómák megtervezett díszmenetéből
kitör a művész Istent szolgálni
örökérvényű, magányos őrhelyen.“*

Amint érzékelhető: kockázatos dolog néhány gyöngykagyló kedvéért – a szépségért és harmóniáért – a vízőzönt vállára vennie a művésznak, vagy Istent szolgálni magányos őrhelyen az örökérvényű dolgokért. Még határozottabban vall erről a Karneolszemű macska fuvoláján című versében, mely akár ars poeticának is tekinthető.

*„Szép szavakkal,
semmi egyébbel, csupán szép szavakkal,
muzsikálni akartam az egeknek...
kötőféken ragadni száguldó rossz szellemeket,
és szavakba foglalni a gyönyört...”*

Nos, ez az evilági szépséget, érzi gyönyört ünneplő, szinte panteista álláspont éppenséggel szemben áll(t) a magyar közzszolgálati költészet normájával, amelyhez sehogyan sem fülök foga Máté Imrének. Nem óhajt tetszelegni az „igavonó lángoszlop szerepében”, „...az életképesség / évszázadok óta / félvállról vett alapszabályait” akarja pusztába kiáltani, s bármi történjék: „a művészetet / a Föld minden négyzetére érvényes / jót, szépet és igazat nem áldozom föl / senkiért és semmiért!”. A meghirdetett program: „a karneolszemű macska / örök-érvényű fuvoláján játszani”, azaz azonosulni a természet örök erőivel, áramával – számos remek, nagy hatású verset eredményezett. (A nyest visszatért, A leguán álma) Mégis, ez a megtagadás időként feledésbe merül, s Máté Imre megírja ugyancsak nagyhatású közéleti verseit. Gondoljunk az Üzenet az elszakítottaknak, Fölgyújtott farkú róák, A vörös tornacipő, A kiskanász című versekre.

S miért ne tenné?

Azon kevés, hiteles költők közé tartozik, akik már az ötvenes években – ösztöneikre és valóságérzékükre hallgatva – megírták az „igazságot” azokról a feszültségekről, amelyek végül az 1956-os forradalomhoz vezettek. A kötet elején található Rozsdásodik az ősz vagy a Szent tehének (megjelent a Tiszta Szívvel című, terjesztésre nem került folyóiratban, 1956. október 6-án). Ő az a harcos, aki joggal sirathatja el Nagy Imrét balladisztikus, régi időkre emlékeztető krónikás években, s vallhatja meg szerelmét, ragaszkodását bátor asszonyának, aki a barikádokon is vele volt. Az „utolsó töltényéig kitarató” harcosként számon kérheti 56 szellemét, eszményeit – a róla fecsegőktől, a helyette nyilatkozóktól. Ez a kisémmizettség, kívül állás azonban hasznára is válik: éles szemmel átlát hazugságok, hamisságok ködén, a megmásított, visszamenőleg átírt történelem lapjain. Megvetően szól „az 56-ban világgá futott” szabadságharcos költőről, aki negyedszázaddal a forradalom után azt bizonygatja, „ő nem ontott vért, hanem csak menekült eszeveszetten”. (Fölgyújtott farkú róák) Azt hiszem, a forradalom értelmét, tétjét, heroizmusát idéző versek egyik legszebbike született meg tolla alatt ebből az indulatból.

„Én ontottam vért – írja – / pedig én is el tudok merengeni / a szitakötők táncán és beszélgetni tudok a barackvirággal”. „Én ontottam vért./ Vért ontók vérét ontottam, meg a sajátomat”. Ez a beismerés azonban nem dicsekvés, nem hős pőz, hanem a helytállás felidézése egy végletes emberi helyzetben. S csak innen, ebből a mélységből hangozhat el a megbocsátás szövege:

„Mindez már történelem/ és én megbocsájtottam ellenfeleimnek./ Megbocsájtottam, mert nem reszkettem fegyvereik előtt...”.

S talán neki az sem róható fel, ha morgolódik az elmaradt Kárpótlás miatt, mely szerint a „A hálás szent Haza/ végre engemet is/ mint sok más /balsorsú, száműzött / szabadságharcost / kárpótolt... P...be küldtek!”. Ezt már csak az Öreg hiba múlja föl keserűségében: „Föltehetőleg/öreg hiba volt, végzetes melléfogás, / a szabadságért, függetlenségért / fegyvert ragadnom! Lehettem volna bár áruló...vagy opportunistá / ma magas posztokon/ tömhetném zsebemet”. Ezekből a kiábrándító következtetéséből csak egy dolog derül ki: még mindig nem tudunk mit kezdeni 56 igazságával, emlékével, emlékezőivel. Tagabban érte: nem tudunk mit kezdeni az emigráció szellemi örökségével. Talán az 50. évforduló hoz ebben némi változást.

Költészetének másik nagy és meghatározó vonulata szerelmi lírája. Ő is vallja a rábaközi táltosok, „tudók” dualisztikus világnézetét, amelyben a „...nőstényiség az eredendő öserő. A nő ennek okáért az őstenasszony manifesztációja, misztérium, akinek tisztelet, megböcsülés jár. Ő a kéj, a gyönyör forrása is, de nem vagyontárgy..., mellyel rendelkezünk. A nőstény-nő-ember hármasság, a nő testének szentélyé emelése ...” jellemzik gondolkodását, amint ez a kötet utószavában olvasható.

Szerelem, szeretkezés, erotika... A magyar költészet nagy feladványa. Hogyan lehet beszélni a „szerelmi játékokról” úgy, hogy ne válják pornográfiává? A hatvanas-hetvenes évek hazai irodalmi nyilvánosságában még meglehetősen „elfojtás” övezte a témát. Weöres Sándor és Lator László kísérletein kívül csak a nyugati/emigráns irodalomban voltak törekvések egy szabadabb kifejezés mód megteremtésére. Erdemes itt megemlíteni Faludy György, Major-Zala Lajos, Thinsz Géza, Kemenes-Géfin László – mint úttörők – nevét. Természetesen, a merészségnek akadtak zsákutcái: mégis, az újszerű megközelítések „beszivárogtak” – kétségtelen, nem csak ezeken a „réseken” – az irodalomba, s ma meglehetősen árnyalt és sokszínű a kép, a korábbihoz alig hasonlítható nyíltsággal tárul fel a szerelmi élet testi ábrázolása. Máté Imre az egyike azoknak, akik már a kezdeti időszakban megtalálták a „kényes egyensúlyt”. A Biborherevirágban – mely első kötetében jelent meg – a szerelmi ölelés az elhagyott otthon ízeit idézi fel a költő érzékeiben.

*„A Hazától távol most, szerelmes estén
ha ölelsz és öled szorít, bezár,
a lóhereföldök jutnak eszembe
és AZ a határ, a magyar határ.”*

A keleti filozófiák és költészet tanulmányozása csak elmélyítette az otthonról, a Rábaközéből hozott „régitudást”. Az Asszony a lótesvirágból, Száznegyen holdtölte, az Üzenet Valespirekből és az Álmodok

kristályban ciklusokban szinte kizárólagos téma a szerelem, a szeretkezés, a szerelemes női test(táj) ünneplése, apoteózis.

*„Te vagy az asszony,
aki napsugarakba öltözködik, –
a rügy fakadásának,*

a mag éréseinek okozója.” – olvashatjuk a Te vagy asszony című vers nyitányát... S a befejezés: *„Te vagy az asszony, / akit szeretek”.*

A Sárga tearózsa nem csak extatikus csapongó, metonimiákban gazdag vallomás a szerelmes társhoz, szeretőhöz, de az összetartozás (az elvagyódás-visszatérés) katartikus mélységeinek felvillantása is.

*„Más asszonyok öléből
hozzád tértem meg.
Elveszett ifjúságomat,
a kalandot, a holdfényes romantikát
hiába kerestem másutt.
Azt a macskakövek alá tiporták a hernyótalpak,
de Te megmaradtál...
Mellékessé vált minden,
ami kívülünk van.
Szeretlek.”*

Igen, ez az utóbbi gondolat – „Mellékessé vált minden, / ami kívülünk van.” – számtalan érzelmi kört ír le, számos, szebbnél-szebb variációban teljesedik ki. Analógiák sora fodrozódik – mint a tenger hullámai –, hogy a legegyszerűbb mondatok csendüljenek a versek végén: „Rólad álmodtam megint!”, „Öledbe vágyakozom!”, „Nélküled elmerülnék/ az idegenségbe!”. S még vigaszt is lehet meríteni ebből a mély és tartós kapcsolatból – az öregedés ellen.

*„Szerelmed ereje örök
tavaszban tartja, beragyogja
az öregedés kopott küszöbét.”*

(Karrierem)

Még egy rokonszenves vonása van ennek a költészetnek – nem idegen tőle a humor és az ironia. (Ezen a ponton vitatkoznék a szerzővel, a mai magyar lírában „nem elvárt divat a sírás-rívás”. A versízlés, a befogadás „divatja” szerencsére jelentősen átalakult. Az írók, költők is tudnak „nevetni és nevetetni”. Akár önmagukon.) Máté Imre képes a Magyar tragédiák cím alatt epigrammaszerű tömörséggel és szellemességgel a „magyar alkát” önfelmentő, önsajnáltató vonását kipellengérezni. („Minden balsikerre van magyarázat.”) S a földhözragadt pragmatizmus tragikomikus példája a Szentlélek galambját levesbe főző tisztai fürdőző. (Sugallatok halála) „Lúke történelemszemlélete” pedig sok igazságot tartalmaz.

Egy másik vonás: a saját igazságának őszinte, kerteles nélküli megfogalmazása. (Több versében is hol gúnyosan, hol megvetően idézi fel a megalkuvás, a meghunyászkodás számára elfogadhatatlan voltát. Nem tudja elfogadni, hogy „az opportunist, a szorgalmas, alázatos/ meghunyászkodó/ volna fejlődés motorja!” (Az opportunist).) Hazai elismerése – meglehet – ezért késett jó pár évet.

*„Nekem nem jutott rész soha semmiből,
amit a megszokott értelemben
karriernek mondhatnán,
de van saját véleményem,
sőt bátorságom is van
véleményemet kimondani.”*

(Karrierem)

Mégis azt gondolom, szükség van erre a kiméletlen, kritikus hangra, meglátásra, amit Máté Imre hozott haza az emigrációból. Még akkor is, ha olykor idegennek éri magát annyi év távollét, a rendszerváltás valószínűtlenségei, csalódásai után.

Sorait akár ostorcsapásnak is érezhetjük:

*„Hazamentem és megtudtam,
idegen vagyok.
Kellemetlen, kényelmetlen,
nemkívánatos, –
maradványa egy legázolt,
megtagadott nemzedéknek...”*

(Idegen)

Azt hiszem, mindent el kell követnünk, hogy soha többé ne íródjanak le ilyen mérhetetlen keserűségében fogant, szerintem számunkra, hazai értelmiségiekre megalázó szentenciák. A legteljesebb elégtételt kell szolgáltatnunk Máté Imrének és „legázolt, (negyven évig) megtagadott nemzedékének”. Újraépítendő nemzeti identitásunknak szüksége van az emigráció szellemi kincseire, költészetére, irodalmára. Többek között ezért is fontos volt kiadni ezt a sok- sok tanulságot hordozó, általam korántsem kimerített, poétikai leleményekben és eredeti gondolatokban gazdag válogatott kötetet. Csak megerősíteni tudom Kabdebó Lóránt megállapítását: „Máté Imre versei költészeté állnak össze”. S ez az „életpárti” költészet, fentebb elemzett újszerű elemeivel, szervesen tagolódik be a sokszólamú magyar líra értékvonulatába.

Bakonyi István

Mágusok horoszkópja

László Zsolt új verseskötete

A 2000-es Vándorfűzér, a 2001-es Pagoda a csalánmezőn és a 2003-as Pernye és pecsét után a Mágusok horoszkópja a Székesfehérváron élő és dolgozó László Zsolt negyedik verseskötete. Nem mondhatjuk túlzottan korainak, de talán megkésettnek sem indulását. Ahogy mondani szokták: mindennek rendelt ideje van... Az mindenképpen öröndetes, hogy ez a markáns líra egyre fontosabb teret nyer a regionális könyvkiadásban, az országos és határon túli legjelesebb folyóiratokban.

Az új verseskötet címe adja a sokféle értelmezés lehetőségét. Beszélhetünk akár a mágusok önmaguknak készített horoszkópjáról, ugyanakkor emlegethetjük a nekünk készített horoszkópot is. S persze eszünkbe juthat a csillagok állásával való bulváros visszaélés, a kétségkívül hagyományos ismeretanyag, a lerakódott emberi tapasztalat mellett. Akár korunk megannyi szélhámosága, emberi, közéleti visszaélése is. Hiszen László Zsolt költészete és élményvilága lehetővé teszi a szabad képzetársítást. A címadó vers néhány sokatmondó sora egyébként így hangzik: „Csak a hókusz-pókuszok segíthetnek / csontunkig meztelenkedni / Mágusokká leszünk hogy kibírhatók maradhassunk – / Vacogva hallgat a szánk csak a fejünk bólint / és kövér hópillék szállnak alá / a semmi magasából –”.

Arra a kérdésre, hogy mi van azzal az emberrel, aki nem akar mágussá válni, egy nekem adott interjúban ezt mondta a költő: „Az az ember elveszíti a létezés értelmét. Abban a létközegben élünk, amelyből az empátia, az együttérzés, a beleélő képesség teljes mértékben kikopott. A másság elismerésének korszakát éljük, s közben elsikkad a személyiség”. Igen, pontos ez a látélet, s hozzátehetjük, hogy László Zsolt éppen a személyiség elsikkadása ellen küzd verseivel. És küzd a szürkeséggel, a legújabb világ megannyi válságával, vészjósló tünetével. Természetesen tisztában van vele, hogy mindezt a költészet „csupán” áttételesen írhatja le, azonban éppen ez teszi költészetté.

Álljon most itt egy olyan verse, amelyben az átlagosnál is áttételesebbek az összefüggések!

*Csendes eső áztat
lejárta szavatosságú termék a testem
Ravatalon hevernek kedvenceim –
Csendes eső áztat...
Csak a temetőkert örökzöldjei
Hajlonganak az ősz trónusa előtt –*

Azt hiszem, az ilyen versre mondhatjuk, hogy minden szó a helyén van benne, nincs egy árva fölösleges elem sem a szavak között. Az ilyen versre is gondolhatott a kötetet kiadó Péntek Imre, amikor „önsajnálattal nélküli rezignációt” emlegetett.

Mindennek kiváló „terep” és idő az, amiről szól a költő. Szelídebben, mint másutt, hiszen László Zsolt nagyon karakterisztikusan és lendületesen, szenvedéllyel mondja a magáét a világról, amelyre valóban igaz, hogy a valós értékeket inkább takargatni kényszerül az ember. Nemes módon viszi tovább azt a szellemi-morális örökséget, amit elsősorban a hajdan Székesfehérváron élt költőelőd és -társ, Takács Imre nyomán tart igen fontosnak. A 2000-ben elhunyt poeta természetesen más korban mondta el elmarasztaló ítéletét a korról, ám napjainkban sem annyival jobb a helyzet, hogy a mai költő ne találja meg azokat a negatív pontokat, amelyekkel vitázni kell. Kimondásuk: ön-és társadalmi terápia, a látélet megfogalmazása, még ha fájdalmas is a szembenézés a megváltatlanság (külső és belső) dimenzióival.

A fentebb idézett versben azonban a temető és az őszi eső jelenti a díszletet, és mindez találóan jeleníti meg a belső lélekkállapotot. Önsajnálattal nincs, ezzel szemben van viszont csönd és az idő múlásának tudomásulvétele. Ám nem valamiféle romantikus módon, hanem a nagyon is tárgyi világot jelző eszközökkel, a „lejárta szavatosság” emlegetésével. A test termékké lép vissza, miközben a ravatalon is „hevernek” a kedvencek. Végig azt sugallja ez a vers, hogy a lét és a nemlét határán való egyensúlyozás az igazán izgalmas kérdés számunkra, s ezen kívül a matéria és a lélek kettőssége is hangot kap.

S eközben az emberi-művészi tartás is egyértelmű. A hajlongás az örökzöld sajátja, és ez egyben azt is jelentheti, hogy az embernek viszont nem kell feltétlenül hajlongania mindenféle szélnek, vagy éppen mindenféle trónusok előtt. Kivételt jelent természetesen az idő és az elmúlás, s ezt jobb, ha tudomásul vesszük! Erre is int az a szép László Zsolt-vers. Miként más műveinek jelentéstartományában is találunk hasonló „intéseket”. Lírája tapasztalati alapokra épül, szemlélődésének tárgya a minket körülvevő köznapi valóság, annak összes szépségével és gondjával. A hétköznapi létszféra motívumai azonban rendszerint a vers végén „megemelkednek”, transzcendens síkra váltanak. Többek között ez is egyik „titka” ennek a rendkívül konzekvensen építő, erőteljes költészetnek. A Mágusok horoszkópja viszonylag zárt világot tükröz, akár tematikusnak is mondható verseskötet. A folytonosság is élteti és erősíti: A paraván mögül című ciklusban különösen erős a múltból átvett számos gondolattörődék.

A józan látásmód, az illúziótlan „széttétekintés”, a bajok „túlnövésének” szinte vegetatív energiája reményt ad a méltó folytatásra.

(Pannon Tükör Könyvek, 2005.)

Somogyi Zoltán

Belépőjegy abba a labirintusba

– Egressy Zoltán drámakötetéről –

Nem kis dolog ismert, kedvelt és sikeres drámaszerzőnek lenni manapság Magyarországon, hiszen a tévképzetekkel ellentétben sok új dráma születik, de az igaz, hogy kevés műnek sikerül a színházakban előadás-alapanyaggá válni. Egressy Zoltán ebből a szempontból kivételesen kedvező helyzetben van, majd minden drámáját bemutatták már, és a többségük közönség-kedvenc produkcióvá vált, hosszú szériát megérve. Az eddigi életpályát megkoronázva 2005 tavaszán megjelent a gyerekdarabok kivételével összes drámáját magában foglaló kötete Portugál címmel. Ezek a drámák, melyek képesek voltak már kortársaik közül kitűnni azzal, hogy színpadhoz jutottak és ott működőképesnek bizonyultak, csokorba kötve, és írott szöveggént élénk tárulva – ami a dráma kettős létmódja közül állandóságánál fogva a számon kérhetőbb – talán könnyebben elárulják sikerüknek és népszerűségüknek titkait.

Dramaturgiai és tematikai összetevői is kell, hogy legyenek az Egressy-drámák kedveltségének, de ezek többnyire szorosan összefüggnek. Legyen szó akár a mai korban játszódó, akár a történelmi drámákról, van néhány motívum, ami gyakran előjön alap- vagy melléktémaként ezekben a darabokban.

A kis, zárt embercsoportok, családok, munkaközösségek szövevényes viszonyai, és válságos helyzetben a lélektani elemzésük sok Egressy mű egyik vezérfonala. A szerző szereti hőseit – akik egyenrangúak és egyformán fontosak – mint egy kényszerből vagy érdekből összejött csoport elemeit vizsgálni. Vándorcirkuszosok, váltófutók, játékvezetői hármak, családok. Ezek a csoportok sosem ideális közösségek. Inkább egyedi célokkal rendelkező és a haszon elvét szem előtt tartó individuumok csapatai, sem mint magukat a közérdek felől definiáló egyedek társasága. A gyakran ismétlődő képlet szerint Egressy az emberfalkáinak komoly, alig-alig teljesíthető feladatot ad, ami csak közös erőfeszítéssel, az ellentétek ideiglenes beszüntetésével teljesíthető. A tét mindig óriási, a feladat megoldása a túlélés kulcsává válik. Az Olimpiára való kijutás, a World Cirkus-ba való bejutás, FIFA kerettaggá válás. A terhelést ezek a finom és sérülékeny szálakkal összeszőtt csoportok – ahol mindenki függ a másik teljesítményétől is – sosem viselik el, a feszültségek kipattanának, az ellenérdekek szabotázsakciókat szünek, az összetűzések során az analitikus drámatechnikát alkalmazva Egressy a múltat is feltáratja alakjaival, és végül a próbát a csapatok elbukják, még akkor is, ha életük legjobbját nyújtják. Közben kiderülnek a bonyolult viszonyok, és hogy a kapcsolatok sosem tisztán üzletiek,

hanem mindig személyesek és érzelmiak is. A szeretet-szerelme-féltékenység hármak csillagzata körül kerüngenek az alakok, és tanulságként mindig az szűrődik le, hogy nem érte meg aljasnak lenni, mert a sors magától már úgy is büntetett. Néha előfordul, hogy valami groteszk deus ex machina következtében a csoport megmenekül a kudarc következményeitől, de ennek is ára van: megalázkodás, hizelgés, talpnyalás.

A dráma emberi viszonyok ábrázolására van kitalálva, és Egressy ezt jól érti, aláveti magát ennek a logikának, és ez legalább annyit ér, mint a mesterségbeli, technikai tudás. Jól ismert tényeket állít, néha szinte didaktikusan; de eredetien ismételt, érdekes, sőt izgalmas, figyelmet lekötő, szokatlan történetekkel, hátterekkel és környezetekben.

Olyan dramaturgiai fogásokkal él, amik ismertek, kiforrottak, mindig beválnak. A Portugálban A revizorból jól ismert – idegen érkezik a kikristályosodott viszonyokkal bíró közösségbe, és felforgatja azt, mert kissé másnak mutatja magát, mint ami – formula tűnik fel; a Baleset a hollywood-i módszert használja, a halál előtti kitáguló pillanatban egy alternatív jövő vázolódik fel. Minden drámában ott van a generációs különbség és nézeteltérés is – és mögötte az öregedés visszafogottan szentimentális tragédiája – ami szintén alapvető dramaturgiai eszköz.

A történelmi drámák, még ha olyan valós személyekről szólnak is, mint Madách, vagy Reviczky, valójában családi és szerelmi kötelek krónikái. A múltba helyezés és a történelmi alakok sorsán keresztüli ábrázolás csak keret, egyszerre posztmodern gesztus és divat: lehántani a pátoszt, ledönteni a piedesztált, játszani az időbeli távolsággal, ami objektivizál, de közel is hoz az által, hogy a szerelmi históriák kortalanok és egyetemesek. Így a Veszett éden a fojtogató, kisajátító anyai szeretetről, az anyósra féltékeny feleség drámájáról, meg a két nő között vergődő tehetetlen férfiról szól; a Reviczky pedig a költő élettörténetén túl egy dezillúziós karrier-dráma, és a művészlét felvállalók predesztinált haláláról, nyomoráról és kis megalkuvásairól tudósít.

A drámákat számtalan apró kis elem is összeköti, ilyen például Bittner, aki leggyakrabban a hatóságot képviseli a művekben. Olyan valaki, aki a többiek feje fölött dönt, aki teljesíthetetlen próbák elé állítja őket, aki a Három koporsóban az ördögnek nevezi magát, a Portugálban veri a mostohalányát, de aki csak a felületes olvasó számára tűnhet esszenciálisan gonosz és negatív figurának, hisz szerepe sokkal több és sokkal jelentősebb annál,

hogy megtestesítse az erkölcstelen, jellemtelen gazembert. Bittner a katalizátor, a feszültségek felkorbácsolója, aki kirobbantja a konfliktusokat a csoportokon belül, így téve lehetővé a feldolgozást, tisztázást, kiegyenlítődést, és egyben ő az, aki a feszültségeket elvezeti azzal, hogy az ellenérdekelt tagok is egyesülnek az iránta való gyűlöletben. Aztán ilyen néha fel-felbukkanó elem Irgács, a falu, ahol a Portugál játszódik, és ahol a Három koporsó Őrnagya él. Ez a képzeletbeli falunév, ami talán az irgalom és a gáncs szavakból áll össze, valamiért fontos Egressynek, és Bittnerrel együtt a drámai életműre ritkás szemű magánmitológiai hálót borít. Van még egy elem, ami a legtöbb drámában felbukkan, és ez a telihold, ami néha az elvagyódást, néha a távollevővel való kapcsolatot, vagy talán a vágyakat jelképezi.

Egressy alakjai szerethető figurák, nem hőszok, hanem hétköznapi emberek, ismerős jellemekkel, érzelmekkel és indulatokkal, akik azonban képesek legyőzni

magukat, amiért a jutalmuk nem más, mint maga a tett. Boldogságra vágnak, valami jobbra, mint amiben vannak, és a boldogság utáni vágyuk súlyosan fertőző, legkönnyebben azok kapják el, akik már kialakították a túlélési módszerüket, és beleszürkültek a hétköznapi egyhangúságába. Sokoldalú, árnyalt jellemeket szerepeltet a szerző, nehéz őket megítélni. Életszagú figurák, könnyű velük azonosulni, könnyű felismerni emberi kapcsolatainkban saját viszonyainkat. Egressy drámáinak titka, hogy pörök, egyenesek és egyszerűek, az ősi és leghétköznapibb érzelmi kötelekekről szólnak, csak olyan történetekbe és környezetekbe csomagolva, amik váratlanok, személyesek, egyediek és néha meglepőek. Mi sem bizonyítja jobban, hogy a dráma és színház a társadalom feed back-je, mint az olyan drámák, amelynek Egressy művei is; amelyek azért kedveltek, mert a befogadók felismerhetik magukat bennük, és ezáltal talán jobban megértetik személyiségük labirintusának egyetemes logikáját.



Cseh Róbert: "Koceka" 2003 (részlet) - Quadriga, Gönczi Galéria

Kerék Imre

Németh István Péter: Évszakok keringője (kalendáriumos könyv)

A tapolcai születésű s ma is ott élő költő-tanár neve – sokoldalúsága folytán – mind ismertebbé válik székebb-tágabb táj hazájában és környékén, sőt, országosan is mind több rangos folyóirat közli verseit. Németh István Péter korábban a Balaton Akadémia több kiadványának is szorgos szerkesztőjeként, tudósi elmélyüléssel vette alaposan szemügyre a Balaton-környéki kulturális hagyományokat: irodalmi, képzőművészeti emlékeket, dokumentumokat s mindezek tanulságait, költészetének szűrőjén átrostálva, saját költészetét is jelentősen gazdagította. Több mint tucatnyi verses- és műfordításkötet, esszé- és tanulmánykötet van már mögötte. Mesterei között Kormos Istvánt, Weöres Sándort tartja elsősorban számon, s valóban: Kormos játékosságából, nyelvi humorából, Weöres Sándor próteuszi alakváltoztató képességéből is sokat örökölt. Bizonyítja ezt különböző alakokba, helyzetekbe való empatikus behelyezkedése, legyenek azok képzőművészeti alkotások vagy költői személyiségek munkái: Egry József, Monet, Renoir, Giotto, Schéner Mihály, Donatello, Michelangelo vagy Balassi Bálint, Tinódi Sebestyén, Kisfaludy Sándor, Keresztury Dezső művészetét magáéhoz hasonlítva teremt saját, eredeti hangon szóló poézist, valóságos kis pannon mitológiát magának, a nevezettek ihlet-sugalló tradícióiból. Németh hagyományörző és modern, kísérletező költő egyszerre, de nem formaromboló, hanem összegző; mives formákba tömörített poézist művel, nagy hangulatfestő és megjelenítő erővel. Új kötete, az Évszakok keringője a címe szerint kalendáriumos könyv, nyelvezetében friss, népi ízekben gazdag opuszokat tartalmazó, régi kalendáriumokból ismerősen, földműveléssel, szőlőműveléssel kapcsolatos tennivalókhoz fűz hallatlan realitásérzékkel jótanácsokat, okos észrevételeket, s mindeközben sikerül elkerülnie az öncélú didaxist (Arácsi csizió). A Zánkai kalendárium frappáns disztichonjaiban remek megfigyelőkészségét tanúsítja. Ime egy-két hangulatos strófa:

Január

Ime a tél irkája rigók picí lába nyomával:
Hóban az ékezetes ipszilon ágú betük.

Április

A szerelem-ragacsos vadgesztenye illata bódít,
Nyílik a fürtös akác, szállnak a nyárfapihék.

Képek daloskönyve című ciklusából külön is kiemelném Giotto: Királyok imádása című művének realisztikus

képekből látomássá varázsolt leheletnyi rajzát, költői képeit, melyek szigorú rendben épülnek egymásra alkotó fantáziájában. Vagy: kiváló műfordítói képessége reuelálódik a Pierre Emmanueltől átköltött Delacroix című bravúros, forma- és tartalomhű opuszban. Hasonlóképpen átlelkesíti Bagó Bertalan, Csikszentmihályi Róbert, Korniss Dezső, Marton László, Reich Károly képeit, szobrait irigylésre méltó megelevenítő készségeel. S mindezek a témák és átlelkesítések erejükkel bizonyítják, hogy az ún. kultúraélmények csak a lelkes dilettánsok kezében lesznek másodlagosak, de nem az igazi alkotókéban. Minden ilyen költemény sokat elárul – objektívaltán – a költő saját egyéniségéről, világ- és kultúraszemléletéről. Németh kiváló formaművész, a szó legnemesebb értelmében. A magyar nyelv legváltozatosabb versformáiban könnyedén mozog, kiváltképpen a deákos verskultúra erőteljes hatása érződik antik ritmusaiban. Számomra könyve egyik legszebb darabja a 12 Berzsenyi-könyvcsepp, melyben maradéktalanul megvalósul költészet-eszménye nagy klasszikusunk örvén. Ime, két kis négy-sorosra:

3 Melancholla

Hallom gesztenyelomb hüsse alól amint
csúfol gerleburukk, zengi „vidéki vagy”.
Régtől néma a szám. Rátelepült madár
borzolt szárnya bajúszom itt.

11 Barátnémnak

A Szent György-hegyi út Szigligetig csupa
Pásztortáska, pipacs, sárga körömvirág,
Anizs, réti katáng, fecskéfű, szarkaláb –
Vedd hát: versbe szedett csokor!

Az első opusz szinte kettős arckép is lehet: Berzsenyié és utódjáé, aki szintén magányosan alkot, távol az irodalmi berkektől; a másik a pannon flóra, fauna kitűnő ismerőjeként mutatja Némethet e finoman-gyöngéd gesztusában, amint csokrával kedveskedik barátnéjának.

A Weöres-i hagyományok folytatása-bővítése a Balatoni kalendárka-dalok gyermeki tisztaságú kis dalai, könnyed és plaszticitásában érzékletes improvizációi és a Tapolcai Malomtő-mementő hasonló rövid, bájos pusza. Olyanok ezek, ahogy egy érzékeny gyermek először fedezi fel saját szemével a világ dolgait, apró rezzenéseit, történéseit. Kíváncsian várjuk Németh István új, megszületendő verseinek gyűjteményeit.

(Tapolca, 2005)

Szemes Péter

Megfejtés

Sajátos értéket képvisel a muravidéki magyar irodalomban Hagymás István Magsejtés című esszégyűjteménye. A 12 hosszabb-rövidebb szöveget tartalmazó kötet szimbolikus-mivolta már a borítón megmutatkozik – a szín-hármas (fekete-fehér-vörös) lehetséges konnotációi, a középen található fotogram derengő képsége, a tizenkettes szám jelképsége és maga a cím is ezt igazolja. A Magsejtés voltaképpen megsejtés, illetve megsejtetés, módszer és alkalmazása egyaránt. A szerző ugyanis unikális hermeneutikai metódust alkalmaz a primer (autómárkák) és szekunder valóság jelenségeinek (műalkotások) megértésére, interpretációjára. Sajátosan ötvözi a szemiotikát és a szemiológiát. Alkalmazza az asztrálmítológia értelmezési keretét – elsősorban Pap Gábor és Jankovics Marcell nyomán –, amely feltételezi, hogy pl. a mesék, mítoszok alakjai megfeleltethetők különböző égitesteknek, illetve általánosabban, hogy földi jelenségek alapvetően leképeznek bizonyos égi konstellációkat. De éppúgy használja a mélypszichológiai megközelítést (a freudi kategóriákat, vagy Jung archetípusait) is. E kettőt egészíti ki harmadikként talán a legfontosabb: az etimológia. A kötet néhány szómágiára épülő esszéje (ezek közül a Magkor a legjelentősebb) ebből a szempontból poétikai alkotásként is értelmezhető.

A korpusz – a vizsgált jelenségek köre – meglehetősen heterogén. A nyitó szöveg Fellini Casanovájának asztrálmítoszi vonatkozásait tekinti át, ezáltal bizonyos mértékben átjárást teremt az Utazások Fellinivel című filmelemzés-kötethez. Az írás mindenek előtt a szerzői alapkonceptiót és az alkotások vizsgálatára alkalmazott módszert mutatja be, mely aztán mélyebben a további esszékben bontakozik ki.

Az alkalmazást demonstráló textusok jelentősebb része a „néma költészet”, a festészet alkotásaihoz kapcsolódik. Ezek közül nagyobb egységet képeznek az Aquila János templomi falfestményeit vizsgáló esszék. A kapcsolódó dolgozatok sorában az első a kiváló XIV. századi mester életművének értelmezését világítja meg sajátos szempontból. Hagymás István rámutat, hogy a középkori festő műhelyéből származó freskókat őrző templomok a Mura és Dráva folyókhoz viszonyított földrajzi elhelyezkedése egyezést mutat a Sas (Aquila) csillagképet alkotó csillagok pozíciójával a Tejút azon részén, ahol az – a két folyó analógiájára – kettéválik. Az ismert aquilai alkotások meghatározott helyeinek (Fürstenfeld, Mártonhely, Velemér, Bántornya) körébe ennek megfelelően – Kovács Józsefre, a veleméri templom tudós plébánosára hivatkozva – beemeli a szerző a nagytótlaki és az ún. muraszombati falfestményeket, valamint a

szlovén-osztrák határváros Radkersburg (Regede, Gornja Radgona) templomát ékesítő képeket. A keresztény sas szimbólumot – mely megfelel a pogány magyarok turuljának – értelmezve arra a megállapításra jut, hogy a madár nevét felvevő festő tudatosan átvette annak attribútumait is, amennyiben alkotásait a korabeli ország határainak gyepűjén, mintegy a haza védelmét ellátó szakrális jelekként konstruálta meg. Az Aquila-triptichon középső darabja a középkori mester bántornyai, Szent László mítosztát feldolgozó freskójának interpretációja. A lányrabló kun megöléséről szóló történet motívumait, alakjait értelmezve a szerző kiemeli, hogy azok a különösen túlmenően általános, szimbolikus jelentés(ek)e)t is hordoznak. Ezeket különböző értelmezési keretek alkalmazásával kísérli meg kibontani, melyek metszetében sajátos megfeleléseket lát – Szent László így a világosság, a győzedelmes fény, a kereszténység; a kun vitéz a sötétség, pogányság; a leány pedig a tisztaság, szüzesség, Szűz Mária, sőt az ellenségtől megszabadított Magyarország analogonja. Az alakok közti hármas viszonyrendszer (alapvetően szerelmi viszonyról van szó, hiszen a falfestményen előbb a kun vitéz, majd annak megölése után Szent László hajtja a leány ölébe fejét) felkínálja a freudi, potenciális ödipális kapcsolatra épülő olvasatot is, melyben mindkét maskulin alak betöltheti az apa, illetve a fiú szerepét. A kétfajta interpretáció nem zárja ki egymást, sőt a szimbólumok képi szötteésének felfejtésébe bevonja a szerző a historista és az asztrál-mitológiai nézőpontot is – így válik athleta Christivé, sőt egyfajta reinkarnálódott Krisztus-alakká szent királyunk, aki azon munkálkodik, hogy megmentse népének a Szűz Máriában megtestesült Magyarországot. A harmadik Aquila Jánoshoz kapcsolódó textus a festő mártonhelyi Szent Kristóf faliképét vizsgálja. A valóságban 5-6 méteres óriásfestmény fő alakja – a művész ugyanis önmagát is belekomponálta a hatalmas alkotásba –, a keresztény mitológia hőse itt keleti vonásokat, honfoglaló eleinkével megegyező öltözéket visel. A révész-szent botja (a freskón ma már nem látható) és a ruháját összefogó öv csatja – amint Hagymás István rámutat – fallikus szimbólumként, a maskulin principium domináns attribútumaként értelmezhetők. Az alapvetően reprodukciós, átmentő, átörökítő funkciót betöltő szakrális alakok – melyek archetípusa talán a freudi Urvater – analógiás sorába illeszti be a szerző Noé és Nimród mellett Szent Kristótot is, ezek égi megfelelőjeként pedig az Orient határozza meg, bizonyosságul hozva a csillag népnyelvi megnevezéseit. A közös-lényegűség megragadása mellett (rendkívül élvezetes Bosch képének komparatív

elemzése) Hagymás István kiváló érzékkel vázolja a révész-mivoltra épülő szinkronicitások sorát (például a „kristófság” manifesztációit Kolumbusznál, a „révészvárosokat”, etc.), így teljesítve ki az aquliai kolosszus jelentőségét. Az értékek partok közötti átvitele, közvetítése, a révésziség egy másik, immár poétikai megalapozottságú, szó- (és név)mágiából épülő aspektusa mutatkozik meg a szerző által képzőművész barátjának, Révész Róbertnek elsődlegesen tárlatnyitóként írt esszéjében. A szöveg a nyelv, a színek, a zene, a különböző érzetek összekapcsolásával primer funkcióján túlmenően önálló, impresszionisztikus műalkotásnak is tekinthető. Az utolsó, festészet tárgyköréhez tartozó dolgozat a kötetben a Napútfestő, Csontváry Koszka Tivadar korai, Pillangók című képét vizsgálja. Nemcsak pontosan meghatározza a festményen szereplő 23+1 lepkét (a huszonnegyedik pillangót a többi elhelyezése formálja) és megfelelteti az állatöv jegyeinek, de rámutat, hogy a kép valójában mindenségmodell, két „magháromszöget” rejt. Ennek Csontváry életművében betöltött jelentőségére ugyancsak kitér a szerző, s behatóan foglalkozik a magfestészet fogalmával is.

A képzőművészet mellett a szerző zenei alkotásokra is alkalmazza interpretációs módszerét. A Vízhangok című esszé Presser Gábor Kis történeteinek csillagmitoszi jegybe bújtatott jelentéseit vizsgálja. A dalok sorában – amint Hagymás István rámutat – voltaképpen az új korra (new age), a Vízöntő-érára, az ezzel bekövetkező változásokra reflektál a szövegíró és a zeneszerző. A dolgozat írója – egyébként rendkívül szimpatikus módon – valahogy mégis éppen vizsgálati módszerének a dalszövegekre, zenére való alkalmazhatóságával szemben bizonyul szkeptikusnak (mintegy freudi módon), a műalkotás textusának megfelelő helyei azonban nyilvánvalóvá teszik a választott út helyességét. Mint írja: „Sokszor magam is elbizonytalanodom, hogy kell-e, szabad-e ilyen szétzedni, feldarabolni ezeket a szép zenei vagy szóképeket, hogy nem erőltetett okoskodás-e, fikció-e mindaz a szerzőággazó összefüggésrendszer, amelybe beleágyazom ezeket a kerek egész alkotásokat? S talán, éppen a legtalányosabb dal egy konkrét jelzése: „s útjaim feketén várják a vízöntő havát”...zökkent vissza elemzőkedvű kényszerpályámra, hogy szétszedve és immáron újra összerakva érezve értsem a könnyűzenét...”. Más stílusú zenei alkotást vizsgál a Túl a vízen van egy malom című írás, mely a Dresch Dudás Mihály Quartett népdal-feldolgozását választotta tárgyául. Az értelmezés Ariadné-fonala a bánat (a dalban az egyén bánata bomlik ki, tágul kozmikumá, a nemzet, az emberiség bújává), mely az ének textusában őseink malmait is megidézi. A szerző megvilágítja, hogy a szövegben szereplő mogyoró voltaképpen a magyar nép nemzetfája (a szótövek rokonsága nyilvánvaló), de egyszersmind halálfa is, mely az év körének fontos tengelyét (a Halak-Szűz tengelyt) jelöli ki.

Az égi megfeleltetések kapcsán az elemzésben a szöveg egésze még inkább koherenssé, a nyelvilleg egymáshoz rendelt szerkezetek összefüggővé válnak, bővebb értelmet nyernek. Emellett a szerző felhívja a figyelmet rá, a malmok sajátos értékét képviselnek, nemcsak a mindennapi kenyérünkhöz nélkülözhetetlen gabonát, de az emberek bűját, bánatát is megőrlik. Őriznünk és védenünk kell ezeket a múlt nyomait magukon viselő szakrális építményeket, mint felbecsülhetetlen kincseinket.

Az irodalmi vonatkozású szövegek két csoportba oszthatók. A Csimpilimpi, hová mész? konkrét műalkotás, Weöres Sándor Cigány című verse kapcsán beszél gondolattársításokat. Hagymás István dolgozata kezdető részében találoán állapítja meg, hogy a kiszámoló-versek voltaképpen a maguk szimbolikus nyelvén a különös jelentésen kívül általánosabb üzenetet hordoznak. Ennek megfelelően elemzi a költeményben szereplő alakokat, dolgokat és határozza meg azok lehetséges asztrálmítoszi, csillagászati és mélylélektani karakterét. Rendkívül érdekes módon vezeti végig – utóbbi módszert segítségül véve a szimbólumfejtésben – a textus alapvető szexuális vonatkozású tartalmain ujját, mutatva és megvilágítva a megfelelő szöveghelyeket. Csimpilimpi (nyilvánvalóan beszélő név, az alak legfontosabb attribútumára utal), a cigány pocokja eszerint nemi szerve, melyet beavatási – férfivé válási – rítusában használ a kiválasztott nővel (a feltűrve álló, azaz befogadásra kész, Bábos Dorkával) való szexuális aktus során. A fogócska-, bújócskajátékokban is ez a párkereső, párvalasztó tendencia érvényesül, a terminológiai egyezések pedig nyilvánvalóak (a cica a női, az egér a férfi nemi szerv megfelelője). Másként kötődnek az irodalomhoz a kötet sajátosan, szinte poétikai igénytel megformált esszéi. A Lendva, Hegy című írás a választott otthon, a tájhaza apoteózisa – a muravidéki szellemi élet mintegy szakrális kulcsponyját jelöli ki benne, járja körül a szerző. Amint írja: „Lendva-hegy, ez az ökörszívre emlékeztető geológiai képződmény itt a centrum, a világ közepe, ég és föld találkozási pontja, a kezdet és a vég, az alany és a tárgy, az ok és az okozat...”. Ebbe a sorba kapcsolódik végül a self is – a keresés tárgyára vonatkozó kérdésre válaszként keresztet formáló, a MagaM szó anagrammájára épülő textuális képződmény a szerzői vágyat tükrözi, hogy megtalálja az Amfortas várához vezető rejtett ösvényt. A megismerés igénye szervezi a Magkor (Ezredkező töprengések magunkról) című esszé is, mely voltaképpen szómágia, poétikai játék a „csodaszavakkal”, a magyar nép történetének szötteésébe takarva.

Hagymás István a szekunder valóság (a művészet) jelenségei mellett a mindennapok elsődleges jelrendszereire is alkalmazza hermeneutikai módszerét. Ennek jogosultságát pregnánsan példázza az Autómítológia, mely a kocsifajták ösképeinek – név és címer – csillagmitoszi vizsgálatát adja. A módszer két kulcsszámának megfelelően

(tizenkettő, hét) előbb az állatöv jegyei, majd az archaikus világ bolygói (Nap, Hold, Merkúr, Vénusz, Mars, Jupiter, Szaturnusz) szerint állapítja meg a szerző a különböző gépjárművek „alapkarakterét”, kiegészítve aztán a Földdel, a Neptunusszal és a Tejútal kapcsolatba hozható típusok áttekintésével.

A Magsejtés című kötet nem tudományos igényvel íródott – témaválasztása, alkalmazott metódusa, termi-

nológiája elhatárolják ettől a diskurzustól, mégis igazolja egy kiélelt, archaikus, népi hagyományokra épülő gondolkodásmód létjogosultságát. Emellett friss erőt kölcsönöz, fellendülést hoz a Muravidék szellemi életének. Ebben a tekintetben is hiánypótló munka, folytatásra érdemes...



Kis Tóth Ferenc: Terror tere I. 2005 - Szentendrei Vajda Lajos Stúdió - Gönczi Galéria

Supka Magdolna

Üzenet a túlvilágra a tölgyek alól Kondor Bélának

Míg felkelsz széjjelnézni, dugd ezt kérék a párnád alá, mert... (mert Rólad írni, vélik itt, szakmai irály kérdése csupán), de Neked írni, oda, hol a „felhők szeme rebben” (A. J. megfigyelése a margitszigeti tölgyek alatt) – és éppen én..., hiszen tudod, s hittük, én vagyok a soros! De Te előzve rajtoltál. Késve a játékevezető sípolt, mikor a döntés már nem ide tartozott. Rád sem, mert sietős felszökésed ott, mintegy érdekedben, máris elfogadtott.

„Más a játékszabály!” – erre döbrentünk. Kurtán, ridegen – tábla a kaszinó előtt. Nem az, hogy nem vagy többé, vagy hogy sírni kéne – hanem ez a rád csapódott ajtó... A baj az volt, hogy még látni véltük emitt kereső védtelen szemedet... Fiú ez – fiú még!

Vackunkra kotródtunk. Egymáshoz se szóltunk. Csak tudtuk egymásról, hogy látjuk. Évekig némán.

Míg nagy sokára, most nemrégiben csak – nem több egy fuvallatnál – valami megemelte a fejem. És aztán jött, jött a kifejezhetetlen, így, ahogy most idézem újra, hogy el ne vétsem, jött, mint lépésre a lépés a kötélen, nem nézem, csak érzem, előbb csak érintve a következőt, latolom soká, s mielőtt ráállnék – elhagyom a véltet, lebegve folytatom, mert most már hallani is vélem, mint lefogott húrbán a hangot, pendítés előtt: készen áll már a Téged formáló szó. De jaj, ha kimondom – egy nyolcadnyi csupán a hamisból, tiszta hallásodnak – és eltűnsz! Többé visszakeresni – szavak között Téged?! –, ki csak egyszer sejtlettél így...

...hajnalban barna álmom volt. Erdő. Magas, mély. Öblös. Csak a benyomásom az, hogy barna, a színét nem látom. A közege sűrűll. Nem létezik a „kint”. Nem lehet kikiváncozni belőle. Csak ottlét van. Huzamos. Semmiféle zöreij. Nem lép, nem kúszik, nem röppen fel semmi. Ebből csak az következik, hogy csend van. Mert ahhoz is reláció kell. Legalább emlékképe a nesznek. Az sincs.

Semmi mást nem mondhatok, mint azt, hogy egyszercsak kínálás történik. Olyasmi, mintha a mádnak kitesznek valami eledelt... De nincsen gazdája a kitevésnek. Gondolom – ilyesmi történhetett Veled, nagyban, AZ után.

Akkor nem gondoltam semmire. A szemem már nyitva volt. Még vastagon vett körül ez a természeti helyzet, delejezett a némaság.

De azért valami iramlik. Bennünk? Körülöttünk? Ablaktalan világhuzat óriáskereke seper?... *Valami elvisz Tőled...* halló, úrfi! Mondom a fontosat! Fekete és szöke hajjak lengenek utánad... Egyetlen szem érett meggyért földre



nyúl az a kéz, mely kihülő homlokod utoljára érintette... Most már minden gazdátlan gyümölcs az övé, az évszakok illata is, és egyáltalán, minden, ami elvehetetlen... Hallasz? Hallasz még?! Adj jelet, hogy találkoztál-e a macskáddal, aki úgy süvített égnek, mint a szívbe fúródó golyó!... Aki előre ment, bókolni a Halálnak, készíteni a puha utat, Neked. Hogy mire megérkezel, hozzád dörgölhesse hullámozó oldalát, áramtelített szőre serceghesse hajladozva: lám – ez úrfi, itt a túlonvilág...

Méghogy találkoztatok-e!

Szikrát váltottatok! Hozzánk villám csapott. Égi kuglizásból görbült hahotád, elemek közt elemekben, játszottál!... Aztán hirtelen lehuppant, ionizált csend jött. A mélyen Te hunytál, úgy tűnt – túl sokáig... Most – közege a lég. Sósan áramlik tengerleheleted szigetünk partjára. Jelezz! Naptártalan idődből gyorsan ketyegő perceinknek, hogy felismerjünk rajzod groteszkjéből... A folytonosság megrendítő intelmét írd át égi rögtönzésed nekünk oly ismerős commedia dell'arte-jára. Jelezz!

...most surrogás a térből. Éles kanyarral vágódik kéményre a Sirálykirály, hangja felcsikordul: órozdsza – soká hallgattál, öregajtáját ránk nyitod – tódulnak seregged fehér nyilai, sirályok – süvítve, sikoltva, nyerve... Rájuk mordulsz hétszermélyen, huó! huó! – nyüzsitének hunyászan, pityegnek selypesen, hö-hözve már-már csitulnának –, de felhápog hisztériásan egy, ahogy szokott, és rábrekeg a himje unka-hangon, így megy ez tovább – míg kulacsotyogással be nem tömi tátogó szájukat a tó, lég, fény, mámor – mindegy. Mindegy, hogy *sirálykutyalólúdbékamindenállatemberhangja* – áll a bál, életre-halálra, mindegy, kánkán, rock vagy *égakunyhóropogánád!*... Jaj úrfi! Nagy a torpanás... szédülünk!... s a vakító végleges Szelidségben, ime, most nyújtod gáláns kezéd, boldog-boldogtalan sirálykisasszonyod, Margitkirálylány a Nyulak szigetén – mint holt anyánk élő keze suhantok át hajunk felett... Mi, itt a tölgyek alatt hallgatunk. Hozzád. Hajnalban talán barna álmunk lesz.

Arató Antal

In memoriam B. Supka Magdolna

Kilencvenkét éves korában elhunyt dr. B. Supka Magdolna Széchenyi-díjas művészettörténész, a Magyar Képzőművészeti Egyetem díszdoktora, a Magyar Művészeti Akadémia tagja, közismertebben „Manna”, „mindenki Mannája”, „jóságos boszorkány-kisasszony”, később „Manna néni”, „a képzőművészet nagyasszonya” – és még folytathatnánk az utánozhatatlan kedvességével együtt járó szókimondására, életkedvére, humorára utaló jelzők sokaságát.

Már gyermekkorában a művészet levegője vette körül, édesapja Supka Géza régész, műtörténész, író (a könyvhetek megalapítója) biztatta, hogy tanuljon valamilyen mesterséget is, így a gimnázium mellett kitanulta az ötvösséget, még segédlevelet is szerzett. Elvégezte a színiakadémiát, Giraudoux, Geraldty, Cocteau, Pirandello darabjaiban játszott, Rilket fordította. A második világháború után Gobbi Hilda hívta a színházába, ám őt már a szocreal darabok nem érdekelték. Ekkor kapott lehetőséget muzeológusi állásra, több helyütt dolgozott, míg a Magyar Nemzeti Galéria grafikai osztályára került.

Grafikusnemzedékek patrónusa, biztatója, kiállítások szervezője, de leginkább értő méltatója volt. Csak néhány nevet említünk közülük: Kondor Béla, Csohány Kálmán, Szabó Vladimir, Stettner Béla, Gyulai Liviusz. A 70. születésnapját köszöntő, a FÉSZEK Galériában szervezett *Supka Magdolnának, Manna néniének szeretettel* című kiállításon 46 grafikusművész állított ki. Természetesen sokat tett – nem egyszer kíméletlenül hadakozva a hivatalosnak vélt művészetkritikai állásfoglalásokkal is – festőművészetünk jelentős alakjainak elfogadtatásáért, elismertetéséért is. Erre utalnak monografikus művei Zichy Mihályról (Bényi Lászlóval közösen írta), Aba Novák Vilmosról, Kohán Györgyről, Tóth Menyhérről, írásai Pirk Jánosról, Földi Péterrel, Tenk Lászlórról és másokról. 1999-ben a Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztje kitüntetését nem csak tudományos életútjáért, hanem – mint az indoklásban olvashatjuk – „a korábban csaknem elfelejtett, ma már nemzetközileg is elismert művészi életművek felfedezéséért és ápolásáért” kapta. Nem voltak általa kedvelt stílusirányzatok, technikák (doktori disszertációját az úrihímzésről írta), számára egyedüli mérték az érték volt, ellentétben az általában jól menedzselt (ismét egyik találó kifejezését idézem) „neoblablával” szemben. Az értékek között is különösen számon tartotta a nemzeti sajátosságokat, mint írta: „képzőművészetünk erejét, ízet, kvalitását, európaiságunkon belüli hasonlóságát és másságát” igyekezett bemutatni.



Amilyen fontosnak tartotta Aba Novák Vilmosnak a párizsi világkiállításon grand prix-t nyert *Francia magyar kapcsolatok* című 28 méteres pannójának a restaurását és az eredetileg tervezett helyére, a székesfehérvári Csók István Képtárba való végleges elhelyezését, ugyanolyan fontosnak tartotta a kisgrafika népszerűsítését is. Tudta és mindenütt hangsúlyozta, hogy a kisgrafika, az ex libris – a gyűjtők cseréje nyomán is – milyen küldetést tölt be grafikusművészetünk megismertetésében és megszerettetésében itthon és külföldön egyaránt. Írásaiban, kiállítás-megnyitóin ő adott rangot és elismerést a műfajnak (s készített neves grafikusokat annak művelésére), amelyet - többek között - így határozott meg az V. Balatoni Kisgrafikai Biennálé (1979, Tihany) katalógusának az előszavában: „A kicsiny formátum vonzereje a gondos, minuciózus művészi kivitel mellett abban is áll, ami az alkotóit formai-tartalmi tömörítésre, magvas, karakteres megjelenítésre készíti. A kiemelésként és az elhagyásnak, vagyis a művészi absztrahálásnak olyan eszközeihez folyamodik a kisgrafika, amelyek az irodalmi műfajok közül leginkább a verssel rokonítják – ritmusa, gondolatfűzése és képi metaforái révén. Sajátos műfaj, s mint ahogy a legköltőibb próza írója sem törvényszerűen költő egyben, ugyanúgy nem következik a legjelesebb grafikus képességből sem a kisgrafika művelésére való hajlam”. Több cikke jelent meg a Kisgrafikában, szívesen vállalta egyesületünk kiállításainak megnyitását, amelyeket valóságos ünneppé varázsol. Nem csak bensőséges barátai (Stettner Béla, Bordás Ferenc és mások), hanem a sepsiszentgyörgyi Hervai Katalin, Fery Antal, Perei Zoltán és még sokak kiállítását nyitotta meg, ha kellett Miskolcon, Jászberényben, vagy

Martfűn. Az egyetlen műkritikus volt, aki felismerte Perei Zoltán kivételes tehetségét, írt munkásságáról, kiállításokra, pályázatokon való részvételre biztatta. Az egyik ilyen országos kisgrafikai pályázat elbírálásán én is ott lehettem, s amikor Perei fametszetei sorra kerültek Manna néni izgatottan előrehajolt, szinte mohón nézegette azokat, majd a zsűri tagjainak csillogó szemmel, diadalmasan csak ennyit mondott: „Zabálni valók!”. Egyetlen megjegyzés nélkül díjat kapott. És amikor Perei elhunyt – éppen az önként vállalt értékörzés és az „életmű ápolása” jegyében ő nyitotta meg a hatvani múzeumban rendezett emlékkiállítását, akár később Fery Antalét a székesfehérvári Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtárban vagy Diskay Lenkéét az Országos Széchényi Könyvtárban.

A sort még folytathatnánk, de most Tőle búcsúzunk. Ennek kapcsán hadd idézzek fel még egy személyes emléket. 1995-ben a Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtárnak ajándékozta édesapja több mint százezer cikket tartalmazó lapkivágat-gyűjteményét. Amikor az átadási ünnepségről – ahol Fábry Anna irodalomtörténész is közreműködött – készült fényképeket elküldtem neki, válaszelevelét így kezdte: „Köszönöm a megküldött fotókat, Te meg Anna szépek vagytok, én púposabb a mesebeli banyánál, de hát úgy veszem, a lélek számít”. Igen, valóban az. Bár azt mondják, a lélek elszáll, de Supka Magdolna itt van közöttünk: nem az emléket kell megőriznünk, hanem hitét, erejét, mindenkor tenni akarását, szellemiségét. És dolgunk immár az ő életművének ápolása, elsőként is kisgrafikai vonatkozású munkásságának feltárása. – Fájdalommal búcsúzunk Tőle.

SUPKA Magdolna

művészettörténész

Budapest, 1914. augusztus 3.

1938 Pázmány Péter Tudomány Egyetem
művészettörténet doktorátus;

1971 a művészettörténet kandidátusa.

1943–1954 a Székesfővárosi Múzeumok, majd a
Budapesti Történeti Múzeum muzeológusa,

1954–1957 az MTA Művészettörténeti Dokumentációs
Központ munkatársa,

1957 -től a Magyar Nemzeti Galéria tudományos
főmunkatársa.

1960 -től a Kritikusok Nemzetközi Szövetsége (AICA), 1994-től
a Magyar Művészeti Akadémia tagja.

1981 a Magyar Népköztársaság Művészeti Alapja (MNMA)
Művészeti Írói Nagydíja;

1984 a Munka Érdemrend arany fokozata;

1994 Széchényi-díj;

2000 Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztje;
Madách-díj.

1998 A Magyar Képzőművészeti Egyetem díszdoktora

Kutatási területe a XX. századi és kortárs magyar művészet. Pályafutása során rendkívül sokat tett a kortárs grafika megismertetéséért, a magyar grafika aranykorának megteremtéséért. Művészettörténeti jelentőségű kiállítások kezdeményezője, szervezője és rendezője, monográfiák, tanulmányok, katalógusok írója. Szakmai munkásságának egyik legfontosabb szegmense a mellőzött, elfeledett mesterek (Aba Novák Vilmos, Tóth Menyhért, Gadányi Jenő, Kohán György, Szalay Lajos, Szabó Vladimír) életművének feltárása, művészettörténeti helyének és jelentőségének kijelölése.

1984 -ben a kortárs magyar grafikusok a budapesti Fészek Galériában rendezték meg a ~nak, Manna néninek szeretettel című kiállítást.

Főbb művei

- A magyar úrihímzés, Budapest, 1938
- Zichy Mihály [Bényi L.-val], Budapest, 1953
- Aba Novák Vilmos, Budapest, 1966
- Életképek a Magyar Nemzeti Galériában, Budapest, 1974
- Szabó Vladimír, Budapest, 1974
- Rékassy Csaba, Budapest, 1981
- Csohány Kálmán, Budapest, 1985
- Pirk János, Budapest, 1988
- Tóth Menyhért, Budapest, 1991
- Kohán György, Budapest, 1994
- Tenk László, Budapest, 1996
- Földi Péter, Budapest, 1997
- Lóránt János, Budapest, 1998
- Kovács Péter, Budapest, 1998
- Kohán Gyula, 2001.

Fontosabb tanulmányok

- Szempontok a képzőművészeti alkotótevékenység vizsgálatához. Pszichológiai tanulmányok, Budapest, 1959
- A drámai groteszk szerepe festészetünkben a művészetpszichológia szemszögéből, Művészettörténeti Értesítő, 1964/2.
- Kohán György 1910–1964, Magyar Nemzeti Galéria Évkönyv I., Budapest, 1970
- Gyűrűző életmű (Tóth Menyhértről), Forrás, 1983/9.
- Vad vizek. Tóth Menyhért teljessége, Forrás, 2000/11.

Fontosabb katalógusok

- Aba Novák Vilmos, Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, 1962
- Gadányi Jenő emlékkiállítása, Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, 1967
- Kárpáti Tamás, Budapest, 2000
- Magyarul európai (Földi Péter, Muzsnay Ákos, Szabó Tamás), Budapest, 2000
- XX. Országos Grafikai Biennálé, Miskolc, 2000.

Irodalom

SZABÓ J.: ~nak, Manna néninek szeretettel (kat. bev., Fészek Galéria, Budapest, 1984)
Névjegy. A Magyar Művészeti Akadémia kincsestára. Életrajzok, dokumentumok 1992–1994, Budapest, 1995.



Prosek Zoltán Vasilescu

A magyar műgyűjtés a művészet szféráin túlmutató tanulsággal szolgál. A kiemelkedő kollekciók tanulmányozása a gyűjtők válogatásának történelmi, szociológiai, gazdaságtörténeti „kényszereiről” éppen úgy számot adhat, mint a művészi ízlés változásáról, rögzítve a gyűjtők, a kritikusok, a művek és művészek közti folyamatos „diskurzus” aktuális állomásait. A 20. század első éveinek erőteljes francia orientációja, a német és osztrák művészek elhanyagolása éppen úgy levezethető az adott történelmi szituációból, a gyűjtőket terelgető művészettörténetesek értékrendjéből és egy-két műgyűjtő mintaadó tekintélyéből, mint néhány évtizeddel később, a megváltozott ízlésű utódok eltérő irányt mutató kollekcióinak esetében. A folytonos változás közben azonban van néhány érdekes vissza-visszatérő sajátosság, mely éppen a legkifinomultabb gyűjtemények között teremt kapcsolatot. Számos művész alkotása kapcsolatot teremt pl. Fruchter Lajos, Kolozsváry Ernő, Neményi Bertalan, Radnai Béla, Rácz István, Vasilescu János gyűjteménye között.

A képzőművészet magyarországi helyzetének változása a rendszerváltás óta jól nyomon követhető a gyűjtemények alakulásán. Külön figyelmet érdemel a klasszikus modern, illetve a kortárs anyag változása. A „gyűjtemény” szó általánosságban három csoportot takar: köz-, magán- és vállalati (illetve tágabban, az alapítványokat és más szervezeteket is ide sorolva, intézményi) kollekciókat. Az időszak fő történése éppen a három terület közötti arányeltolódás. A klasszikus – és kortárs műtárgyanyag egyre nagyobb hányada található magánkézben – egyéni vagy társasági tulajdonban. Másképpen, de igaz ez a modern anyagra is. Mivel itt az összes műtárgy száma – a szaporodó hamisítványoktól eltekintve – állandó, és közgyűjteményekből csak minimális számban került ki anyag, nem nőtt a magántulajdonban lévő állomány, de nagyságrendekkel jobban láthatóvá vált. A megelégnélküli műtárgypiac számtalan művet mobilizált: nem publikált, lappangó, vagy elfeledett alkotók kezétől származó művek kerültek be a piaci körforgásba és a kulturális tudatba. Összességében a modern és kortárs, vagy még tágabban fogalmazva, a nemzeti művészet 19. századi újjászületése óta létrejött műtárgyanyag, azaz a vizuális kulturális örökség modern szelete egyre nagyobb mértékben magán-elhatározások szerint mozog gyűjtemények között és szerepel kiállításokon.

Vasilescu romániai bojárcsaládból származik. Mérnöki és közgazdasági tanulmányait a spandai egyetemen végezte 1939-1943 között. A II. világháborúban repülőtest volt; 1945-től a román diplomáciai testület tagjaként került Magyarországra, s házassága révén nyert új, választott hazát. Vállalkozásai, szabadalmi, találmányai révén szerzett jelentős jövedelme tette lehetővé számára, hogy műtárgyakat vásároljon. Noha a gyűjtés ele-

inte szintén üzleti vállalkozásnak indult, hamarosan a művészszerepet vált domináns, orientáló elemmé, így műgyűjtői tevékenységét életműve organikus részének tekinti. Alapját ipar- és népművészeti érdeklődése, az ikonosztázok szeretete és Picasso-vonzalma alapozta meg. Rendhagyó módon, a magyar műgyűjtői hagyományokkal ellentétben, Vasilescunak nem volt klasszikusokból álló gyűjteménye. Tulajdonképpen már indulásakor kortárs művészeti anyagot gyűjtött: az Európai Iskola szürrealista vonulatának, valamint szentendrei festőknek a munkáit kereste. Vasilescu esetében a gyűjtés kezdete 1950-1955 közötti időszakra tehető. A képkollekció alakulástörténetére jelentős hatással volt Glücks Ferenc műgyűjtő: ő kalauzolta Vasilescut Ország Lili művésztete felé, a 70-es évektől pedig Rác István látta el tanácsaival.

Így jött létre ez a remekműveket tartalmazó kollekció, melynek anyaga javarészt az Európai Iskola alkotóinak munkája. Ezt a 45-48 közötti fennálló művész-közösséget nem a stílári egység jellemzi, sokkal inkább a „közös élmény, a háború és közösen vállalt feladat” által összekötött alkotói kollektíva a kísérletező szellemű alkotói szabadságot, a progresszív magyar tradíciókat és a kortárs nemzetközi törekvéseket egyaránt fontosnak tartotta, egybeolvasztotta az egyetemes és magyar képzőművészet értékeit. Elsődleges célja volt az új tendenciák hazai elismertetése, amelyben főként a francia irányultság volt a meghatározó. E művészi, gyűjtői gyakorlatnak ez a sokszálú, szerteágazó, mégis érdekesen artikulált egységet mutató létezőmódja az, ami a használatos értelmezések és terminológiák egyidejű sokféleségét, változatosságát, ugyanakkor kompatibilitását megvilágíthatja számunkra.

Az 1960-70-es évekre kialakuló, majd markáns stílári jegyeket öltő gyűjtemény az 1990-es évekre tisztult létrehozóját tükröző kollekcióvá. Gerincét Ország Lili művei alkották, életművére szinte teljes rálátás nyílt; mellette több fő mű szerepelt Bálint Endrétől, Deim Páltól, Gyarmathy Tihamértől, Hencze Tamástól, de jónéhány Anna Margit-, Barcsay Jenő-, Bortnyik Sándor-, Derkovits Gyula-, Egy József-, Kassák Lajos-, Kondor Béla-, Korniss



Dezső-, Martyn Ferenc-, Vajda Lajos-munka is méltó társaságnak bizonyult. Hasonlóképpen illusztris a kisplasztikai anyag: Asszonyi Tamás, Kerényi Jenő, Pierre Székely, Schaár Erzsébet, Vedres Márk, Vígh Tamás, Vilt Tibor néhány műve szintén a Vasilescu-féle ízlés- és önkép közvetítője. Műgyűjtői tevékenységének kulcsmomentuma, gyűjtőkonceptiójának alapja az alkotókkal kialakított közvetlen kapcsolat. A kollekciójában szereplő mintegy félezer műtárgy csaknem valamennyi alkotójához – mintegy 22 művészhez – személyes, baráti viszony fűzte; kiváltképpen Ország Lilihez, aki végakarátában valamennyi művét szóban Vasilescura hagyta.

A gyűjteményről általában elmondható, hogy az eltérő stílus ellenére a műveket egyfajta közös szellemi arculat köti össze, a gyűjtővel s egymással rokon habitus eredményeként. A szomorú, szürreális jelleg az uralkodó, a magyar művészet filozofikus, tragikus vonulatát képviselik, összetett jelentés, mély emberi tartalmak megjelenítői.

Mindezen folyamatok kapcsán azonban az itt megjelenő természetes szellemi optimizmus mellett – amelyet ez a szellemi tartalom motivál és a fentebb részben taglalt művészeti mozgások

alakítottak – megjelenik egy jól körvonalazódó aggály is. A mai világ döntő társadalmi-politikai folyamataiban egy drámaian egy és egynegyed pólusú világ kialakulása figyelhető meg: a konzumtársadalom diktatúrája a kommercialitás és a kommercialitás kérdését (amely a legtöbb esetben sajnos kényszernek bizonyul) csaknem általánossá és szinte kizárólagossá teszi. A mainstream-kultúra terjeszkedése, vagyis a fogyasztásra szánt kultúra csaknem kizárólagos egyeduralma természetesen zárja ki teleológiájából a fogyasztás aspektusát. Valószínűleg az avantgárd-fogalom történetileg kialakult tartalmának szublimációja az, aminek tanúi lehetünk a fentebb taglalt, mondhatni történelmi léptékű folyamatban: ennek során az avantgárd egy művészeti folyamatot jelző kategóriából egy egyetemes magatartás- és létező-kultúra fogalmává vált.



Novotny Tihamér

A szentendrei Vajda Lajos Stúdió kiállítása Zalaegerszegen

[Gönczi Galéria, 2006. január 20. - február 25.]

Ezt a kiállítást két dolog is indokolja: *Zalaegerszeg és Vajda Lajos* egy ma is ugyanezen a *nomen-en* működő szentendrei képzőművészeti csoport általi vissza- és összekapcsolhatósága, hiszen a név végzet, a név kötelez... Ugyanakkor nehéz megszólalni egy megnyitó (és egy rövidke írás) szűkre szabott keretei közé zárva, s nem könnyű valami újat, tömöret, lényegit mondani a VLS-ről olyan vaskos kötetek megjelenése után, mint amilyenek a 2000-es, 472 oldalas, antológiászerű, *A szentendrei Vajda Lajos Stúdió*¹ és a 2002-es, 336 oldalas, *A szentendrei Vajda Lajos Stúdió: 1972-2002 (Dokumentum- és szöveggyűjtemény)*² címűek voltak.

Ezért ez alkalommal öt fő szálát, öt fő gondolatot szeretnék megragadni és kiemelni a szentendrei Vajda Lajos Stúdió zalaegerszegi kiállításával kapcsolatban.

Az első az, hogy Vajda Lajos, aki a '60-as évek végén és a '70-es évek elején, Szentendrén gyülekező és csoportosuló fiatal művészek 1972-es névadója, zalaegerszegi születésű, s mint művész, 1923-tól haláláig maga is legfőképp szentendrei illetőségű és kötődésű volt, akárcsak az itt kiállítók java része. S ha létezik máig ható *szentendrei iskola*, akkor ezt az ő (és Korniss Dezső) mélyre hatoló s egyben kiemelkedő tevékenysége alapozta meg.

A második az, ami már az előző megállapításból is következik, hogy Szentendre Vajda számára választott helyé, világnézeti, világszemléleti munkálkodásának, művészeti hitvallásának középpontjává, szent helyévé vált, akárcsak az ő nyomdokain járó későbbi *vajdásoknál* is tapasztaljuk. A harmadik az, ami megintcsak az előbbiből fakad, hogy Vajda misztikus, „istenkereső” módon vonzódott a vallások, a valódi kultuszok, a spirituális beállítottságú, transzcendentális irányultságú művészeti korszakok és alkotói teljesítmények iránt, ahogy ezt a *Vajda-stúdiósok* szinte minden egyes tagjánál, ilyen vagy olyan módon, ilyen vagy olyan köntösben, sokszor a szent és a profán, a hétköznapi és a katartikus világ ütköztetéseként tapasztaljuk.

A negyedik az, hogy Vajdát, akárcsak nevét viselő utódait, a modern művészet mellett rendkívüli módon érdekelte a prehistorikus, a prekolumbiánus és a primitív kultúrák, illetve a nem iskolázott, az önmagukat eredeti módon építő és kifejező, alsóbb társadalmi rétegek, népcsoportok és marginális kisközösségek művészete.

Az ötödik az, hogy Vajda tevékenységét, újjító szellemét és szemléletét, főleg a kezdeti időszakban, szinte teljes értetlenség és elutasítás fogadta, akárcsak a '70-es évek legelején még önmagukat „idegenként”, azaz *IDEGR*-ként aposztrofáló későbbi vajdásokat.

A fentebbi gondolatokat kissé bővebben kifejtve, Mándy Stefániánál a következőket olvashatjuk: *„Zalaegerszeg, 1908. augusztus 6.: Vajda Lajos születésének helye és ideje. Ennek az adatnak így egymagában a kezdet pusztán jelzésén túl csak részjelentése van. A másik, lexikális adat, halálának napja, 1941. szeptember 7.: a 33 évesen betelt sors, a tízéves művészi pálya végpontja – az életmű ismeretében – felkiáltójellé válik. (...) Egy rövid élet nagyra nőtt feladata teljesült az utolsó tollvonásig”*³.

Mint tudjuk, Vajda Lajos csak az első világháború elejéig élt Zalaegerszegen. A család 1917-ben Szerbiába költözött, majd 1922-23-ban, Zalaegerszegen keresztül, végleg Szentendrén telepedett le. Amikor Vajda már mint fiatal képzőművész 1934-ben hazatér Párizsból, újból Szentendrén dolgozik, de ekkor már választott, végleges munkahely számára ez a Duna-parti kisváros, az úgynevezett „bartóki program” képzőművészetbe ültetésének szent terepe.

„Szabó Lajossal és Korniss Dezsővel folytatott beszélgetéseik során arra az eredményre jutnak, hogy a hazai művészetek közül csak a zene területén születnek komoly kezdeményezések. Ezekből a megfontolásokból ered azután Vajda és Korniss közös népművészeti programja. 1935 és 1936 nyarán éppen Szentendre lesz az etnológiai munka gyűjtőhelye, és párhuzamosan a szemközti Szigetmonostor. Korniss Dezsővel barangolják be Szentendre és Monostor minden zugát, sőt más környező falvakban is járnak (így pl. Pilisszentlászlón). Sokat rajzolnak, rengeteg egyszerű motívumot, házakat, ablakokat, kapukat, de egyedi részleteket, különös kiképzésű architektúrát és jellegzetesen népi vagy esetleg sajátos, magában álló, elébük bukkanó motívumokat, tárgyakat is” – írja alapvető monográfiájában Mándy Stefánia⁴, majd így folytatja – Vajda *„sokat olvasott, nézegetett mindenféle egzotikus kultúrát feldolgozó könyvet, s az indiánok, néger, cigányok alkotásai mellett még sok furcsaság foglalkoztatja. Spiritiszta kiállítások nagy erővel rázzák meg képzeletét, alkimisták, elmebajosok rajzai, mindenfajta megszállottság érzékenyen érinti művészi fantáziáját. De ugyanakkor finoman ki tudja szűrni mindebből azt, ami okkult vagy patológikus. – Kora törvényén kívül él ő maga is, elvetve minden külsőséges konvenciót – vagyis nagyobb, belső törvényt követ. Ezért keresi a kapcsolatot mindazokkal a közösségekkel, amelyek valaha is rátaláltak az egyéni lét és az elemi összefüggések alapvető törvényszerűségeire”*⁵.

Ezeket a megállapításokat Vajda Júlia is megerősíti férjéről szóló fejtegetéseiben: Vajda *„az egész görög kultúrát elvetette, csak a primitív görögök érdekelték, de a nagy görög fénykor nem, a rómaiak kultúrája sem, csak a katakomba-művészet. Az olaszoknál a korai ábrázolások vonzották, Giottóig (őt is beleértve). (...) A bizánci művészetet, és főképpen az orosz templomokat és a pravoszláv ikonokat tekintette a művészet csúcának”*⁶.

Vajda romantikus lényé tehát találkozott a Szentendrén élő népek a *„képekben megfogható kötelékeivel, a religio-val”*. És ez a lényeg! Hamvas Béla és Kemény Katalin szerint miután Csontváry *„az Életfa alá zarándokolva felvette az összeköttetést az Úristennel”* – megörült. Vajda azonban nem. Ő állandósította ezt a kapcsolatot a szellemi világgal, így ő mutatott példát az utána következő nemzedékek számára. Vajda tehát megalkotta az ún. *„jelenkortudatot”*. Mert a *„jelenkortudatot a művész teremti azáltal, hogy az egyéni, vagy kollektív tudat mélyéről felmerült képet aktualizálja. Csontváryt folytatni nehéz, mert kapcsolata villámszerű volt. Vajda, a józan játékos tudta folytatni. A folytatás sohasem utánzás, hanem az, amit a szó mond, folytatás”*. – Ez tehát Vajda műveletének metafizikai ajtaja, amelyen keresztül a szellemi világba léphettek és léphetnek azok, akik megfejtették és megfejtik az ő titkát, s ezzel kiérdemelték, kiérdemlik az ehhez szükséges kulcsot. Ugyanakkor Vajda a *„nemhatalmi-művész”* útját tette járhatóvá⁷. Megmutatta, hogy nem az egyéniség túlcizellált kifejezése és mindenáron való érvényre juttatása a végcél, hanem az univerzálisra való utalás, azaz a jelfelmutatás!

A Vajda Lajos és Korniss Dezső által lefektetett alapokban és a kibontakozó folytatásban tehát az egész modern magyar művészet minden lényeges alapvonása és eljövendő stílustendenciája esszenciálisan kódolva van. Így a Vajda Lajos Stúdió fellépésével csak egy olyan paradigmaváltás történt a hazai képzőművészetben, amelynek eredete, eszmerendszere és radikális ars poetica-ja éppen a fentebb vázolt sajátosságokból vezethető le.

Ha valaki meg akarja érteni e kiállítás képeit, szobrait, grafikáit és más egyéb műfajú és technikájú alkotásait, akkor először Vajdát és Kornissot kell megemésztetnie, s csak azután mindazoknak a művészetét, akik az ő világukban rejlő lehetőségeket más és más irányban továbbvitték és kibontakoztatták. (Lásd, pl. az *Európai Iskola* alkotóit!)

Konkoly Gyula festő az egyik írásában azt mondja a szentendrei művészetről, hogy az kifejezetten *„magyar találmány”*. Ez a magyar találmány azonban a nemzetközi stílusáramlatok, izmusok és tendenciák, illetve egyéb mediális újítások hatására számtalan alakváltozáson és átalakuláson ment keresztül az idők folyamán.

Számomra azonban egy a fontos: az, hogy az igazi vajdás karakterek gondolkodásában, szemléletében, ötleteiben és formakultúrájában – minden ezzel ellenkezni látszó, ugrásszerű újítás ellenére – a forráshoz, az eredethez vezető szálak és gyökerek feltárhatóak, kibogozhatóak és igazolhatóak. És ha az ember ezeket az utakat már mind bejárta, rájön arra, hogy a legtöbbjük esetében valódi, másokkal össze nem keverhető, súlyos, nagy karakterekkel áll szemben.

(A tárlaton a VLS Kulturális Egyesület több mint 40 tagjából 24 művész állított ki a Gönczi Galériában. Név szerint: Aknay János, Almási Gertrúd, Bán Miklós, Borgó György Csaba, Bukta Imre, Csontó Lajos, Frózi-Nánássy Tibor, Gubis Mihály, Györffy Sándor, Holdas György, Kis Tóth Ferenc, Krizbai Sándor, fe Lugossy László, Margit Szabolcs, Márkus Péter, Megyer Márta, Nagy Barbara, Pacsika Rudolf, Szirtes János, Szuromi Imre, Sz. Varga Ágnes Kabó, Várnagy Ildikó, Vincze Ottó és ef Zámbo István.)

¹ Pontosan: *A Szentendrei Vajda Lajos Stúdió (antológia)*, Szentendre, 2000; szerkesztette: Novotny Tihamér – Wehner Tibor.

² Szerkesztette: Novotny Tihamér.

³ Mándy Stefánia: *Vajda Lajos*, Corvina Kiadó, 1983, 9. o.

⁴ Im.: 13. o.

⁵ Im.: 15. o.

⁶ *Vajda Júlia életrajzi fejtegetései Vajda Lajosról*, im.: 173. o.

⁷ Az idézetek Hamvas Béla és Kemény Katalin: *Forradalom a művészetben – Absztrakció és szürrealizmus Magyarországon* c. kötetéből (1947) származnak, Pannónia Könyvek, 1989, második kiadás, 58-59. o.



Krizbai Sándor: Dunai "Soláris" - 2004

Szirtes János: Vegetáció II - 2000



Bukta Imre:
Cím Nélkül
2005

Pacsika Rudolf: Cím nélkül - 2002





Wehner Tibor

TÉRBE ZÁRVA, TERET SZÉTFESZÍTVE

Palotás József szobrászművész alkotásairól

(Elhangzott 2006. február 7-én, a zalaegerszegi Városi Hangverseny- és Kiállítóteremben, Palotás József szobrászművész kiállításának megnyitóján.)

A kortárs magyar szobrászat jelenségvilágát figyelő művészetkedvelők tudhatják, hogy jelenkori művészetünkben dolgozik néhány mindentudó alkotó: aki anyagtól, technikától, műfajtól, műnemtől, mérettől, feladattól függetlenül, megbízásra vagy önálló művészi program szellemében minden területen, minden ágazatban magas színvonalon kivitelezett, kvalitásos, és ami talán a legfontosabb, ihletett munkákat alkot. Ez a kivételes képesség, ez a különlegesen sokoldalú művészi tevékenység jellemzi Palotás József szobrászművész immár három és fél évtizedet felölelő munkásságát, akinek életútja dunántúli városokhoz kötődik: Pécsen született, és hosszú, több évtizedes dunaujvárosi munkálkodást követően a közel-múltban tért vissza szülővárosába mint független alkotó és mint a pécsi egyetem szobrász-tanára. Művei között

fém és fa, márvány és poliészter, bronz és beton kompozíciókat lelhetünk meg, amelyeket mintázással és öntéssel, faragással és a legújabb technikai megoldásokkal, a klasszikus és a modern szobrászati eljárások széles változatosságú eszközrendszerével munkál meg, s így érmekek és plakettek, kisplasztikák és kisszobrok, portrék és díszítőszobrok, köztéri, monumentális emlékművek váltogatják egymást műegyüttesekben. A megrendelésre készített köztéri, köztulajdonba került alkotásai – amelyeket hosszú műtárgylista ölel fel – Dunaujváros mellett majdnem kivétel nélkül dunántúli településeken állnak, és e sorban ott található az 1997-ben a város 750 éves emlékművéként tervezett és kivitelezett zalaegerszegi Vizsla parki IV. Béla-király szobrot is. Az anyagokat, a technikákat, a megmunkálásmódokat illető jellemzőket szemlélve felmerül itt egy érdekes kategorizálási probléma is: Palotás József ugyanis a kilencvenes években, majd az ezredfordulón létrehozta a monumentális kiállítási plasztika műformáját. Nem kisplasztikákat nagyított fel és nem is szabad térbe szánt, köztéri monumentális kompozíciókat emelt be a kiállítóterembe. Nem tisztavirág életű térberendezést, nem installációt és nem tárgykollázst csinált, hanem továbbra is a klasszikus szobrászati eljárásokat alkalmazva – a viaszveszejtési és a homokformázásos bronz-, illetve fémöntési technikával – hozott létre a belső tér dimenzióira hangolt monumentális plasztikát. Ezek a leleményes önszponzorálással kivitelezett, nagyméretű festett és patinázott bronzszobrok hol magától értetődő természetességgel lelnek otthonra egy-egy belső térben, hol meg erőteljes térszervező erőiket kibontakoztatva feszítik szét zárt közegeiket.

A műnemek és műformák e sokirányúsága és újszerűsége mellett – vagy talán pontosan ebből eredően – érde-

kes stilsztikai és tematikai váltásokra is felfigyelhetünk Palotás József pályáját áttekintvén: a kezdeti alkotóperiódus figuratív műveit konstruktív szellemiségű, elvont kompozíciók követték, majd az érzékiséggel színezett naturális kifejezéssel párosulva az expresszív-szürrealis formaképzés és térszervezés vált uralkodóvá művészetében, amely e kiállítás műveinek is talán legjellemzőbb sajátja. Palotás József női alakokat megidéző és fantasztikus organikus testképződményeket megformáló alkotásainak van egy ős-darabja: az 1986-ban megalkotott, ma már a Magyar Nemzeti Galériában őrzött Hedonista asztal, amely egy köznapi tárgyat alakít leleményesen élővé, illetve avat fantasztikus erős érzékiséget sugárzó plasztikai médiummá. Mint e valóságosság és valóságon túliság határán egyensúlyozó bútorszoborban, Palotás József az elmúlt másfél-két évtizedben alkotott csaknem valamennyi művében is vagy az élettelen élővé alakítása, vagy az élő felfokozott tobzódássá való szintetizálása révén fogalmazta meg elementáris kifejezésű, szuggesztív szobrászi mondandóját. Emberi alakok és meghatározható vagy meghatározhatatlan rendeltetésű szerveződések és tárgyak a szobrászi analízis kiindulópontjai, hogy aztán a motívum különös átalakulások alanyává és terepévé váljon: elvesztve a harmonikus arányokat, a megszokottságok által szépnak minősített formákat a testek, a dolgok látomásszerűvé, álmittassá, burjánzóvá, a rút szépségeiben tobzódóvá, ismeretlen formszépségekké alakulnak. A művek mélyrétegeiben ott a mitikus múlt: a felszín alatt mitológiai, történelmi és világirodalmi hivatkozások és utalások, keleti filozófiák és pszichikai mélységekben való alámerülések, kalandozások rejteznek, amelyek néhol a felszínre törnek, de ha nem, akkor is intenzíven és titokzatosságokba burkolózón áthatják a kompozíciókat. A tematikai vonzódásoknál, a tartalmi utalásoknál azonban fontosabb e szobrász alkotásaiban a forma, a leleményes formateremtés jelensége és jelentősége: a domborodások és a duzzadások, a hajlatok, a vad, indázó nyúlványszerűség, amely a művek furcsaságokban villódzó auráját hozza létre, s amely egyszersmind erőteljes térszervező hatásokat is indukálva dinamikával telíti a szoborközeget.

E zalaegerszegi kollekciónak azonban a közelmúltban született, jellegzetes Palotás-motívumokat és stílusjegyeket hordozó alkotások mellett van egy új műcsoportja is, amely ismét a szobrászi életmű elmozdulását, a plasztikai érdeklődés új irányba fordulását tanúsítja: ez az öt női alak-szoborból alakított, belső térbe szervezett, jobb megnevezés hiányában rendhagyó installációnak nevezhető műegyüttes. Az installáció a XX. század utolsó harmadában kialakult műforma, és általában időlegesen létrehozott szobrászati igényű tárgyegyütteseket, illetve különböző médiumhasználatokat jelöl, amelyeknek a környezet-specifikus alakítás, és nem az állandóság és nem a megváltoztathatatlanság a jellemzője. Palotás Jó-



“...A művek mélyrétegeiben ott a mitikus múlt: a felszín alatt mitológiai, történelmi és világirodalmi hivatkozások és utalások...”

zsef itt egy olyan installációt hozott létre, amely tradicionális bronzszobrokból építkezik, s amely más helyszínen ugyanezen formában, a lényegi jegyek megváltoztatása nélkül létrehozható, illetve visszaállítható. A négy fekvő, úgynevezett sarokszoborból és a középpontba helyezett álló alakból szervezett, bonyolult rétegzettségű mű számos meglepő plasztikai újítást hordoz. Így legelsősorban a tükrök szerepeltetése a fontos, amelyek a sarokba helyezett plasztikák terének létrehozását, illetve kitágítását szolgálják: mintegy illuzionisztikussá, s egyben határtalanná alakítják a teret, a valóságosságokban és a látszatszerűségekben villódzóvá, egyszersmind egységessé, paradox módon zárttá teszik a plasztikákat, illetve a plasztikákból szervezett együtttest. A tükrök úgy bővítik a teret, hogy befelé fordítanak. Ha feltételezzük, hogy szabadon körüljárhatók ezek a szobrok, akkor egészen más hatásvilág szerveződik, mint a sarokba-helyeztettségek, illetve sarokba-szorítottságok, a tükrökben tükrözöttségek révén: így kialakulhat egy olyan szobrászati tér, amelyben a befogadónak tulajdonképpen szoborszereplőként kell mozognia, s amely csak látszatszerűen megnyitott, és amelynek van egy valóságos középpontja, plasztikai fókusza. A másik névum a természetes formákhoz, a naturához való visszatérés: a női test torzításmentes formálása, természetes visszatükröztetése illetve újjáformálása, a valóságos, különös testhelyezettel való kifejezés szándéka és hangsúlya. A fekvő-kuporgó, összehúzó figurák drámai tartalmak, félelmek, erotikus álmok, magány-érzetek, vágyakozások keltői és közvetítői, összpontosítói. És ezen

új jelenségek és mozzanatok mellett megmaradt a Palotás-szobrok fantasztikus szenvedéllyel hajtott érzékisége, erotikája, amelynek intenzitását most a bronzszobrok festése tompítja, amely leplez, de ugyanakkor kiemeli a felületeket megtörő borzolásokat, egységesíti a sima palástok hajlatainak íveit, futását szétromboló, apró, finom plasztikai beavatkozásnyomokat.

Elmondható tehát, hogy Palotás József az ezredfordulón, az ezredfordulón túl is a klasszikus szobrászati szellemiség, a hagyomány híveként, továbbépítőjeként és megújítójaként dolgozik, tanúsítván, hogy a kor kérdéseivel és kihívásaival szembesülve, az autentikus művészi válaszok megfogalmazásához, a lényegtelen dolgoktól és felületes jelenségektől való elrugaszkodáshoz, a távlatokat nyitó felülemelkedéshez nem kell minden korábbi értéket kidobni a szobrászat képzeletbeli léghajójának kosarából: ebben a tradíciókkal áthatott tartományban is bejárásra érdemes, felfedezésre váró, érzékiségekben fürdő, izgalmas területek nyílhatnak meg a szobrász, a szobrászat és a szobrászati műteremtés befogadói előtt. Budapest nyüzsgő és izgága művészeti-szobrászati színpadától távol, vidéki városokban, Dunaújvárosban és Pécsen egy olyan, értékekben gazdag életmű formálódott és formálódik, amely szenvedélyes érzelmek impulzusával, s amely a kifejezés nem lanyguló lázával telített: magukkal ragadhatja, önmagukkal való szembesítésre kényszerítheti, belső utak bejárására invitálhatja a művek szemlélőit és átélőit.

Péntek Imre

Quadriga

(Bischof Sándor, Cseh Róbert, Ernszt András és Horváth M. Zoltán tárlata a Gönczi Galériában, 2006. március 10-29.)

Kezdjük az elején. Minden kollektív tárlat esetében – ha nem valami mesterkelt jegy mentén szerveződik – felmerül a kérdés: miért pont ők? Miért nem mások? Miért pont ennyien? Ahogy itt és most is joggal firtatható: miért pont ők négyen? Nem szeretnék a 4-es szám kabbalistikus és misztikus mélyrétegeibe kalandozni. (Lásd: négy évszak, négy égtáj, az ókori négyesfogat.) Ha az összetételt megnézzük: három festő és egy szobrász adja ki e quadrigát, máris beszélhetnék 3+1-ről. Azonban ha alaposabban szemügyre vesszük e színes, egyneműségében is változatos kollektívot, bizony hamar – mondhatnám: első látásra – kiderül, esetükben a művészi gondol-

kodás, szemlélet közelsége, rokonsága érvényesül. Mind a négyen a non-figuratív kép-plasztika készítés valamilyen „irányzatos” elveit vallják, annak nyíltan vállalt elkötelezettjei. Végül is egy fiatalabb nemzedékről van szó, akinél ez akár természetes is lehet. S talán ebben a körben az sem titok, hogy a pályakezdés különböző időszakában egymás közelében, egymásra hatva alkottak. Ernszt András, Horváth M. Zoltán, Cseh Róbert esetében ez nyilvánvaló. De Bischof Sándor több szempontból kilóg a sorból. Koránál fogva, például. S a többiekkel szemben – először állít ki. Mégis úgy érezzük, hogy ebben az együttesben – quadrigában – ő is jól húz. Képi világa – számos, szá-

munkra ismeretlen korszakot átugorva, szinte teljesen kérszen, kiérletlen áll előttünk. Az előzmények ugyan ismeretek Chirico-tól Bak Imréig, ám Bischof Sándort ez nem érdekli: ő maga a lehető legtermészetesebben „nyúlt” ehhez a formavilághoz. „Személytelen, hűvös, érzelemmentes, szerkezet elvű művészetet – teremt”, ahogy Hegyi Lóránd írja. Helyét, pozícióját elnyerve ebben a hatásos, dekoratív mű-együttesben.

Mű-együttest mondtam. Amely első látásra is hat. Érzékeljük, hogy mind a négyen lemondanak a vizuális totalitásról, a közvetlen, élményszerű realitásról, egy sajátos minimalista program jegyében szervezik alkotásaikat. „A világ összes jelenségét úgy kell megfesteni, mint rejtélyeket. A sugallatnak, melyet egy műalkotás közöl velünk, egy kép érzetének olyat kell tartalmaznia, aminek önmagában van értelme, mindenfajta tárgyi és emberi logika értelmében vett jelentés nélkül”. Ezt Giorgio de Chirico írta jó régen, a 20-as években, *A sugallat* című írásában. Nos, ez a sugallat itt nagy mértékben inspiráló erőként van jelent. Ernszt András szín és forma kalandjai a tapéta mintákat veszik alapul: ezeket felhasználva erőteljes színvilágú, dekoratív ornamentális felületeket hoz létre. A konkrét tárgyiasságot átírja érzéken harsogó, mégis fikatív alakzatokká. Horváth M. Zoltán – talán a legfestőibb tehetség – szintén lemond „a lét elevevességének ábrázolásáról”, s helyette a színrétegek egymásra hatását, azt is mondhatnánk: önmozgását vizsgálja. Derengő, áttört, kékes, zöldes képfelületei már nem is akarnak utalni valamire fogalmira: beérik egy számsorozattal. Bischof Sándor

többértelmű, titokzatos térkonstrukciókat fest nagyméretű vásznain: számára is – a címeiből kitűnik – a fikció a fontos – *Kibillent formák*, *Centrum szerkezet*. Ezt a geometrikus, hűvös és tiszta színekkel felrakott modell-világot csak olykor „bolondítja meg”: egy-egy töredezett széllel, felkunkorodó, felhajló, valószerű jegyeket hordozó réteggel... Cseh Róbert plasztikai is az érzéki megjelenést a geometrikus szerkezet „nyelvére” fordítják le. Jellegzetes alkotása a *Lépő*, mely az emberi lábak mozgásának statikus és dinamikus viszonyát, az egyensúlyok, holt-pontok játékát adja vissza néhány alig észrevehető „elhajlással”.

Ennyi ráközelítés után próbáljunk beljebb hatolni az itt látható művek világába, „közléseibe”.

Bischof Sándor látványos fikatív „építményei” a tekintet, a képzeletet csalják újabb és újabb csapdába. Már-már megérteni véljük, felfogni, akceptálni a bonyolult, pazar színekben tobzódó architektúrát, már-már berendezkedni vélünk a megjelenített hajlatokban, csarnokokban, szentélyekre emlékeztető építményekben, amikor egyszerre észrevesszük: mindez megannyi valószerűtlen térképződmény, vizuális rejtvény, amelynek a megfejtésén hiába fáradozunk. A sávok, csikok, áthatások „csábításainak” nem tud ellenállni a tekintet: érzéki, tapadó pontokat keres és bizonytalanságot talál. A többértelműség játékaival valamiféle „centrumot”, lényegét céloznak meg, de ez is csak a képfelület, szindinamikával felfokozott „erőterének” egy nem kiténtetett, valószínűsíthető pontja. Említettem már, itt-ott kibukkannak gunyoros gesztus-



Péntek Imre: Quadriga



Cseh Róbert: Labirint - 2004



Cseh Róbert: Idol - 2000

ként az „anyagszerűség” jelzései, mint valami vizuális él-
cek, még paradoxabbá téve a képek „jelentésrétegeit”.
Bischof rátalált valamire: s szemmel láthatóan ezt követ-
kezetesen ki is használja. Egyéni, tiszta, kissé pasztelles
színekkel dolgozva, a „Kibillent formák” panteonjait fel-
idézve, máris figyelmet érdemlő képi világ birtokosa. Kér-
dés: hogyan tovább? Bírja-e a felfedezés lendületét? Van-

e szellemi tartaléka a megújuláshoz, hiszen a stíluskény-
szer előbb-utóbb a modorosság, az önisméltés veszélyeit
is magában hordja. Mindenesre: a bemutatkozás jól si-
került. Az első akadályt sikerrel vette. Talán ez is erőt ad
a folytatáshoz.

Cseh Róbert kissé árnyékban végzi makacs követke-
zességgel geometriai talányokat teremtő munkáját. Kez-
detben vala a kocka, a gömb, a gúla és a kúp. Számára
ezek a sajátos kiindulási pontok, amelyek szabályosságá-
tól eltérni valóságos vizuális gyönyör. A szabályok felülírá-
sa, a kis elmozdulások vizsgálata – szinte mérnöki preci-
zítással – ez már valami olyan hideg szenvedély, ami rég-
óta mozgatja, izgatja a fiatal szobrász fantáziáját. Játék a
de-formációkkal, a felületek alig érzékelhető domborítá-
sa, az optikai megtévesztés, a plasztikai konstrukciók – az
üres tér lehetőségeit is felhasználó – rejtett dimenzióinak
előhívása, megjelenítése – programjának szerves részei.
Ha van a geometriának lírája, akkor ez Cseh Róbert plasztikáiból sugárzik. S hogy még inkább elérje ezt: befesti
szobrai. Ezáltal még szembetűnőbb lesz: a struktúra-ter-
emtés igénye, vágya, a szerialitás, a ritmus. Kékben vagy
barnában.

Horváth M. Zoltán több éve dolgozik képi világának
megújításán. A tapéta-motívumok szeriálításától az élet
színeit bravúrosan felgazdagító felületekig terjed a skála,
amelyből immár sajátos, kiértelt, egyéni festészete össze-
állt. Számmal jelzett, egységekbe rendezett új művei
méginkább elszakadnak a realitástól, hogy elmélyítsék
azoknak a „sugallatoknak” a megjelenítését, amelyekről
Chirico beszél. Át kell adnunk magunkat annak az érzéki
– színárnyalatokból összeálló – kolorizmusnak, amely a
szubjektum önfeltárukozó mélyrétegeiről beszél. Deren-
gő ösképz(et)ekről, organikus alakzatokról, pszichikai tar-
talmú festői „rögökről”. Horváth M. Zoltán nem törekszik
valamiféle koncentrációra, számára a sejtelmes amorfitás
az a közeg, amelyben otthonosan mozog. Élvezi a festék-
rétegek egymásra halmozását, a sfumátós képfelület go-
molygásait, a szétterjedő, összeolvadó festékmovgások
spontán elrendeződését, melyek végeredménye akár bi-
zarr valósággrészlet, emlényom, megnyíló rés is lehet(ne).
Nem sűríti benyomásait gnómius emblémákba, derűsen
kanyarog a festékszemeccék letapadását követve, egészen
a saját, önmaga készítette szerkezetekig. Az objektum
gondosan megtervezett színjelzései a felületeket „értel-
mezik”, az egymáshoz való viszonyt – szimmetria-aszim-
metria – új és új kontextusba helyezik. Az Éngyár – kék-
ben – a konceptualitás irányába keresi az új lehetőséget.
A széthintett betűk a képmezőn a kommunikáció lehetet-
lenségéről, a valóság és fogalmiság dualitásáról beszél-
nek. Az Én-képzet önkényességéről. Mondhatjuk, hogy
az átmenetiség állapotában van ez a szellemi invenciókra
érzékeny festészet? Lehetséges, de részeredményei is
figyelemfelkeltőek.

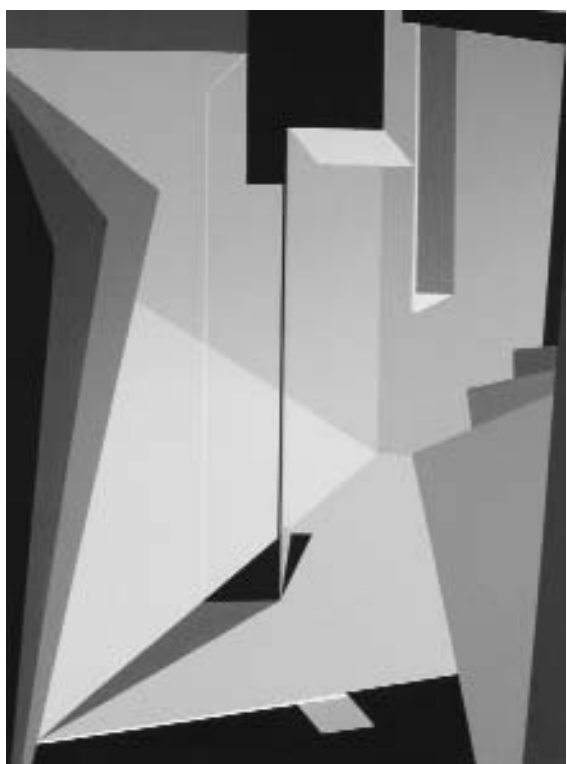
Ernszt András – úgy látszik – kényelmesen berendezke-
dett a maga által vállalt minimalista programjába.



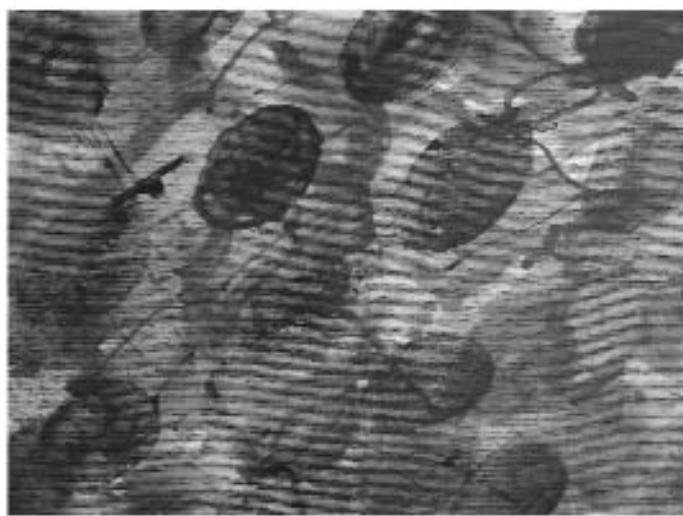
Enteriőr Cseh Róbert és Horváth M. Zoltán munkáival



Horváth M.
Zoltán:
"m06 - 002"
2006



Bischof Sándor: Statikus lebegés - 2005

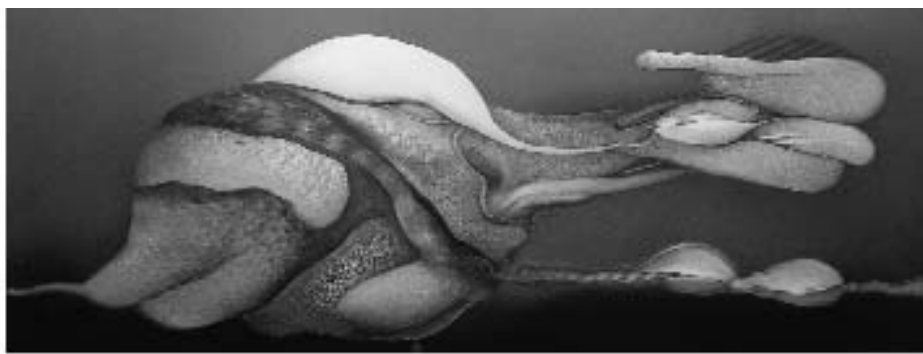


Ernszt András: Organikus Viszonyok III. - 2004

Jól érzi magát benne, s nem formai, hanem érzelmi-hangulati irányban igyekszik tágítani birodalmát. Egyéni és szeriális rendezettségbe csoportosított mintázatai, foltjai egyre nagyobbak, szétterülőbbek. Szinte önálló életre kelnek. Mintha lebegnének a monokrómikus képfelületen. Sűrűsödésük, ritkulásuk már-már biológiai képzeteket ébreszt, tavirózsalevelek egy tavon? Olykor élesek, metszőek a minták, ahogy katonás rendben végighullámozzák a képmező, máskor felbomlik a rend: szétfolyó alakzatok keresik önmagukat, társtalanságtól gyötörve

igyekeznek beleolvadni egymásba. Szinte kis történetek játszódnak le előttünk, minidramák, vigjátékok. Csak fogadjuk el motívumainak, felületeinek csábítását. A derűs kaland kihívását ezeken a sugárzó, világító színhatásokból összeálló, vizuális bűbájossággal „megvert”, látványos terepeken.

Végül: a quadriga jól teljesített. Az a benyomásom, a szezon egyik meglepetést okozó, legjobb, legegységesebb kiállítását láthattuk a Gönczi Galériában.



Péntek Imre

Rádi Hajnalka, Kacsó Péter, Ludvig Zoltán
Ludvig Dániel, Korbely István, Balogh István Péter, Págyi Zsóka művei

Művésztelep - a vonzó eklektika jegyében

Nagykanizsa képzőművészeti életében több mint tíz éve különleges helyet foglal el a Kendlimajori Nemzetközi Művésztelep. Alapítója, Ludvig Zoltán festőművész maga sem gondolta volna, hogy a mai szűkös időkben ilyen sikeres társasági-működési formációvá válik a kezdetben alkalmasszerű együttlét. A Nagykanizsától tíz kilométerre lévő major a maga barátságos, emberléptékű műhelyeivel, kiváló munkafeltételeivel, vonzó természeti környezetével nem csak idehaza, Európa-szerte kedvelt alkotóhelyévé vált festőknek, szobrászoknak, keramikusoknak. A törzsgárda mellett mindig érkeznek új érdeklődők, akik hallva a telep jó hírét, szívesen próbálják ki magukat, megmártózva az ide sereglő művészek önkéntelenül is felkínálkozó inspirációiban. Az idei év elején is majd húszan vállalkoztak arra, hogy a rendelkezésre álló, nem túl hosszú idő alatt elképzeléseiket, terveiket itt váltásák valóra. A termés java – immár megszokott módon – a Trend Galériában volt látható. (A galéria egy bútoráruház emeleti, hátsó traktusában kapott helyet, jó példáját adva a vállalkozói és non-profit szféra együttműködésének.) Az idei kollekción változatos stílusával, műformáival, témáival jó benyomást keltett. A lírai és groteszk figurális, a finom, érzékeny tájbrázolás éppúgy jelen volt, mint a valószerűtlen látomásokban tobzódó szürrealizmus, vagy mágikus táj- és jelszerű ábrázolás. Pósa Ede bravúros technikával készült, légiés, mégis részlet- és színgazdag pasztell-lapjai most is bizonyították, hogy a természetélmény, az évszakok fényviszonyaiban fürdő, vibráló táj ugyanolyan lebilincselő,

akárcsak Walter Gábor klasszikus ihletettséggű, a kitárulkozó női test áhítató sugárzó aktjai. A pécsi képzőművészeti egyetem végzős hallgatója, Rádi Hajnalka korosztálya karakterét, egyéni vonásait kutató, kulturáltan megfestett portréival tűnt ki. Czinik Ortrun akvarell-tanulmányai, gyümölcs csendéletei a mesterség alázatával közelítenek egy-egy kis övényi forma, termés titkaihoz. Kissé groteszkebb változatban dolgozik Balogh István Péter. A *harmonikás* című képe remekül megkomponált, derengő lilával, sárgával megfestett, egy férfi és egy nő kapcsolatát felvillantó zsáner. Korbely István hasonló felfogásban egy gyermekjátékokra emlékeztető erődöt, várat fest le, fura szerkezetekkel, lényekkel, megtört, narancssárga felületekkel. Adilov Kabul és Györfi András mágikus, szürrealisztikus tájrészleteket festenek szinte hiperrealista stílusban: ám ha jobban megfigyeljük képeiket, a valóság és valószerűtlenség játszik egymásba. A köznapi tárgyak – egy piros labda, (gömb?), egy elhagyott udvar fura faszerkezetei – válnak az elhagyatottság, az ember nélküli világ drámai felkiáltójeleivé. Varázsos, delejes erejű képek, amelyek – mint valami vizuális rejtvények – a fogalmira le nem fordítható jelentéstitűbbletükkel és bravúros festői látomásaikkal kápráztatják el a nézőt. Csuta György el akar szakadni a már tőle megszokott, érzelmes-groteszk figurativitástól, egy elvontabb formanyelv irányába keres új megoldásokat. Egyelőre nem átütő sikerrel. A külföldi vendégek közül a német Georg Brandner a német absztrakt expresszionizmus egyéni változatát műveli, megbízható rutinnal, a

spanyol Giuseppe Spitu viszont erőteljes, eredeti plasztikával képviseltette magát. A feketére festett, tömbszerű fatestet egy kigyózó, sárga ág „töri át”, melyen egy zsinór lóg... Furcsa, időszerű benyomást keltő műve – egy természeti vallás szakrális tárgya? – a maga egyszerűségében is hatásos. Kétségtelenül egyik legizgalmasabb jelenség a horvát származású, jelenleg Ausztriában, Gleisdorffban élő Zeljko Hudek. Különös, mesebeli, nekünk, magyaroknak kissé Gross Arnold grafikáit idéző világot teremtett; furcsa utcarészleteket, apró embereket látunk képein, akik bizarr járműveiken – játékautókra emlékeztető autóikon - utaznak, sétálnak, bevásárolnak, vagy éppen kibámulnak az ablakon, mintha egy színekben pompázó babaváros (stilizált kisváros) lakói lennének. Mulatságos kandúr-portréja ennek a világnak egyik jellegzetes figurája. A két keramikus, Kacsó Péter és Págyi Zsóka derűs, kellemes figurákat formáz, máskor tárgykollázsokat állít „keretbe”. Págyi Zsóka kép-imitációin az irizáló színekre kiégetett, apró pontokból összeálló, ritmikus formációk valóságos optikai „mutatványok”. Végül szóljunk a házigazdáról: Ludvig Zoltán szerves, biomorf alakzatainak egy jól kidolgozott, kékes

színárnyalatokkal megfestett variációjával szerepelt a kollekcióban, míg Ludvig Dániel szintén új felfogású művekkel jelentkezett. Ennek erőteljes darabja az *Őskő*. A fiatal festő korábban egymásba olvadó színekből, szinte lumineszkáló felületeket hozott létre, melyben lebegtek, hulltak, szálltak a többértelmű alakzatok. Most ennek ellentéte tapasztalható: a monumentális, titokzatos írásjelekkel telerótt, súlyos, barna színű kötömb szinte betölti a képmezőt, alig hagyva maga mögött kilátás a háttérbe, egy sivatagszerű pusztaságba. Kérdés, lesz-e folytatása ennek a „bizonyosság tevő”, szinte már szakrális ábrázolásnak?

A kendlimajori művésztelep kétségtelenül jól működik: évente több kiállítással is jelentkeznek. A szervezők megszerezték azt a szakmai körökben nélkülözhetetlen (el)ismertséget, ami nélkül munkájuk aligha lenne folytatható. És ez rendjén is van. De a kritikai feldolgozás, a kiállítások megfelelő szintű dokumentálása, katalógusok megjelenítése még várat magára. Tudjuk: ezt nem egyszerű megoldani. Mégis, a jövőben – a továbblépés/jutás érdekében ez aligha elodázható.



Kiállítási enteriőr



Matyovszky Márta

Artisztikus csodalények az ősválóból Németh Klára kiállítása a Hevesi Sándor Színház Galériájában

Nézzük a képeket, s látjuk, hogy egy új korszakát mutatja meg számunkra Németh Klára.

Új formanyelvet kell megtanulnunk.

Kevésbé triviális a tartalom, mint a már megszeretett-megszokott tűzzománc figurák: a több jelentést hordozó bohócok, lepkék, más csodalények esetében.

Az új kifejezőmóddhoz igazodóan finomabb, árnyalásra nagyobb lehetőséget adó a választott technika is: az akvarell.

Képei előtt sétálva eszünkbe juthatnak a nagy nevű elődök, közülük mondjuk Mondrian, kinek deklarált művészeti programját szinte minden egyes műve cáfolja, oly nyilvánvaló bennük az összhangra, intenzitásra, pontoságra és egyensúlyra irányuló állhatatos és szenvedélyes törekvés. A szigorú, geometrikus határok mindig mély szellemi vagy érzelmi élményt közvetítenek.

Tudom, persze, nem állja meg a helyét minden vonatkozásban az összevetés: más a kor, a méret, a technika, de legfőképpen a színek kifejezte lelkület.

Mintha egy hangsúlyozottan verbalitás előtti, zsigeri-érzelmi szinten kommunikálna művész és közönsége, de egy pillanat alatt átfordulhat a kód, s más minőség jelen-

het meg: letisztult, esszenciát közvetítő, szigorú, magasrendű elvontságra rezonálhat az értelem.

Ahogy a címekben is billeg a két pólus, az értelem, s az érzelem.

Hol egyik, hol másik kapva-követelve dominanciát.

Mintha álmokképeket látnánk. Vagy egy ismeretlen univerzum kultikus tárgyait.

Üzenetek táblaképen, titkos, megfajtásra váró szignálók, de mielőtt az ész rámozdulna, megdobb a szívünk, tudattalanunk rezonál.

Elhatárolt és átmosódó formák: körök, vonalak, négyzetek, téglák, háromszögek, hullámok.

Ritmus és beszabályozottság. Borongás és tiszta ész.

Tiszta és áttűnő színek: víz-zöldek, erőteljes kékek és vörösek, tompa bordók és aranyak, irizáló rózsaszínek, s hirtelen meghökkentő fehérek: nem tudni, hiány-e, befejezetlenség-e, vagy a minden szint összefogó tökéletesség jelzése.

Titokzatos ablakok, átsejtlő fények.

Egyensúlyukat kereső, vidám, vagy kínlódó, artisztikus csodalények. Mozogni látom őket: a forgó örvényben felugrik az egyik, térdre rogy a másik, tesznek-vesznek, jönnek-mennek, unatkoznak, csodálkoznak, kételkednek, szerelmet vallanak, incselkednek, nem nyughatnak. Néha magányosan, máskor társas magányban. A konvenciók, a felettes én foglyai.

Körök, kráterek. Belefér minden titok, fájdalom, méltóság, bölcsesség, várakozás, vágyakozás.

Érezzük a feszültséget, a vonzást, az örvény és a vákuum erejét.

A kódok kényszerét.

Szigorú, racionális konstrukciók, melyek képtelenek lezseríteni az érzéseket és indulatokat. Pulzálnak a színek, nem hagyják magukat a vonalaktól, keretektől kordában tartani.

Rájövünk lassan, hogy a különös világ, melynek képtörédei előttünk állnak, akár megértjük, akár csak emóciókkal követjük, nem más, mint saját magunk belső világa – a tudattalan – a ráció által lenyomott, mélybe süllyesztett öslényünk, önvalónk, érzelmeink, álmaink.

Mint Vas István írja *Önelemzés* című versében:

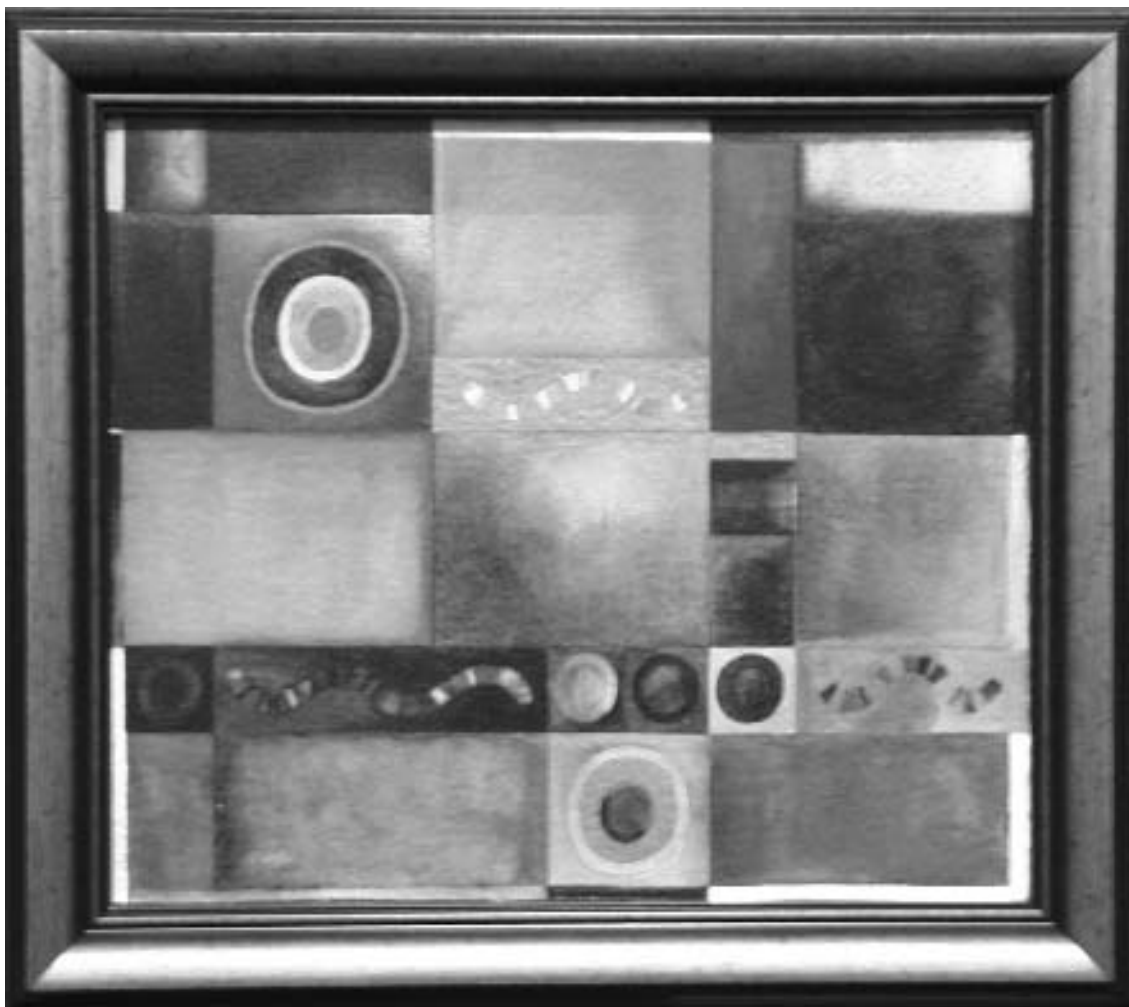
“... S van úgy, hogy a tenger alatti álmon,
Mint kábelben, titkos hír suttog át -
E jelenéseket nem én csinálom:
Valami más mutatja meg magát”

Itt most Németh Klára mutatja meg magát, a titkos kábelben, az akvarellfestészet ecsetjárásán keresztül. A ráción átüt, vele finom harmóniába, vagy kibékíthetetlen ellentétbe szövődve az érzelem, mely ott pulzál mindannyiunk szívében, elnyomhatatlanul.

Nézzük képeit, s magunkat látjuk.

Fogjuk kódjait.

*(Elhangzott a kiállítás megnyitóján.)
Zalaegerszeg, 2006. március 16.*



Matyovszky Márta: Artisztikus csodalények az ősalóbból

Mendöl Zsuzsa

Fejős Miklós képzőművész kiállítása

Pécs, Csoport Horda Galéria (Horvát színház) 2006. jan.12- febr. 15.

Somody Péter festőművész tanítványaként a PTE Művészeti Karán végeztek „Diploma után” című kiállításán (Pécsi Kisgaléria, 2004) találkoztam először Fejős Miklós képeivel. Megragadtak borongós színvilágú, nagy méretű festményei, amelyeknek kis változtatásokkal alakított, szinte monokróm felületén apró tárgyi utalások (pl.: felirattöredék) segítették a kép tartalmi/érzelmi megközelítését: az idő és víz roncsolta régi hajótestek rozsdálló öregedésében megnyilvánuló szépség átélését.

A szekszárdi születésű (1979), fiatal művész pécsi Művészeti Intézmények neveltje: a Művészeti Szakközépiskola alkalmazott grafikai szakát elvégezve a Tudományegyetem Művészeti karán rajz és vizuális nevelés szakon diplomázott. Még művészi stúdiiumai idején rendezte első önálló kiállítását a főként a fiatal korosztály által látogatott pécsi Dante Kávézóban 2002-ben. Ez az év azért is jelentős pályáján, mert ekkor járt Erasmus ösztöndíjjal Angliában, amely a művészi tapasztalatszerzésen túl a nemzetközi kapcsolatteremtéshez és kitekintéshez szükséges nyelvgyakorlásra is lehetőséget adott. Már tanulmányai alatt megkezdte az „újságírást” is, amivel mára művészeti tárlatok és események szakavatott kommentátora és értelmezője lett. A Balkon, Echo közölte már írásait. Elméleti felkészültsége, tájékozottsága mellett alkotóként nagyobb empátiával közeledik kortársai munkájához, amikről szemléletes, élvezetes stílusban tudósít. Közvetíteni tudása, rendszerező képessége jól hasznosul tanári munkájában is.

A művészetcsinálás mibenléte, a lehetséges közlésformák kutatásának kérdései foglalkoztatják elméleti és alkotó tevékenységében is. Ennek eredménye legutóbbi kiállításának a korábbi képeitől merőben eltérő formavilága.

Személyes tematikájú műegyüttese hangulatához szerencsés helyszínválasztás volt a Horvát színház tetőtéri galériája, „kuckó-szerű” otthonosságával, ahol sajátos emlékművé összegződik a festő gyerekkori világát és testvéreit idéző textilek-képek sora. A kiállított képek egységét és összekapcsolódását a festmény-alap, mint textília kitüntetett szerepével biztosítja. Festői érzékenysége ezúttal is megnyilvánul a gazdag ornamentális festményhordozók kiválasztásában. A 19. századvégen gyártott szövött asztalterítők és ágytakarók dúsan, kissé plasztikusan mintázott, azonos méretre szabott darabjait alkalmazta festővászonnak vallomásos képsorozatához. E változatos mintakincű textília-együttes

mint gyűjtemény is figyelemre méltó! Ezeket a mintákat „talált tárgyként” festményébe emeli: kevés festői beavatkozással, – figurák, tárgyak bele illetve ráfestésével értelmezi át, használja a mintákat, a látványt, vagy rendeli tapétaszerű háttérszerepbe azt. A képkivágással megbontja a textilminta szimmetriáját: a tömött rózsagirland kifut a képből, a minták geometrikus foltjai alkotja rendet megbontják a lazúrosan ráfestett tárgyak: mint a nagy kuglóf és a felületről csaknem leguruló pettyes, kék labda. Máshol erős rálátásban ábrázolt, óriásivá nagyított porcelán nippek szinte kinőnek a minta dús vegetációjából: áramvonalasan mintázott zöld eozin madárfigura telepszik az ornemens-virágra, illetve bravúros színváltással egy vadkacsa színes tollzatába vált át a minta: amit a festői képzelet varázsolt elő a gyári tömegtermék stilizált növényi dzsungeléből. Egy, ma már giccsesnek tartott kelléktár átértelmezése történik itt. A pop-kultúrában sokszor túlhangsúlyozott agresszív irritáló giccs-szerep helyett a festői beavatkozás révén e kellékek szín- és adott formaelemekké válnak, amelyek már-már a szürrealitásba fordulnak.

E terítők e tájékon még eléggé ismertek: iparos otthonok, falusi lakások tartozékai voltak – a nagyanyák, dédanyák környezetében konzerválódott darabok. A ráfestett tárgyi utalások e milieu hangulatát is előhívják. A terítők körül zajló családi életet: a finom sütemény ízét. A meghitt fényű olvasólámpa felett a kuglófsütő csodavirága tátog. A síkmintából téri, plasztikus váltások bomlanak ki. A családi asztal és az ágy mintás terítőjén játszó gyermekre a labda, a kis versenyautó ráfestett képe utal, ami óriásivá növe elfedi e múltat idéző környezetet: a két világ, kor kontrasztja sűrűsödik a látványba. A gyermeki fantázia csoda-abszurdításai, a nosztalgikus ízléskultúra, a tárgyakhoz kapcsolódó érzelmek, emlékek ironikus ambivalenciája teszi érdekessé e képeket.

A főfalon e környezettel definiált figurák is megjelennek, dolgozó embereként: a Testvérek I-III. című képeken, ahol a késztermék, a festőalap tapétaszerűen van jelen a kompozícióban. A motoros fűrészt lehajló fiú (fotorealista szárazsággal megfestett) alakját (Tamás) virágos mezőként övezik, s keretbe foglalják a szőtt felület indás virágai, a flamand barokk Madonna-képek virágcsendélet keretelésének maivá profanizált/silányult utódként. (De felidézhetik a középkori szentképek dombormintás, egyszínű, elvont hátterét is.)

Nem a hagyományos értelemben vett portrék a testvérekről festett képek: még a nézővel szemben ülő fiúnál is a kompozíció és a megemelt nézőpont az acrcól a tevékenységre, a nagy kék dézsában gyúrt vörös masszára irányítja a figyelmet, ahol a mélybordó színen átütő mintázat elegáns háttérét üti a figura és tevékenységének hétköznapisága (trivialitása). Mint az említett tárgyaknál, a figurák körül sincs tér, árnyék, (a lámpa fénykör nélküli) elszigetelt, azonos értékű létezők e festői értelmezésben. Nincs mozgás, érzelem, pátosz e sajátságos, „tárgyilagos” emlékképeknél. A figurák nem néznek ki a képből, a nézővel nem keresnek kapcsolatot, személyiségük rejtve marad, jelenlétük létezésük egy kimerevített pillanata. A háttér, a stilizált „természet” késztermék, a figura is nagyjából az, hiszen fotóval rögzített kép adaptációja. Festészetté és művészetté inkább az alkotói kiemeléssel, összefüggések kialakításával, az átírás gesztusával emeli. Valami tudatosan vállalt szűkszavúság és szemérmesség működik itt. A klasszikus festészeti műfajok a portré, csendélet elveszíti reprezentációs jellegét, más vizuális-gondolati élményekkel szolgál. A „Testvérek” képsor, a kísérő többi képpel együtt meditáció a személyesség, a festészeti kifejezésforma lehetőségeiről a digitális és média-képek korában.

A harmadik fivér, ironikus önarckép az együttesben. Tulajdonképpen egy, a festőt jelképező drapériacsendélet ez. A nézőnek háttal álló, sapkás férfi háromnegyed alakját felidéző ruha látható a képen a falra (?) akasztott kendő társaságában. Csak a burok jelenik meg abszurd, tromp l'oil-valósággal a mintás textilen (a festő elhagyja e terepet!). A drapériázott és a festett ruha kézzelfogható, vulgáris „realitása” és a valóságos anyagok különbözősége a látszat és valóság, érzékelés mibenlétéről való képi meditáció. A környezethez kapcsolódás furcsa antagonizmusának kifejezője. A mintás felület itt tapétaként értelmeződik, beszűkítve, intimmé téve, kiküszöbölve a teret. A francia modern festők, Bonnard és Matisse dús vegetációjú mintás képsikjainak elkorcsosult leszármazottai, de a kollázs-technikára is posztmodern rimelő, mégis groteszk és ironikus válaszok Fejős Miklósnak e vásznai.

A szemközti falra függesztett három egykori gabonás zsákot durván szőtt anyaguk öregedése, „sorsot hordozó” felülete, fakturális szépsége kapcsolja a „terítőképek” képek sorához. A falut és a földműves ösöket idézi: teherbíró, erős anyagát érdemes volt foltozással megjavítani. Egykori tulajdonosa, Máté Ádám neve sablonnal felfestve olvasható rajta, míg a másikon két leveles ág közé foglalt név alá az évszám: az első világháború kitörésének éve is rákerült. A zsákok tulajdonosa volt az, aki e készterméket először „kisajátította” szignálta. Az egykori parasztgazda gesztusa (a tulajdonosi billogok, feliratok) appropriation első fokán s Fejős Miklósé a második, amikor kiállításába emeli e zsákokat, értékörző gesztussal egyéni mitológiájának

elemévé teszi egy korszak emberének a tárgyakhoz fűződő viszonya tanújeleit. Furcsa, „behelyettesítő portrék” ezek.

A kortárs művészet tendenciáiról, folyamatairól való gondolkodását reprezentálja karakteres, egyedi hanggal Fejős Miklós e kiállítása. A közelmúlt századfordulóján előtérbe került újra az ornamentika-kutatás, a festészetben a figurativitás, a kész tárgyak, anyagok applikációja, a minimális festői beavatkozással történő közlés, stb. aktualitásaihoz is kapcsolódik képkötői módszere, de több szállal kötődik a művészeti tradíciókhoz is. Közlésmódja, a vizuális effektusok meglepetései keltette szépség és tartalmi sűrűség avatja kiállítását élménnyé. Fejős Miklós tájékozott, művelt képzőművész. Kiállított anyagát szemlélve külön örömmel tölt el az a tudat, hogy a tollat is jól forgató művészember vállalja az ifjabb generáció vizuális kultúrájának fejlesztését is: szakmai ismereteinek, művészetszeretetének továbbadását a pécsi Művészeti Szakközépiskola tanáraként.



Fejős Miklós: Micó, 2005



Pápes Éva

A múlt hieroglifái Bereményi Géza filmjeiről

(II. rész – 1974-1988.)

Eldorádó

„A két Dunánál élek, kérem, édeskesernyős életveszélyben...”

Az első film után három évvel született meg az *Eldorádó*, amelyet 1988-ban mutattak be a magyar közönségnek, és még ebben az évben megkapta az Európa-díjat, az egyik legrangosabb, európai filmeseknek adható elismerést. Mindezt egy *nem hívatásos* érte el, aki mindössze a második filmjét forgatta. Bereményi Géza így ír a film keletkezéséről: *Ebben a forgatókönyvben minden egyes esemény, jelenet megtörtént már a valóságban. Semmit sem találtam ki, nem a fantáziám műve. A történet igaz, a szereplők élnek, vagy éltek egykor, a családom tagjai*

*voltak. Én vagyok a Gyerek, ez ne legyen titok. Tehát minden egyes jelenet: rekonstrukció, felidézése egy valóban megtörtént eseménynek. Magamban dokumentumfilmnek nevezem az *Eldorádót*. Természetesen nem dokumentumfilmről van szó, sokkal inkább egyfajta családtörténetről, élményfilmről, szubjektív történelmi tablóról, amely felöleli, bemutatja a piac világán keresztül a háború utáni Magyarország zűrzavaros világát egészen 56-ig. A történet helyszíne tehát a piac, ahol a háborús rombolásból magához tért világ elkezdti újra az örök körforgást: áruk cserélnek gazdát, az élelmiszertől, az aranytól kezdve egészen a gyilkosig itt mindent lehet kapni. *Sanyi bácsi* a király itt, ő a *Monori*, akinek a standján eladó az egész világ. Monori figurája ismerős nekünk*

a világirodalomból: ő az örök túlélő, aki gátlástól és előítélettől függetlenül, szemét az életre szegezve meg a maga útján eltéríthetetlenül, mert csak a saját erejében bíz. Olyanfajta pogány öserőt képvisel, ami lenyűgözi, és behódolásra kényszeríti környezetét közepszerű figuráit, és akinek egyetlen személy áll ellen – éppen saját felesége, Monoriné. Róza asszony a másik végét képviseli a világnak: ő az elfogadó, de mégis hitében töretlen, aki az individuális, egocentrikus férfierővel szemben a transzcendens létezés, a felsőbb, nem emberi törvények elfogadója és alávetettje. S bár érti a férje hatalmát és erejét, soha nem hódol be igazán, mert látja annak törekénységét az örök élethez képest. Kettejük párosa maga a teljes világ, a bennük megszólított archetipus ereje lendíti be a történetet, szinte keretezi, körbefonja, hogy aztán a párharc centrifugális ereje kivesse magából a gyengéket. Bár a történelem nagyon is konkrétan behatol az emberek életébe, hiszen nyomon követhetjük a háború utáni eufórikus életvágy beindulását, majd a

kommunista diktatúra keményedését, ami végül bezárja, degradálja a piacot, hogy átadja helyét egy másik árucserének: a kapcsolatok világának. Mégis! A történet egy mélyebb szinten egy ennél nagyobb történésről szól: a törvényt alkotó individuum áll itt szemben az örök törvénnyel, az önmagát meghatározni akaró erő a létezés mélységével.

Az első jelenet (még a főcím előtt) Monoriné álmával indul, amiben a háborús világ jelenik meg, katonák, lövések, menekülés. Felébredve azonnal értelmezi is az álmát: bejelenti férjének lányuk hazatérését, hozzátéve, hogy hárman jönnek. Így lép be a történetbe Monoriék lánya, Marika, majd a *Gyerek*, az unoka, aki a várva várt fiú örökös Monori életében. Gondoskodik róla, hogy a fiú az övé legyen, megveszi őt az apától azzal, hogy a láthatóan elgyötört és gyenge jellemű férfinak aranyat ad lánya tiltakozása ellenére. Így aztán az apa eltűnésével a *Gyerek* lesz az utód, akiért értelmet kap a vagyoni felhal-



“A már hullaházba vitt élettelen fiút Monori aranyúdjai hozzák vissza a világra...”

mozása. Egy párhuzamos jelenetsor mutatja be a fiú szerepét a piacon: Monori hajnali megérkezése a piacra nagyon hasonlít a fiú több jelenettel későbbi belépőjére. Mindenki hajbókol Monori előtt, láthatóan ő az egyik legfontosabb ember a piacon. A Gyerek érkezése ugyanezzel a hajbókolással történik, mindenki tudja, ki ő, a nagyapja fontosságának kijáró érdeklődéssel fogadják. Monori belépőjének poénja a stand kirablása volt, a gyerek belépőjének drámaiságát a furcsa ugató köhögése adja, ami összeesésével ér véget. A film legdrámaibb képsorai következnek, amikor a diftériás Gyereket próbálja megmenteni nagyapja. A már hullaházba vitt élettelen fiút Monori aranyrúdjai hozzák vissza a világba: az általa megfenyegetett és lefizetett orvos gégemetszéssel megmenti az életét. Kétszeresen az övé hát a fiú: egyszer kvázi megvette az apjától, majd még egyszer fizetett érte, az életéért, ismét arannyal.

A lábadozás és a betegség traumájától sokáig néma Gyerek az apja hirtelen felbukkanása után újra beszélni kezd, majd hamarosan – anyja második férjhezmenetele után – elviszik Monoritól. Így is a hétvégéket nagyapjával tölti, aki egyáltalán nem önszántából, inkább némi zsarolásra adja csak át a sajátjaként nevelt és szeretett Gyereket. Halott ember házába kerül, ahogy Monori fogalmaz lányának, hiszen az új vő apját felakasztották. A politikai helyzet szigorodásával a piac szinte teljesen elveszíti az erejét, már nem a pénz, hanem a hatalom utasításai, a kapcsolatok határozzák meg a dolgok folyását. Már büntetendő, ha valakinek pénze van – így kerül sor a házkutatási jelenetre is, ahol természetesen nem találják meg Monori aranyait. Azt ő már a végső mentésre tartogatja: *nincs fedezet, tehát vérnek kell folyni, hogy legyen fedezet. Hát ne áldozza föl magát a Gyerek, hogy itt legyen fedezet* – fogalmazza meg "56 előérzetét.

Monori halála szimbolizálja azt a világot, ahol tényleg nincs már értéke az aranynak, de már a kapcsolatoknak sem, mert a halál és az élet vakon osztogatja lehetőségeit. Monorit egy vakbélgyulladás viszi el, amikor az utcai harcok áldozatai, sebesültek tucatjai, százai hevernek a kórházakban. Halála rímelt arra a teljességre, amit az ő és felesége közötti viszonyral irtunk le, hiszen végzete a *hübrisz*, a túlzott gög volt, amit felesége annyiszor a szemére hányt. Élete és halála összesimult a korrallal, amelyet olyan jól ismert, amelynek minden lehetőségét igyekezett mindig a saját hasznára fordítani. Vannak azonban olyan periódusok, amikor nincs haszon az üzletben, mert a fontossági sorrendek elveszítik efemer jellegüket, és egy másik törvényhez igazodnak. Jószerint csak ilyen helyzetek vannak, csak illúzióink szemüvegén átnézve gondoljuk azt, hogy fittyet hányhatunk annak, ami a gerincünket egyenesen tartja. Mégis, a világunk ezekből az illúziókból áll, ahogyan Bereményi filmjében



"Ez egy koncentráltan érzelm-dús jelenet, aminek hatását még fokozza a dal édes-bús dallama, szövege..."



"Mert van célja és értelme az emberek életének Bereményi filmjében..."

megtapasztalhattuk, amelyben önmeghatározásunk, autentikus cselekvéseink sora a legfontosabb minőséget körvonalazza: az egymáshoz való kapcsolódásunkat – az emberi magatartást, ami az életet támogatja. Ezért is olyan nehéz az *Eldorádó* történetét egyszerűsítve elmondani, mivel lényege és legfőbb ereje az életet támogató emberi minőség felmutatásában van.

Található a film elején egy jelenet, amikor a koncentrációs táborot megjárt elegáns férfi, Gida arra kéri régi, gyerekkori barátját, aki a zongoránál ül egy lokálban, hogy énekelje el anyja emlékére, a Jiddise Mámít, *mert elgázosították a mamát* – mondja. A dal utolsó taktusainál föbe lövi magát. Ez egy koncentráltan érzelm-dús jelenet, aminek hatását még fokozza a dal édes-bús dallama, szövege. Egy olyan férfi lesz itt öngyilkos, aki túlélte a huszadik század legszörnyűbb élményét, épen-élve hazajött, hogy itt döntsön a halál mellett. Noha a történet sok más variációban valóban megtörtént a

valóságban, erről számos bizonyíték van – filmbéli szerepét leginkább abban kereshetjük, hogy azt a nagy jelentőségű gondolatot erősíti, amiről igazában is szól a történet: az emberi kapcsolatok minőségéről, meghatározó szerepéről az emberi életben. A hiányról, amit az értékvesztés okoz, legyen az emberi kapcsolat, vagy bármi, amire az autentikus élet épülhet. De ezt a hiányt csak akkor érezhetjük át, ha a teljesség felől közelítjük a világot, ha a teljesség létezésének hite hatja át. Ennek a jelenlétét teremtette meg Bereményi az Eldorádóban, ennek az erejét éreztük meg minden szereplőjében. Ahogyan a sánta segéd élete a piac volt, halála is tökmag-árusítás közben érte ott, a piacon, úgy az öreg kommunista suszter élete és egzisztálása is egy jól meghatározható központi gondolat köré épül. Mert van célja és értelme az emberek életének Bereményi filmjében, s a zavar, a káosz azért is pontosan látható, mert van mihez viszonyítani. Ilyen viszonyítási pont Monori és Róza asszony, az életet teljességében megélt ember archetipusai.

A piac közege, ahol a történet játszódik, egy erősen hierarchikus közeg, mindenkinek megvan a szerepe, kapcsolódása, szinte kicsinyített mása annak a nagyobb-nak, amit Shakespeare után szabadon így is fogalmazhatunk: *piac az egész világ...* Ebben a mikroszkóp alá tett világban nyomon követhetjük: az élet visszatérésének eufórikus állapota után hogyan kezdenek megváltozni, ellehetetlenülni a hatalom játszmái közé került emberi kapcsolatok. A piac felszabadult nyüzsgését egy visszafojtott, áruhiányos, csöndesen álmos visszafogottság váltja föl, a lokál édes-bús dalait felváltja a talponálló kemény alkoholista közege, ahol már a csapos a király, filozófiája a manipuláció. S ahogyan az emberi kapcsolatokban a mély visszafojtottságot mindig robbanás követi, így követte '56 az ötvenes évek dermedtségét. Ez az egyensúlyra törekvés, az élet mélyben folyton munkáló ösereje hatja át a filmet, ezért nevezhető a legoptimistább filmnek, amit a nyolcvanas években csak készítettek. Bereményi hősei ugyanis soha, egyetlen pillanatra sem veszítették el a valódi emberi kapcsolódásaikat egymással, igazi emberi arcukat, ami lehet gyenge (Marika), félelemmel teli (mostohaapa) vagy éppen doktriner (Gombacsik), misztikus (Róza asszony) vagy éppen dörzsölt (ifjabb Gombacsik), de mindenképpen valóságos érzelmekkel kapcsolódnak egymáshoz. Kiváló színészek kiváló alakításaiban elevenedik meg ez a világ, igazi karakteres figurák játszanak életet és halált, a Bereményi-univerzum valóban eleven erővel jelenik meg a filmvászonon. Hatásának másik igen fontos eleme a zene, a korabeli dalok, kuplék jelenléte, amelyek hangzásaikban sűrítetten adják vissza azt az atmoszférát, amelyet Bereményi szándéka életre hívott. A korabeli kupleráj örömlányainak viháncolása, a piaci kofák rikácsolása összeolvad az Andorai által játszott sánta segéd



"Mintha minden pillanat a végső lenne, ahol döntési kényszerek működnek..."

dúdolásával: *jön egy királyfi tán...* Itt minden a reményről, álmokról és az élet akarásáról szól, amit megint megcsúfoltak, elárultak, elherdáltak, mint már annyiszor.

Berményi archetipusai: az erős férfi, a befogadó nő, a hűséges segéd, az örökös, a tékozló fiú, a gyenge nő, az áruló, a gyáva és a többi ismertek előttünk, egyénítésükkel fokozottan bevonódtunk a történetbe. Pedig nem műfajfilmről van szó, ahol ez alkotja a történet lényegét. Korántsem szabad azonban lebecsülnünk ennek az erőnek a közvetítését, ne gondoljuk, hogy pofonegyszerű dologról van szó! Az öskép modernizációja egyáltalán nem könnyű feladat, hiszen oly sok réteg rakódott rá, tonnányi szemét alól kell kibányászni azt az egy csillogó aranyat, amiről mindenki rögtön tudni fogja, hogy valódi. Bereményi sajátosan vegyítette az öskép erejét a szerzői film stílus-teremtő egyediségével, az archetipusokat aktuális szituációk függvényeibe helyezte, de

egyediségükön átút az archetípus ereje, így egyfajta plusz töltést kaptak, amit aláhúz még a piaci környezet sajátos hierarchikus helyszíne is, mint archaikus forma. Bereményi az intellektuálisan megfogalmazott helyzeteket emocionálisan oldja meg, stílusának sajátossága az érzelmek végletekig való ütköztetése. Szinte minden jelenetben ilyen végletes ütközések vannak: kezdve a film eleji öngyilkossági jelenettel, vagy a tömeggyilkos áruba bocsátása, a *Gyerek* megmentése a haláltól, a keményedő diktatúrában a bírósági jelenet, aztán a házkutatás, a forradalom végső helyzeteiben a fiatal fegyveresek és a bérház lakóinak reakciói és így tovább. Mintha minden pillanat a végső lenne, ahol döntési kényszerek működnek, és a filmbéli szereplők legtöbbször emocionális döntést hoznak, mert a legvégső helyzetekben ez a jóval valószínűbb, és főként emberibb magatartás. Bereményi ezáltal hozott újat a nyolcvanas években, amikor a Kádár-féle konszolidált

gulyáskommunizmus elkezdte szétrohasztani az autentikus cselekvés megmaradt lehetőségeit is, illetőleg létével kérdőjelezte meg a személyi autonómiát. Valószínűleg sikere is ennek volt köszönhető, olyasmit adott az embereknek, amit az érzelmek – az archetípusok fölül – lehetett megérteni, de klisék és előre-gyártott elemek, vagyis hazugság nélkül. S bár a nyolcvanas évekre a közönség jócskán eltávolodott a magyar filmtől, az Eldorádó közönségsiker is, méltán. Már a két film alapján is kitetszik, Bereményi hatni képes az emberkre (*A tanítványok* nézettsége is fölülte van a megjelenés évében bemutatott egyéb filmeknek), ezért is meglepő, hogy a zajos sikert nem követte új film, illetve csak 1993-ban *A turné*. Mintha Bereményi nem igazán akarta volna megragadni a nemzetközi elismerés és a közönség általi rá irányuló figyelmet, aminek erejét – nem feltétlenül csak pozitív értelemben – a *Hidember* forgatásakor tapasztalhatta meg ismét nagy intenzitással.



Szakolczay Lajos

Látomás mai, külső és belső poklokkal

Merő Béla a békéscsabai Egy lócsiszár virágvasárnapja -rendezéséről

Az *Egy lócsiszár virágvasárnapját* sokan, valószínűleg igazuk van, Sütő András legjobb darabjának tartják. Itt kezdődött, ebben az egyszerre tegnapi és mai látomásban az író színpadi menetelése. Az előtanulmányok (*Pompás Gedeon*, *Fügedes a pokolban avagy Sáronnak nárcisza*, stb.) inkább humorral kecsegtettek. A nevetés világot lebíró hatalmával. S avval, hogy a drámaíró mennyire ismeri a komikumban rejlő lehetőségeket. Még akkor is, ha a különben nem sok dramaturgiai helyzetet termő *életkép-ből* – bizonyos furcsaságok dramatiszálásából – bomlik ki a kesernyésen bölcs, a politika bántalmait is fölfogó hahota-sátor.

Igaz, a dráma-triptichon kezdődarabjának, az *Egy lócsiszár virágvasárnapjának* is egy próza-mű, Kleist elbeszélése-kisregénye az alapja – legalábbis ez adta az indítólökést a virágvasárnap illatú és békességu főhős forradalmárrá való válásának a kibontásához –, ám az új és régi mozaik szerepeltetésével átrendeződött minden.

A képiségében és szépségében nyújtózó nyelv – ami a Sütő-próza alapja – itt sem veszített érvényességéből (jóllehet nem egy rendező, például a zseniális Harag György, a színpadra emelés folytán elég sokat húzott a szövegből), ám a történelmi igazságokat áthágva, egy magasabb régióba – a színpad magasába – emelve, az író valódi öszeütközéseket komponált.

A szereplők ugyan lehetnek, mint ahogyan a dramaturgia követeli, különböző arcúak és más-más jelleműek – fölöttébb azok is! -, de amit hordoznak: egyazon igazságnak a két sarka. Így van ez Kolhaas Mihály és Nagelschmidt esetében is – és az „összetartozó” más-más párokat szemlélve nemkülönbön (Kálmán-Szervét: *Csillag a máglyán*; Káin-Ábel: *Káin és Ábel*).

Ezekben a különös, filozofikus világmagyarázatokban mégis az a legérdekesebb, hogy tanulságaikban – amelyeket képiségük és szimbólumrendszerük sejtetni enged – nem kevés kisebbség-politika rejlik. Pontosabban – az öszeütközéseknek ez a tétje – a romániai magyar nemzetiség mindennél erősebb szabadság-kivánalma. A történelmi (*Egy lócsiszár virágvasárnapja*, *Csillag a máglyán*) és a bibliai helyzet (*Káin és Ábel*) ugyanazt szolgálja: a „fölvetett fő méltóságának” a tudatosítását.

A kaposvári ösbemutató óta eltelt három és fél évtized – és a világtörténelmet éles szablyával (igaz?, igaztalan?) szabadságharcok – elég sokat formáltak az *Egy lócsiszár virágvasárnapja* érzelemtérképén. Awval is, hogy a kosztümös drámát kilendítették – jóllehet minden modern értelmezésnek ez az alapja – hagyományos szerepéből. Kolhaas és Nagelschmidt véghetetlen vitája – eszméiknek ütközése – a ma emberének sem mond mást, mint az évtizedek előtti befogadónak.

Csak másképp mondja. Csak más módon.

A gyanútlan, mert a globalizáció egyenárkában elalvó ember félelemtartományát kitágítva-sokkolva. Nem kevésbé azt, hogy a *hit* is meggyaláztathatik – a katedrálisokban és a falusi templomokban ugyanazok a „szolgálatos fülek” hallgatónak, leselkednek –, ha nincs erő visszaszorítani a hullámokban támadó hevesség (politikai alpáriság) arcátlanjait.

Hát persze, hogy Kolhaas és Lisbeth *Bibliából* sarjadzó – az *Énekek énekét* visszhangzó – szerelemmegvallása, egyáltalán az udvarló-jelenet, amelyben a két szerelmes: férj és feleség egymást dicsőítve találkozik, tele szemérmes gyöngédséggel, a meg-megszakadó légzés gesztus-szerű lírafutamaival. (Az évtizedek előtti, Harag György-féle kolozsvári előadás – Héjja Sándor és Sebők Klára egymásra boruló szerelemföltésében – mindennél jobban épp ezt a történelmet vigyázó magán-örömet emelte ki.) Ám ellenpontként, sokkal inkább, mint azelőtt, ott az egyént „kihágásáért” (vagy a rosszul értelmezett jog büntetés-kiszabó igyekezetében?) az akasztófa alá terelő sokk *e/leven* abszurditása. Vagyis, hogy a soha meg nem történhető – csak felsőbb akarat kell hozzá – megtörténhetik.



„Kolhaas Mihály valódi főszerep, és alakítója, Gáspár Tibor bírja a váltások karakterben is jelentkező érzelemsúlyát...”



„Hogy a halott édesanyjától örökölt amulettel a kisgyerek, Henrik tud-e valamit kezdeni – a szépség nem mindig vezet a jog igazságához! – kérdés marad...”

Merő Béla békéscsabai rendezése (rendezőaszisztens: Simon József) – ettől mutat eddig soha nem látott agresszivitást a Jókai Színház színpada – levetette a hagyományos történelmi kosztümöket. Jellemben ugyan utal a cselekmény *helyére és idejére* – Székely László fehér-feketében játszó lakószobája és bútorai, valamint Laczó Henriette szépséges ruhái századok előttre (is) visszatekintenek -, ám a forradalmi hevületű hitvitát, amelyet minden mozdulatában valaminő emberség-mértan keretez, igyekszik kiragadni közegéből.

Az *időtlen idő* – tudjuk – általánosít. A bitófát, amely a törvényt rosszul ismerő?, becsapott?, vezetői (Luther) által elárult?, saját önzésének csapdájába szorult? Kolhaas Mihályra vár, ácsolhatták a régmúltban, de az ítéletet végrehajtották és a *rendre* fölügyelő, a hatalom kénye-kedve szerint mozgatott kommandó tagjai – maiak.

Az agresszív látványszínház a maga totalitásában azt is meg tudja mutatni, amire korábban – mert nem merték vagy ily fokú fókuszba állítását nem tartották lényegesnek – nem is gondoltak.

A képekben megnyilvánuló *értelmezői komolyság* a leginkább jellemzője Merő Béla látomásának. A hangulatilag tökélyre fejlesztett zsoldárokat és zsoldárpa-

rafrázisokat (zene: Király Péter) a kommandósok gumibotjainak tompa puffanása, és a vastraverzek „kinzócsigáiban” megképződő *halhatatlan hangja* – bitót vagy keresztet ácsolnak? – töri szét.

Ehhez hasonló sokkhatás még – noha az elején és a végén is emberi testet himbál a szél – a tronkai várurak mulatozó jelenete, melynek betetőzéseképp Antónia nővér – az itálra kényszerített szűz – meggyaláztatik.

Meggyaláztatik? Nincs az a szó, ami híven adná vissza ennek az imádkozó – a megtévedt? urak lelki békéjéért is szolozsmát mondó – apácának a megbecsteleltetését. Aki egy óvatlan pillanatban lerúgja magáról a részeg báró testét, és törével szíven szűrja magát. Mikor „Jézus menyasszonya” testén végigfolyik a vér – álló helyzetben történik az őt a megbecsteleltetésről és annak gyaláztatától megfosztó cselekedet -, azonnal részesei, tehetetlen szemlélői leszünk – nem a vallás, és nem a hitben fogant életeszemény, hanem – az *ember* meggyaláztatásának. (A csaknem néma szerepben egy fiatal színészhallgató, Mihály Dóra megejtő: legyen ez a hatásos jelenet pályájának továbbblendítője.)

Merő Béla agresszív látványszínháza – némelykor túlzásokba is bocsátkozva (ezek közül a legkirívóbb a részeg Günther báró asztalról való levizelése – Acs Tibor



“A képekben megnyilvánuló értelmezői komolyság a leginkább jellemzője Merő Béla látomásának...”

fogja az elállatiasodott „újjgazdag” gesztusrendszerének a kulcsát) – attól sokkoló, hogy némelykor engedi a naturát az eszme fölé nőni.

Legtöbbször – szerencsére – képileg hatásos jelenetek sora nyugózi le a nézőt. Jól észlelhető ezen mozzanatok kimunkáltsága, akár lírai alapú, a mozgásvariációban is udvarló gesztust rejtő jelenetről (Kolhaas és Lisbeth *Énekek éneke-játszadózása*, érzelmi kergetőzése), akár drámaiságot hordozó helyzetekről van szó.

Ez utóbbiak közül is kiemelendő a színpad mélységében a münzeri forradalmat leverő új urak *akasztófa-játéka* – a prológust kiegészítő bevezetés Merő Béla leleménye -, melynek fájdalommal teli végeredménye egy Pietá-parafázis; mikor is a köteléről levett *corpus* a szenvedő anya ölében nyer végső megnyugvást.

S ez a bibliai kép ismétlődik meg akkor is – a szenvedés-vonulatban a keresztút stációit is eszünkbe juttatva – mikor az urak által agyonvert, hazatérése után vért köpő szolga, Herse (alakítója, Kányádi Szilárd igencsak tehetségesnek látszik) világra hozója, Maria bölcsőkarjában talál enyhet.

A színészvezetés biztonsága a tömegjelenetekben is észlelhető. Még a legdurvább is – a már említett tronkai várurak tivornyája – valaminő poétikumot hordoz. Ez észlelhető a lázadó csapatot vezető Kolhaas harba való betörésekor, és a dobszólóra vérszapot izlelő *karhatalomnak* az *igazságot* amőbaként körbefonó menetelésében is.

A Prológus mint a történetet megvilágító *ballada* eddig annyi formában és módon hangzott el, ahány *Egy lócsiszár virágvasárnapja* interpretálás. Harag György nevezetes rendezésében fejtéptől megvillanó arcok, vagyis a színészcsapat tagjai mondták – történelmi tanulásként? – a poétikus szöveget, úgy is mint szolozsmát.

Merő Béla a félelem belső poklaival megharcoló látomásként a „Volt egyszer, hol nem volt a baj” kezdetű költeményt – a háttérben zajló események (akasztás) dinamóját fölerősítve – Nagelschmidtrel mondatta el. Pontosabban a végét – a darab zárásaként – egy jövőbeli reménységre, a tisztaság és ártatlanság szimbólumaként megjelenő fiúra, Henrikre, Kolhaas gyermekére bízta. Ebben a megejtő, líraiságtól sem ment gesztusban – agresszív látványsszínház ide vagy oda – benne van, ha nem maga az, rendezésének esszenciája.

Vitám is van a rendezővel, és ezt nem hallgathatom el. Sütő András drámája dramaturgiailag is jól megokolt, *három felvonásból* álló ékszer. Nem tanácsos megbolygatni. Merő avval, hogy két részben játszatja a darabot, túlduzasztotta az első részt. Így nemcsak az *idő* ül rá a nézőre, de megfosztja őt a mesteri befejezés időleges pillanataitól. (Ezek közé tartozik az első felvonás lecsillapodása, Maria „Édes gyermekem” siratójával.)

Viszont amit dicsérni illik, szinte teljes mértékben (tán csak mondatok estek ki) a Sütő-szöveget használja. Itt ezen az érzelmi húrokat nagyon is kiemelő szín-

padon nincs mód – és nincs is rá szükség – mondatok megnyirbálására, helyzetek összevonására. Az egész poétikus szabadság-folyam úgy hömpölyög, mintha Kolhaas és Nagelschmidt – a törvényt tisztelő és a törvényt fölrúgó – kart karba öltve sétálna, holott a virágvasárnap illatún szelídség a béklyó, a lázadón meg a münzeri mezők halottainak örökké vádló csontjai.

Merő Béla rendezése nem mitizálja ezt a *barátságot* – a bilincs végső soron mindkettejük csuklóján kattanni fog –, de nem is bagatellizálja. Mindkét magatartásformának megteremt a kifutását: a csönd belső köreiből visszahúzódó, csak a családjának élő honpolgár így válik a „törvényt” – kinek a törvényét? – darabokra zúzó, Szászország, Brandenburg, az egész birodalom – mit birodalom, az egész világ! – ellen háborúzó makulatlan eszelőssé; és a „törjétek, zúzzátok!” aktív rebelliséből pedig, holott sosem adja föl szabadságkivánalmát, így lesz a Münzer Tamáshoz vezető út egy kissé megcsendesedő apostola.

Hogy a halott édesanyjától örökölt amulettel a kisgyerek, Henrik tud-e valamit kezdeni – a szépség nem mindig vezet a jog igazságához! – kérdés marad. Viszont evvel a szépséget továbbvivő gesztussal bezáródik azon érzéskör, ami az ajándékozó szerelemmegvallással (Kolhaas-Lisbeth) már a kezdet kezdetén csúcson volt. A még nagyobb csúcs a Kolhaastól és Lisbethtől átörökített jövő. A rendezés ezt a körkörös mozgást – fókuszában az *értelmes* szabadsággal – a „keresett jövő” irányába képes fölmutatni.

Kolhaas Mihály valódi főszerep, és alakítója, Gáspár Tibor bírja a váltások karakterben is jelentkező érzelemsúlyát. Ha kell, gyöngéd, ha kell, erőszakos, ha a helyzet úgy kívánja, lírai. Jellemfejlődése is nagy ívű. Hogy ennek – a színész sejteti – a pokol lesz a vége, a Sütő drámaigazságához való hasonulás az érvényesítője. Kara Tündének (Lisbeth) van egy – a szerepből következő, de a színész által is szemérmesen átélt – feledhetetlen pillanata. Hát persze, hogy a férjéből a *jót* hívogató szerelmes tűnik elő a mozgáskompozíciójában is elsősorú Kolhaas-Lisbeth-jelenetben (az *Énekek éneke* fölmondása és fölmondatása csak segíti az érzés forrpontra való tartását). Elöl, középütt, majd szinte a színpad teljes szélességében zajlik az udvarló-játék, lehetetlen nem észrevenni a szerelemre-szeretetre sóvár asszony férjével való incselkedését. De amiről beszélek – és ebben mutatkozik meg a szerep átélésének a mélysége -, az hátul, „eldugott helyen, az írópult mellett ülve” történik. Halk, a választ is előrevetítő, de azért némi zavarodottsággal bukik ki Lisbeth száján – az általa komponált dal milyenségét tudakolva – *szép?*

Háromszor láttam az előadást, és mindháromszor föl kellett figyelmem erre a – Kolhaas szerelmesét fölöttébb jellemző – mozzanatra. Mint ahogyan Felkai Eszter (Maria) humorról és fájdalommal teli, a ház nyugalmát őrző cseléd jóságát és szívéllyességét tükröző játéka-

ra is. Ők hárman a békéscsabai *Lócsiszar...* alap szerephordozói. Helyzetükből is következik, hogy beragyogják a színpadot.

Tege Antal (Nagelschmidt) lendületes szerepfarmálásában is erő van; jól érzi a figura érdes határozottságát, s azt a bekebelezni vágyó pluszt, ami barátját jellemzi. (Az általa mutatott *erő* belülről jön, aligha szükséges azt az alaktól idegen hippi-kellékekkel, mint látványelemmel ébren tartani.) Bartus Gyula (Müller) némelykor groteszk vonásokkal vértezi föl a hajdani szerelemben kibicsakló ügyvéd komolyan is nevetséges, ugyanakkor félelemkeltő alakját. Pontos, hivalkodóan komoly a játéka, amelyben a *dobozlét* embertelen „igazságtartalma” fejeződik ki.

Luther Márton fenyegetése – Mészáros Mihály először a lépcsősor tetején áll – az égből jön, és mégis mintha a reálpolitikusi bölcsesség várarkából. A színész is

tudja: össze kell törnie korábbi hívét (kegyetlen játék, kegyetlen szerep), hogy a sarjadó eszme megmaradhasson. A tronkai urak tivornyájában – mulatozásról szó sincs – az agresszív, a kisebbet fenyegető úrhatnáság dominál. Ács Tibor (Günther báró) kellően harsány, de leginkább Hodu József (Tronkai Vencel báró) érzi a disznó „méltóságát” megcélzó – röffenésében ott a hányás – nemesi lét fennhéjázó furcsaságait.

Vajda Károly (Zauner), Jancsik Ferenc (Mann) és Szőke Pál (Eibenmeyer) kis karakter-szerepekben véteti észre magát. S a többiek – Csomós Lajos (Vámos), Árdeleán László (Várnagy), Tapoti Antal (Kallheim), Virág Károly (Hinz), Gajdocsi Pál (Kunz) – sem porszemek a fogaskerékben. Balázs Csongor (Várkatona), sajnos halovány; a kezdés irányt adó levegőjét nem bírja. Henrik szerepét két gyermek, Illés Adrián és Hortobágyi Martin vitte. Az előbbiben több volt a tűz, így jobban tetszett.



Király László

József Attila megzenésítései (III.) A második évtized (1947-1949)

1947-ben a Valóság című folyóiratban jelent meg Szöllősy András *Csendes kévébe* című dala. Ez a miniatűr gyöngyszem egy érzékeny lelkű, kiváló harmóniai érzékel rendelkező zeneszerző alkotása. A zongorakiséretben a jobb és a bal kéz között végig ún. szinkópás ritmus lüktet, biztosítva ezzel a zenei folyamat előrehaladását. A bal kéz kvintjei és a jobb kéz hármashangzatai között néha szekund súrlódások jelennek meg, különleges színt hozva így a harmóniavilágba, amely kötődik ugyan a francia zenéhez, de nem érezzük, hogy bárki stílusát utánozná. Az egyszerű, diatónikus induló dallam a vége felé kissé bonyolultabbá válik, hogy aztán megnyugodjon az első versszak zárlatán, így téve eleget a dalszerűség követelményeinek.

1947-ben a Magyarországi Munkásdalgyletek Szövetsége negyvenesztendős fennállásakor rendezett vegyes kari pályázaton *Dúdoló* című kórusművével dicséretet nyert egy akkor huszonöt esztendős komponista, Várnai Péter. A később karmesterként is működött muzsikusként végül zenetörténészként és kritikusként vált ismertté a zenei életben. Nem ismerjük a korabeli zsűri összetételét és a pályázatra beküldött többi művet sem. Mindenesetre a kórusmű egy tehetséges főiskolai vizsgadolgozatnál nem több. Nem érezhető ki belőle egy zeneszerző egyéniség sugárzása, így a pusztán történelmi tény regisztrálásánál több teret nem szentelhetünk e kompozíciónak.

Ugyanezen pályázaton a férfikari kategóriában második díjat nyert Kardos István a *Lopók között szegény ember* című kompozíciójával. Elszomorítóan konvencionális kórusmű, tele banalitásokkal. Munkás énekkarak persze viszonylag kis ráfordítással megtanulhatják, mivel nem támaszt különösebb nehézséget a darab, sem ritmikai tekintetben, sem a hangmagasságok megszólaltatása terén. Ennél több előnye azonban nincs a kompozíciónak. A vershez semmit nem tesz hozzá, a hallgatónak pedig nem okoz különösebb élményt.

Nem tesz hozzá József Attila *Favágó* című költeményéhez, sőt eljelentékteleníti a verset Kadosa Pál, aki 1947-ben férfikart komponált a költő soraira. Népies, népdalos a dallam, konvencionális hármashangzatokból áll a harmónia világ. A szöveg nem mindig illeszkedik helyesen a dallamhoz a magyar nyelv hangsúlyozási szabályai szerint. /"Vágom a fát": a határozatlan névelő hangsúlyos helyre kerül és hangmagassági kiemelést is kap./ A „bár-

sonyon futnak perceim” szavakra jó érzékkel lassítja le a zenei folyamatot a szerző, de mindjárt ezután komoly versértelmezési hiba következik: a „Fönn, fönn a fagy bal-tája villog” sor első szavait a basszus éneklő rendkívül mélyen... Újabb prozódiai rendellenességet hallunk: „bal-tája villog”. Nem használja ki a zeneszerző a vers által kínált csúcspont lehetőséget sem: a „Hej, dönts a tökét...” sort oly módon próbálja kiemelni, hogy előtte ismételteti a „Vágom a fát hűvös halomba” sort, majd a zene lelassul, és itt kellene bekövetkeznie a dramaturgiai tetőpontnak. Ám ez a sor is jelentéktelenül beleolvad az előzményekbe. Végül a szöveg ellen hat a „széles fejsze mosolyog” szavakra írt szaggatott zenei anyag. (Érdemes megfigyelni, hogy Balassa Sándor Favágó megzenésítésében mennyire adekvát a kiszélesedő, diadalmas zenei anyag a szöveggel.)

Az országépítés lázában született Sugár Rezső háromszólamú férfikara a *Fiatal életek indulója* című versre 1947-ben. Sugár nagy tudású zeneszerző volt, kompozícióján érződik, hogy ugyanolyan igényesen nyúlt az anyaghoz, mint ahogyan a maga idején Palestrina, vagy mestere a főiskolán, Kodály Zoltán. Ekkor élt még az illúzió a zeneszerzőkben, hogy nagy tömegekhez lehet szólani egyszerűen, a mozgalmi dal nyelvén igényes eszközökkel. (Erre utal a tempójelzés is: quasi marcia, grave.) A magasrendű zeneszerzői eszközök ellenére a kórusmű mégsem elég átütő erejű, így nem képes azt a hatást elérni, amit egy-egy Kodály, vagy Bárdos kompozíció ebben a műfajban. Ettől függetlenül Sugár műve férfikarak számára háls repertoárdarab lehet. Az intonációs nehézségek egy jó karvezető segítségével amatőr szinten is legyőzhetők.

Az 1947-es év legnagyobb szabású kompozíciója, mely József Attila versre keletkezett, Ránki György nevéhez fűződik. Ránki viszonylag korán felfigyelt József Attila költészetére (*Karóval jöttél* című dala 1940-ben keletkezett.) Néhány dal után nagyszabású vállalkozásba fogott a zeneszerző és kantátát komponált a *Város peremén* című versre, melyet 1947. május 23-án mutatott be a Magyar Rádió. E kompozícióról hangfelvétel e pillanatban nem hozzáférhető (azt sem lehet tudni, készült-e egyáltalán). Így csupán a partitúra alapján fogalmazom meg benyomásaimat.

Ránki György ebben az időben már érett alkotókorba érkezett: zeneszerzői tudásának teljes fegyverzetében lép elének e baritonszólóra, vegyes karra és nagy zenekarra írt kantatában. Stílusának jellegzetes vonásai is megjelennek már ekkor. Dallamképzésének tipikus jegyei a pentatónia mellett a dzsesszből átvett, szűkített kvintés lefelé hajló motívum, az ugyancsak lefelé hajló szeptimakkord felbontás, a nyilvánvaló Bartók hatást mutató lides fordulatok, valamint a felfelé bővített kvartot bejáró, majd lefelé egészhangú skálára váltó motívumképzés. Feltűnő a kromatika erőteljes alkalmazása, ami 1947-ben még nem volt „tiltott gyümölcs”. Ránki zenekara jól szól, erőteljes a hangzás, de sohasem túlszűfolt. A szerző gazdaságosan bánik nemcsak zenekarával, de az énekekkel is. Ugyanez érvényes a szóló-tutti váltakozására, illetve az együtt-hangzásokra is.

Ennyi pozitívum felsorolása után mégis kénytelen vagyok kimondani: ez a mű sem volt képes felnőni a vers értékeihez. A megzenésítés nem tesz hozzá, nem emeli meg a vers hatását. A prozódiai hibák sem fokozzák a hallgató lelkesedését, ellenkezőleg. (Be-omló, mosogat-ják, mióta, elva-dult, stb.)

Általános a benyomás, hogy Ránki nem a verset zenésíti meg, próbálja kifejezni zenéjével, hanem saját zenei fixa ideáira húzza rá a szöveget. Egyetlen példa: a „Föl hát a szívvel az üzemek fölé” sort lefelé!! hajló dallammal zenésíti meg, akárcsak a „füstöljön odafenn” szavakat. Természetesen a zenével nem szükséges feltétlenül illusztrálni a szöveget, de az ellenkező értelmű zenei mozgás arról tanúskodik, hogy a zeneszerző számára a vers csak másodlagos fontosságú eszköz saját zenei elképzeléseinek megvalósításában.

Hosszasan lehetne sorolni még a szöveg ellen való zenésítés példáit, de befejezésül csak azt a patetikus megoldást emelem ki, hogy „a költő ajkán csörömpöl a szó” kezdetű záró szakaszban a kórus szavalni !! kezdi a szöveget – nyilván illusztrálandó a „csörömpöl a szó” kifejezést, – alatta a csellók és a bőgők kétszólamú negyedekben mozgó kíséretet játszanak a brácsák kisszekundus tremolója mellett. Felette a hárfa üveghangjai színesítik a hangzást. Mindez nagyon hatásosan szól, kérdés, mit szólna a költő ehhez a romantikus, éjszakai tájképfestészetet idéző zenei megoldáshoz?

Nem tartozik a legjelentősebb művei közé – a kommunista meggyőződése miatt az utóbbi évtizedekben némiképp igazságtalanul mellőzött – Szabó Ferencnek az a három kórus kompozíciója, mely 1948-ban keletkezett. A három mű közül (*Szegény ember*, *Regős ének*, *Dúdoló*) a leghatásosabb a középső kórusdarab. A másik kettő meglehetősen közhelyes, kissé fáradt zenei anyagokból építkezik. A stílus helyenként emlékeztet Vándor Sándor

30-as, 40-es évekbeli kórusműveire, s itt kell megjegyezni, hogy ez utóbbi szerző sikeresebben zenésítette meg a *Dúdoló* című verset, mint a nála nagyságrenddel jelentősebb Kodály-tanítvány.

A *Szegény ember* című tétel zenei anyaga több forrásból táplálkozik. A női karon megszólaló kétszólamú bevezető (a cambiataszerű felső szólam alá felfelé mozgó kromatikus dallam kerül) a romantikából a legolcsóbb operett-világ közhelyévé silányult zenei anyag. („Te rongyos élet...”) Ez sajnos többször elhangzik, mintegy mottóként a darab során. Ezután népdalszerű dallamon szólal meg az első sor („Lopók között szegény ember sose fél”). Aztán a női kar közhelyes tercmenetekben, majd a tenorszólammal együtt párhuzamosan mozgó szextakkordokban folytatja a szöveget. A zene időnként egyházi hangvételűvé válik (talán a később megszólaló „a Jóisten megsegél” sort megelőlegezendő). A három versszak zenei anyaga lényegében azonos.

Akárcsak a szellemes második tételben, a *Regős énekben*. A népi dallamot megidéző kezdetet a férfi és női kar gyorsmozgású kánonban ismételteti, majd a harmadik szólam is belép, de nem alakul ki fuga, hamarosan homofon négyszólamúsággá változik a zenei anyag. A következő versszak ugyanerre a zenére szólal meg. A harmadik szakasz pedig a már ismert zenei anyag gazdagított, továbbfejlesztett változata. Bár a vers mondanivalójának nem lesz nagyobb súlya a megzenésítés által, mindenestre ez a tétel hangulatos, szellemes és jól hangzó.

A *Dúdoló* című harmadik tételben a vers megzenésítése néhány szép harmóniai fordulat ellenére meglehetősen egysíkú. Többször a basszus intonálja a dallamot, a többi szólam imitálja azt. Ez a módszer az első két versszakon végigvonul, majd a változatosság kedvéért a női szólamokba kerül a fő zenei anyag /„Mért görbül kicsikém a szád?"/. Prozódiai szempontból nem hibátlan a megzenésítés: /„kicsi –kém a szád"/ a szó utolsó tagja hangmagassági kiemelést kap, így hangzik tehát: kicsi-kémaszad. Az utolsó versszak zenéje az elsőre rímél, majd a második és a harmadik versszakot megismétli a zeneszerző, természetesen más zárlattal. Ha összehasonlítjuk ezt a megzenésítést a Vándor Sándoréval, a részletes elemzés kimutatná, ez utóbbi szerző mennyivel változatosabban használja pl. az énekkari szólamokat. S összességében is mennyivel invenciózusabb Vándor kompozíciója Szabóénál.

Jellegeszerű rövid kórusművet alkotott Bárdos Lajos 1948-ban József Attila xxx című versének utolsó soraira, Dolgozni címmel. A háromszólamú vegyeskarra írt alkotás Kodály szellemében és a háború utáni országépítő hangulatban keletkezett s a zeneszerzőre jellemző izlés és tudás nyilvánul meg benne. Ez a mindössze 18 ütemes kompozíció alkalmas iskolai ünnepségek, József Attila-

emlékműsorok megnyitására, mivel könnyen énekelhető, tetszetős és hatásos.

1947-48-ban négy kánont komponált Farkas Ferenc. Ezek egyike a munkáról szól, s József Attila versének utolsó soraira készült. Bárdos Lajos művéhez hasonlóan ez is a „jelige” típusú kórusok kategóriájába tartozik. A mindössze 12 ütemes, D-dúrban írt kánon bár nem jelentős mű, szignálszerűen szerepelhet József Attila műsorok élén.

Szöllősy András azon komponisták közé tartozik, akiknek életműve két részre osztható: egy „hagyományos” és egy „avantgarde” korszakra. Szöllősyt zeneszerzőként igazából 1968-tól jegyzik – nemzetközi viszonylatban is –, amikor *III. concerto* című vonószekerei darabjával berobant a világ zenei életébe. Azóta életműve töretlenül alakul, s kompozícióinak egyenletesen magas szakmai színvonala, egységes stílusa és nem utolsósorban kifejező ereje miatt már most legjelentősebb zeneszerzőink közé tartozik. A stílusváltás és a nemzetközi sikerek óhatatlanul háttérbe szorították az életmű kisebbik részét kitevő – 40-es, 50-es években keletkezett - alkotásokat. Pedig nagy kár lenne, ha ezek végképp feledésbe merülnének. Ugyanis a tenor hangra és zongorára írt *Nehéz szerelem* című dalciklus rendkívül szép, kifejező zene. A verseket József Attila szomorkás, lírai költeményeiből válogatta a szerző. (*Útrahívás, Áldlak búval, vigalommal, Rejtelmek, Amit szívedbe rejtessz, Nehéz szerelem, Őszi dal, Ringató*). A stílus tonális, de nehezen találhatunk kötődési pontokat a század első felének nagy mestereihez. Szellemiségében talán a Debussy-Kodály nevével fémjelzett zenei világhoz áll közel a dalciklus. Szeretjük hallgatni ezeket a dalokat, mert a zeneszerző lelki sebzettségét rokonnak érezzük a mienkével. Ugyanakkor megilletődöttségünk annak is szól, hogy ebben a megkésett stílusban talán az utolsó szavakat halljuk kimondani. Ebben az értelemben rokona Szöllősy dalciklusa Richard Strauss *Négy utolsó énekének*. A szépséget és a művészi hatást megmagyarázni szavakkal nem lehetséges. Szöllősy dalciklusának értékét az bizonyítaná legkésebben, ha minél többször megszólalna.

A *Klárások* Kurtág György első publikált kórusművei közül való, melyet 1949-ben (a lemezborító szerint 1950-51-ben) komponált és feleségének ajánlott. Kurtág generációjának szinte minden tagja osztozik abban a különös zenetörténeti jelenségben, hogy a zeneszerző életműve két részre tagolódik: egy hagyományos, majd egy ezt követő avantgarde korszakra. A Klárások az ún. „hagyományos” korszak egyik legszebb darabja. A vegyes kari kompozíció hangütése kodályi indítatásra utal, de azonnal le kell szögezni: epigonizmusról szó sincs. Ennek magya-

rázata talán abban rejlik, hogy Kurtág zenei gyermekkorát Erdélyben töltötte, így rá nem hatott olyan mértékben a Kodály-iskola szellemisége, mint magyarországi kollégáira. A rövid, alig több mint egy perces kórusmű igazi kis gyöngyszem: tonális hangzásvilág jellemzi, amely egyrészt mentes a banalitásoktól, másrészt pedig messze túllép a kodályi kórusművészet határain. Nyilvánvalóan Bartók hatását tükrözi a váratlan fordulatok alkalmazása a mű harmóniai és dallamvilágában, de a hangzás mégsem bartókos. A fiatal Kurtág György már ekkor elárulja rendkívüli muzikalitását: az ún. „váratlan fordulatok” nem erőszakoltak, ellenkezőleg: rendkívül frissé, elevenné teszik a hangzást. Az „aranyöv derekadon” szövegrészre írt nagy septicim hangközúgrások (amelyek pl. Kodály kórusműveiben elképzelhetetlenek lennének) már a zenei anyag megújítását célzó zeneszerzőt mutatják, aki néhány év múlva vonósnégyesével új irányt mutat a magyar zene fejlődésének. A legfontosabb azonban, hogy a Klárások rendkívül szép zene, amely boldogító lírai hangzással azonnal megragadja a hallgatót.

Nem mondható jelentősnek az a *Három zenekari dal*, melyet 1949-ben komponált Dávid Gyula. Nem sokkal a maradandó értékűnek bizonyult *Brácsaverseny* (1950) előtt született ez a vokális ciklus, melynek második és harmadik tétele készült József Attila versre. Dávid Gyula Kodály mesteriskolájának neveltje volt, s ez elsősorban a dalok biztonságos, ugyanakkor szingazdag hangszerelésében mutatkozik meg. A dalok zenei anyaga azonban meglehetősen fantáziátlan és erőtlen, a vershez való viszonyában pedig értékelhetetlen. Az első dal (*Visz a vonat*) népdalszerű, csárdás ritmusú melódiát helyez a kvint-párhuzamokban mozgó kíséret fölé. Afféle népszínmű-jelenet jutna eszünkbe erről a zenéről, ha nem hallanánk közben József Attila csodálatosan egyszerű, és mégis mély érzelmeket kifejező szavait. Tipikus esete ez a megzenésítés annak, amikor egy vers zenével együtt kevesebb lesz, mint ami zene nélkül volt...

A *Névnapi dicséret* című vers sem kiált megzenésítés után, különösen nem ilyen Debussy és Kodály stílusából gyűrt zenekari kísérettel, amely időnként a kor magyar filmzenéire is emlékeztet (pl. Kerekes János: Déryné). A nagyobb baj azonban, hogy a vers különböző szakaszainak másfajta módon történő megzenésítése miatt a költemény szétesik, széttöredezik. Így a szép lírai befejezés („el ne veszíts, szeress”) ellenére a hallgatóban hiányérzet marad az állandóan megtörő lendület, azaz a zenei folyamatosság hiánya miatt. A Névnapi dicséret zongorakíséretes dal változata három évvel a zenekari hangszerelés előtt, 1946. június 17-én készült el.

(Folytatjuk)

Ferencz e. Győző

A zeneszerző otthonai

Beszélgetés Király Lászlóval

A komponista évtizedekig Budapesten élt. Mostanában egyre többet tartózkodik Zalaegerszegen, nem csupán azért, mert ez a szülőhelye. Inkább azért, mert az utóbbi időben itt alkotja műveit. De legutóbb azért is, mert az Egerszegi daloskönyv második részének februári ősbemutatóján a Városi Hangverseny- és Kiállítóteremben személyesen vett részt. Pár héttel korábban Európa nyugati oldalán, egy másik városban ugyancsak Király László műve előadása után verődtek össze elismerő tapsra a tenyerek. Így hát több ok is volt, hogy beszélgetésre kérjük a művek szerzőjét, lapunk rovatvezetőjét, Király Lászlót.

„Valóban termékeny időszak után vagyok, mert sikerült dolgoznom és ennek eredményeit be is tudtam mutatni.” – jegyezte meg Király László az elején.

Például február 6-án az Egerszegi daloskönyv második kötetét ősbemutatóként, ahogyan az elsőt is. Foglaljuk hát össze az eltelt időszak legfontosabb eseményeit!

Talán az a leghelyesebb, ha az elmúlt év elejével kezdem. Januárban sikerült megszerveznem egy magyar hangversenyt Gentben. Áll ott egy kultúrház, amelyet Rode Pomp-nak, azaz Vörös Pumpának hívnak. Valószínűleg onnan kapta a nevét, hogy az épület korábban a tűzoltóságának adott helyet. Ezt az intézetet egy lelkes művészettörténész igazgatja. Itt minden este történik valami: a jazztől irodalmi esteken át a komolyzenéig sokféle művész és előadó pódiumhoz jut. Ebbe a sorozatba illik az igazgató úr elképzelése szerint a kortárs magyar zene is. Annyira sikeres ez az ötlet, hogy a tavalyi után az idén januárban is hallhatták értő fülek a mai magyar zenét, sőt, már a jövő évi koncert időpontját is eldöntöttük: 2007. január 26.

Mi köze Király Lászlónak Genthez, ehhez a flamand városhoz?

Még 1980-ban ott voltam állami ösztöndíjas. Akkor még az elektronikus zene volt a szenvedélyem, azt hittem, hogy ez lesz a végleges működési területem. A kint eltöltött 8 hónap rendkívül hasznosra vált. Ennek egyik eredménye, hogy lemondtam a „villanyzenéről”, és keresni kezdtem a magam önálló útját. A másik eredménye a máig tartó kapcsolat Genttel. Már 1981-től rendszeres visszajáróvá váltam. Főként egy kedves baráti házaspár révén, akiktől mindig kaptam meghívó levelet – akkor ez

alapfeltétele volt a kiutazásnak. Nos, 1-1 hónapot sikerült ott eltöltenem, amelynek óriási hatása volt szakmai fejlődésekre. Nyomon tudtam követni a kortárs zene alakulását, útjait. Részint úgy, hogy lemezeket vásároltam, de hangversenyek meghallgatásával is. Zenei történeti jelentőségű bemutatóknak lehettem tanúja, amelyekről tudósítottam is a Magyar Rádiót, sőt, újságcikkeket is írtam. Az utóbbi évtizedben tovább gazdagodott ez a kapcsolat, főként attól kezdve, hogy megismerkedtem az intézmény igazgatójával, akinek a fivére ugyancsak zeneszerző. Sikerült is a közbenjárásommal bemutatni egyik szimfóniáját itt, Magyarországon. Természetesen törekszünk a viszonyosságra, bár a két ország lehetőségei nem azonosak. Most dolgozunk egy flamand kortárs zenei bemutatót. A következő esemény időpontja és helye: 2005. február 14., a Zeneakadémia nagyterme. Az Országos Rabbiképző Intézet Goldmark Kórusa lépett fel alapító karnagya, Ádám Emil születésének centenáriuma, de a kórus megalakulásának 35. évfordulója alkalmából is. Erre az eseményre írtam egy héber nyelvű zsoltár-kantátát, amely 7 tételből áll. Ebből hármat mutattunk be, amelyet fölvelt, majd a nyáron sugárzott is a Magyar Rádió.

Jól hallottam, hogy a héber nyelvről volt szó? Érdeklődsz már akkor kiderült, amikor megjelent úgy 6-7 éve a Fűszerek kertje című lemezed, amelyben héber népdalok (!) feldolgozása is hallható. Honnan a vonzódásod a héber nyelvhez, kultúrához?

Ennek eredete még 1982-re nyúlik vissza. Tudtam, ki az a Steve Reich, ismertem a műveit is. Az úgynevezett minimál repetitív iskola egyik vezető egyénisége a szerző. Belgiumban sikerült megvennem a lemezét, amelynek a címe *Zsoltárok*. Akkor nemzetközi siker lett belőle, hogy még ma is játsszák a földkerekség számos hangversenytermében, a héber zsoltárokra írt, meglehetősen nehéz művet.

A mű teljesen magával ragadott, ennek hatására érdeklődni kezdtem a zsoltárok iránt. A témának az akkori Magyarországon semmiféle szakirodalma sem volt. Nagy levegőt vettem, s bekopogtam a Rabbiképző Intézet akkori igazgatójához, a tudós dr. Scheiber Sándorhoz. Visszatekintve, meglehetősen gyerekes kérdésekkel untathattam, de ő készségesen és türelmesen válaszoltatott nekem. Rádióelőadást is készítettem Steve Reich művéről.

Scheiber Sándor ez után hamarosan meghalt, én pedig kimentem a temetésére. Ott megrázó élményben volt részem. Ősi gyászénekeket hallhattam, de úgy, hogy beleborzongtam a gyönyörűségbe. Nagy lendülettel kezdtem érdeklődni e különleges, ősi kultúra iránt, de úgy, hogy eljártam a rabbiképző szabadegyetemére, amelyet el is végeztem. Rengeteg új dolgot tudtam meg ott a Bibliáról, kapcsolatba kerültem a Goldmark Kórusral és akkor még élő karnagyával, Ádám Emillel. Hamarosan magát a héber nyelvet is tanulni kezdtem, jártam is vagy másfél évig a tanfolyamra. A mai napig is bánom, hogy nem folytattam, így most csak olvasom és értem a liturgia szövegét, de beszélni nem tudok héberül. Az énekkarral pedig úgy kezdődött a kapcsolat, hogy magam is kórus-tag lettem, míg nem elérkezett az a pillanat, amikor dolgozni is kezdtem az együttesnek. Először csak egy meglévő darabot írtam át vegyeskarra, aztán elkezdtem magyar-zsidó népdalokat feldolgozni. Ezekről igazán nem lehet megállapítani, hogy eredeti magyarok vagy éppen zsidó dalok, hiszen az egymás mellett szántó-vető magyar és zsidó gazdák egyként énekelték. Ki mondja meg, hogy a *Szól a kakas már* című népdal eredetileg melyik közösségekben született? A különbség csak annyi volt az éneklők között, hogy az egyik szombaton, a másik rá egy napra tartott pihenőt. Innen a vonzódásom tehát, s most már odáig is elmerészkedtem, hogy héber zsoltár-szövegre írtam önálló zenét, miután a zalaegerszegiek előtt is jól ismert Fekete László főkantort előzőleg lefordította, sőt, fonetikusán le is írta nekem a szövegüket. Ezek alapján választottam ki azokat a sorokat, amelyeket a magaménak éreztem. Tavaly nyáron be is fejeztem a művet. Az a nagytervem, hogy itt, Zalaegerszegen lesz az ősbemutatója.

Természetesen az egykori zsinagógában.

A legméltóbb helyen. Ráadásul orgona kíséretes kantáta vegyes karra, sőt, két szólólista kántor is szerepel benne, egy tenor és egy bariton, hozzá két női szoprán.

Gyanítom, hogy újra hallhatjuk majd Fekete Lászlót.

Természetesen, hiszen két szólója is szerepel a darabban. Egyébként ez volt számomra az elmúlt év legjelentősebb eseménye: befejeztem a kantátámat. Annak is nagyon örültem, hogy márciusban – titkos szavazással – beválasztották a Magyar Zeneszerzők Egyesületének elnökségébe.

Ez után berobbant 2006. másfél hónapja újdonságokkal telezsúfolva.

Jó a megfogalmazás. Január 10-én a Magyar Rádióban fölveltük az 1997-ben elhunyt Durkó Zsolt emlékére írt *Nocturne* című darabomat, amelyet még 1999-ben írtam a Budapest Filharmónia Kht rendelésére. Az igazgató,

akivel évfolyamtársak voltunk a Zeneakadémián, kitalálta, hogy vele egykorú kortárs magyar szerzők műveiből szervez hangversenyt a *Korunk zenéje* című fesztiválon. Emlekszem, itt fejeztem be a rendelt darabot, Zalaegerszegen, 1999 augusztusában a Landorhegyen. Sietnem kellett, mert októberre volt kitűzve a bemutató. De valahogyan hol ez nem tetszett rajta, hol másik részével voltam elégedetlen, tehát be sem adtam a Magyar Rádióba. Amikor aztán mégis műsorra került, kellemes meglepetésként nagyon kedvező kritikákat olvashattam róla, sőt, még kétszer el is hangzott különböző helyszíneken. Ez pedig meglehetősen ritka olyan művek esetében, mint az enyém, amelyben 14 hangszer szerepel, tehát nagy létszámú együttest igényel. Nos, ezt vettük föl a már említett január 10-én. Meghallgattam a felvételt, s úgy vélem, hogy jól sikerült.

Ez akár a szakember véleménye is lehet, hiszen sokáig dolgoztál a budapesti Bródy Sándor utcai stúdiókban.

Valóban, 23 éven át voltam a Magyar Rádió zenei rendezője. Ezért mondom, hogy a felvétel végeredménye teljesen megfelelő. Pedig a kamaraegyüttes előzetes próbáira már nem futotta, a mai körülmények között maga volt a csoda, hogy egyáltalán létre jött a felvétel. Úgy zeneltünk, hogy egy-egy részt egyszer elpróbáltunk, aztán már játszott is a zenekar. Aztán eljött január 28-dika, a különleges nap. Ugyanis ezen az estén Budapesten is volt bemutatóm és Gentben is, ahol magam is jelen lehettem. A genti előadáson a spanyol Isabel Alonso Morillo játszott az orosz Anait Karpova zongorakíséretével. Két fiatal hölgynek köszönhetem a máris jó hírű előadást, amelynek most várom a CD-jét. A Rode Pomp-ban hangzott el a fuvola-zongora darabom. Amúgy már maga a „Vörös Pumpa” házi vonósnégyesének összeállítása is egészen különleges: az együttesben zenél kubai néger, egy örmény, két orosz és egy román zongorista lány, és természetesen oroszul beszélgetnek egymással. A fővárosi előadásnak ráadásul zalai vonatkozása is van, mert a négy Keresztury kórusművet mutatta be a Debreceni Kodály Kórus, kitűnően. Ezt egy kedves kollégám, Horváth Barna sms-éből tudom: „Szépek a kórusaid, szép volt az előadásuk is”. Nagyon meghatótt, mert manapság ritkaság, hogy szakmabéli köszöntse a kollégát.

Eddig Gentről volt szó. A Pannon Tükör egyik korábbi számában viszont bemutattad a Brüsszelben működő Magyar Kulturális Intézetet. Van-e valami kapcsolatod az intézménnyel, tekintve az ismert változásokat?

Valóban, már kinevezték az új igazgatót, jártam is nála. A korábbi is ott dolgozik, kulturális helyettesi beosztásban. Az a terv, hogy jövőre a Magyar Kultúra Napján a genti január 26-i bemutatót átvizsik az Európai Államközösség fővárosába, Brüsszelbe. Szerencsés egybeesés,

hogy a Pannon Tükörben is bemutatott igazgatónő, Reményi Krisztina Gentben már megismerkedett az említett hangversennyel.

Ezt követte az a zenei esemény, amelyről így írt a zalaegerszegi városi lap: „Előadónak nem kisebb művészeket sikerült megnyerni, mint Sáfár Orsolya és Szappanos Tibor operaénekest, valamint Mali Emese zongoraművészt.

Igen, az Egerszegi daloskönyv II. kötetének február 6-i bemutatójáról van szó. Maga a mű 2002. nyara óta készen áll. Ez csakugyan ősbemutató volt – ahogyan a 2001. decemberi is a zsinagógában –, bár 3 ciklus már elhangzott belőle az Egerszegi Búcsúban az újonnan föl-avatott fatemplomnál, ugyancsak Orsolyáék előadásában. Teljesen el vagyok ragadtatva, mert talán az I. kötet bemutatójánál is jobban sikerült a mostani előadás. Olyan kifejező erővel szólaltak meg a dalok, hogy az elő-

adók tökéletesen megvalósították az én szándékomat. A mai „hangverseny-gyár” világban az esten tapasztalt előadói átélés nem túl gyakori adomány. Három pazar tehetségű fiatal állt a közönség elé a zsinagógában. Csak a színvonalra jellemzőképpen hadd említsem meg, hogy Orsi a Budapesti Operában a Don Giovanniban énekel, Szappanos Tibor menedzsere pedig nem más, mint a világhírű Marton Éva férje. Akár magyar Pavarotti is lehet belőle, ahogyan Miklósa Erika is eljutott a New York-i Metropolitan-be. Ezzel azt akartam mondani, hogy a zalaegerszegi közönség előtt rendkívül tehetséges, fiatal énekesek léptek föl. A lehető legmagasabb színvonalú produkciót hallhatta a helyi közönség.

Király László munkásságáért 2002-ben átvette az egyik legmagasabb szakmai elismerést, az Erkel-díjat. A budapesti korszak után az újabb kompozíciók már zalaegerszegi lakásának zongoráján hangzanak fel.



Horváth M. Zoltán: "m06 002" 2005

Quadriga - Gönczi Galéria

Kurucz György

250 éve született Festetics György

A Festeticsek ősei eredetileg a zágrábi püspökség egyházi nemesei voltak, akik a 17. század elején, a török dúlások miatt hagyták el szülőföldjüket, s költöztek Magyarországra. A család anyagi és társadalmi felemelkedésének alapját (II.) Festetics Pál (1639-1720) vetette meg, aki a nyugat-dunántúli végvári vonalon teljesített szolgálatot. Előbb Batthyány Kristóf katonája volt, majd Batthyány Ádám főkapitány tisztjeként Buda 1686-os ostrománál is harcolt. Pál vagyonát részben házasságokkal, részben török foglyokkal való kereskedéssel gyarapította. Tíz gyermeke közül nyolc érte meg a felnőtt kort, de az apa kívánságának megfelelő hivatalnok pályát csak a legkisebb fiú, Kristóf (1696-1769) választotta. Bátyja, József (1691-1757) az elődök példáját követte, s részt vett III. Károly török háborúiban, majd Mária Terézia trónra lépését követően az osztrák örökösödési háborúban emelkedett tábornoki rangra.

Kristóf a Helytartótanács tanácsosaként szolgálta a bécsi udvart, s utóbb Sopron és Somogy megyei birtokait növelve 1739-ben vásárolta meg Gersei Pethő Zsigmond gróf keszthelyi részirtokait. Osztrák és morva építőmestereket, asztalosokat, ácsokat telepített Keszthelyre, majd impozáns barokk kastély építésébe fogott, és egy igen gazdag családi könyvtár alapjait is megvetette. Fia, (III.) Pál (1722-1782) az apai mintát követte, s jogi felkészültségének köszönhetően hamarosan Mária Terézia királynő (1740-1780) egyik tanácsosa lett. Döntő szerepet vállalt a királynő 1767-ben kibocsátott úrbéri rendeletének kidolgozásában, s 1772-ben érdemeinek elismeréseként grófi címet kapott az uralkodónótól.¹

Festetics Pálnak Bossányi Juliannával kötött házasságából született 1755. december 31-én a Sopron megyei Ságon György nevű elsőszülött fia, aki az elődök érvényesülési mintáitól eltérő módon, a magyar művelődés szolgálatában szerzett hírnevet magának, s vált a család történetének kétségkívül legkiemelkedőbb alakjává. A fiút kezdetben Nagy Jeromos piarista szerzetes oktatta német és latin nyelvre, aritmetikai és általános történeti ismeretekre. Érdemes megjegyeznünk, hogy más magyar főúri családoktól eltérően Festetics Pál családjában a levelezés és a mindennapi társalgás nyelve magyar volt, nem pedig német vagy francia.

Tizenhárom éves korától Festetics György a bécsi Theresianumban tanult, vagyis egy olyan tanintézetben, melynek falai közt a nemes ifjak képzett hivatalnokokká válhattak. A bécsi évek alatt nemcsak pénzügyi, jogi, állambölcseleti ismereteit gyarapította, hanem megismerkedett a felvilágosodás klasszikus íróinak műveivel is. Ekkor kötött barátságot a szintén nagyműveltségű

Széchenyi Ferenc gróffal, aki utóbb nővérét, Festetics Juliannát vette feleségül. A két fiatal magyar főnemes levelezésének gyakori témája az ország helyzetének javítása, s egy „hazafiak nevelését” szolgáló könyvtár alapításának gondolata.

Festetics tanulmányai befejeztével apja akaratának engedve előbb Pesten vállalt kamarai, pénzügyi szolgálatot, majd áthelyezését kérte Zágrábra, a horvát királyi tanácshoz. A művelt fiatalember azonban nem tudott megbarátkozni a hivatali aktatologatással. Az apai haraggal mit sem törődve otthagya Zágrábot, s 1778-ban, hadnagyi rangban csatlakozott Nádasdy Ferenc gróf huszárezredéhez. A katonai pályán való gyors előrelépés reménye azonban hamarosan szertefoszlott. Többnyire távoli helyőségekben szolgált, s gondjait tovább súlyosbította, hogy apja halála után, a családi birtokok egybe tartása érdekében minden öröklött adósságot magára kellett vállalnia, sőt testvérei örökösödési részét is ki kellett fizetnie. Mindemellett Festetics csalódott II. József császár (1780-1790) abszolutisztikus kormányzati rendszerében is, mivel az uralkodó csakis az összbirodalmi érdekeknek alárendelten kezelte Magyarországot. Előbb rendeletileg megszüntette a hagyományos nemesi vármegyei közigazgatást, majd a német nyelvet tette meg az ország hivatalos nyelvét. Ráadásul az a terve, hogy megadóztatja a magyar nemességet, szintén igen érzékenyen érintette volna a keszthelyi gróft.

A szerencsétlen török háború, a birodalom belső válsága és a francia forradalom fenyegető továbbterjedésének hatására azonban a császár meghátrált, s halálos ágyán szinte minden rendeletét visszavonta. Mindezt a magyar nemesség saját győzelmeiként értékelte, s az 1790-ben összeülő országgyűlésen új alapokra kívánta helyezni viszonyát a Habsburg dinasztiával. Ennek egyik jeleként Festetics György tisztársaival együtt beadványt intézett a rendekhez, támogatásukat kérve a magyar vezényleti nyelv alkalmazása, a magyar ezredek kizárólag magyar tisztek által való irányítása érdekében, sőt felvetették, hogy a magyar csapatoknak külön haditanácsa, „a hazától függő” fővezére legyen. Az új uralkodó, II. Lipót (1790-1792) azonban rögtön átlátta, hogy mindezek a követelések egyértelmű veszélyt jelentenek a birodalom egységére. Lipót német ezredek vezényelt Budára az országgyűlés megfélemlítésére, s miután Festeticset Bécsbe rendelték, nemsokára letartóztatták és haditörvényszéki eljárást indítottak ellene. Lipót terve bevált, mert a hangoskodó magyar rendi országgyűlést sikerült leszerelnie. Festeticset ezután előbb Brüsszelbe, majd Milánóba vezényelték, végül a renitens magyar

alattvalóknak szánt gesztussal, elbocsátotta a hadsereg kötelékéből.

Harminchat éves volt Festetics György, midőn a polgári és a katonai pálya egyaránt bezárult előtte. Adósságokkal terhelt birtokaira visszatérve kénytelen volt szembesülni a feudális gazdálkodási keretek minden hátrányával, így a jobbágyi robotmunka alacsony határfokával, az elmaradott művelési módszerek visszahúzó erejével, s legfőképpen a Habsburg Birodalom keretei által meghatározott piaci lehetőségekkel. Az adott körülmények közt csakis birtokainak egészét érintő igazgatási és gazdálkodási reformok segíthettek szinte reménytelennek tűnő helyzetén. Festetics még bécsi szabadkőműves kapcsolatai révén ismerkedett meg Nagyváthy Jánossal, a kor legfelkészültebb hazai mezőgazdasági szakemberével, aki a keszthelyi gróf alkalmazásába lépve, gyökeresen megváltoztatta a Festetics uradalmak gazdálkodását. Az uradalmak tisztjeinek kiadott részletes utasításaival, racionalizált gazdálkodási módszerek alkalmazásával, kereskedelmi lerakatok szervezésével, továbbá egy központi gazdálkodási irányító testület, a Directio felállításával sikerült jelentősen megnövelnie Festetics György birtokainak jövedelmét.

Javuló anyagi helyzetét, melyben a francia háborúk konjunktúrája, vagyis a hadsereg számára történő szállítások is szerepet játszottak, Festetics a magyarországi művelődés szolgálatába állította. Már fiatal korában támogatta a magyar nyelvű hírlapok megjelenését, sőt a megjelenő magyar lapok egy-egy példányát rendszeresen megküldte az ország minden középiskolájába, hogy a tanulók kedvet kapjanak a magyar nyelven való olvasásra. Mikes Kelemen leveleit összegyűjtette, s Kultsár István lapszerkesztővel kiadatta. Birtokain nemcsak elemi iskolákat támogatott, hanem katolikus főrend létére a Somogy megyei Csurgón református gimnáziumot alapított 1795-ben.

Személye mindig gyanús maradt az udvar előtt, hiszen a jakobinus összeesküvés leleplezését követően neve többször is felmerült a vizsgálatok során, de végül is nem volt elegendő bizonyíték perbefogásához. Amikor azonban Zala megye közgyűlésén a nemesi felkelőknek a francia csapatokkal szembeni bevetése ellen emelt szót, az uralkodó kitiltotta Bécs városából. Ez az esemény azonban nem akadályozta meg abban, hogy 1797-ben hosszú előkészületek után megnyithassa az ország és Európa első felsőfokú mezőgazdasági tanintézetét, a Georgikont, melynek óráit tandíjfizetés nélkül származásra, vallásra nézve függetlenül bárki látogathatta. A Keszthelyen megnyíló tanintézet többféle iskolát foglalt magába. A gimnázium legalább négy osztályát elvégzett hallgatók egy része általános mezőgazdasági ismereteket sajátított el három éven át. Külön oktatási keretek közt képezték az uradalmi építészeket, lovászokat, erdészeket, kertészeket, jogászokat. Az alsó fokú iskolában béreseket, pásztorokat, állatgondozókat oktattak. A Georgikon

tan gazdasága révén önellátó, önfenntartó tanintézet volt. A tanárok közül korábban sokan tanultak külföldön, így pl. Pethe Ferenc, Asbóth János. A Georgikon hallgatói utóbb a legmodernebb növénytermesztési, állattenyésztési gyakorlat terjesztőivé váltak, s közülük jó néhányan kiemelkedő szakíróként is tevékenykedtek. A keszthelyi tanintézet színvonalát még Richard Bright angol utazó is nagyra értékelte 1818-ban Londonban kiadott könyvében.

Festetics György életének utolsó időszakában igyekezett jó viszonyt kialakítani a bécsi udvarral, hogy későbbi terveihez elnyerje a hatalom támogatását. Erre szüksége volt a miatt is, mert iskolaszervező tevékenységének különleges elemeként az 1802. évi országgyűlésen alapítványt tett egy magyar katonai tisztképző intézet felállítására, melyet a császár feleségéről, Ludovika főhercegnőről neveztek el. 1816-tól Asbóth János professzor közreműködésével, az uralkodó neve napjára időzítve, irodalmi találkozókát szervezett Keszthelyen. A helikoni ünnepeken a kor magyar költőit, tudósait látta vendégül, a Georgikon hallgatói pedig nyilvános vizsgákon adtak számot ismereteikről. Berzsenyi Dániel költő, a kortárs Kazinczy Ferenchez írott egyik levelében így jellemezte Festeticset a helikoni ünnepek kapcsán: „Midőn egy olyan ember, kinek jövedelme 3 millió körül van, egy ilyen ünnepre 30.000 forintot költ, az semmi, de nem semmi az, midőn az ősz Festetics a szegény Berzsenyinek az utcára kalap nélkül eléje szalad. Oly nép-nél, hol a nyelvet és a poétát lenézik, Festetics nagy ember, vagy ami még több, jó ember”².

Festetics György iskoláival a műveltség, az anyanyelv, az irodalom, a modern nemzettudat fejlődését éppúgy szolgálta, mint az ország szellemi és anyagi gyarapodását. 1819. április 2-án halt meg Keszthelyen³.

¹ Szabó Dezső: A herceg Festetics család története. Bp., 1928. 23-27., 69-89.

² Váczy János: Kazinczy levelezése. XV. Bp., 1905. 79-80.

³ Kurucz György: Festetics György gróf. Zalai Múzeum (9) 1999. 265-285.

Tar Ferenc

A Festetics kastély hétköznapijai a két világháború között

(Beszélgetések az alkalmazottakkal, hozzátartozóikkal)

Szabó Istvánné, Czifra Julianna (Részlet)

T. F.: – Festetics Tasziló halála után, fia, György idejében mennyiben változott meg az élet a kastélyban?

Sz. I-né: – Csak annyiban, hogy kevesebb volt a vendégeskedés, mint az öreg idejében.

– Ez kevesebb munkát is jelentett?

– Kevesebbet, mondjuk. Édesapámnak nem kellett a fiatal herceg idejében ott hálni. Nem kellett kísérgetni, ő egyedül ment sétálni, kijárt a parkba meg a kertészetbe, a gazdaságot is naponta szemmel tartotta.

– Olyan nem volt, hogy Tasziló is megnézte volna a gazdaságot?

– Nem, vele ez nem fordult elő. Egyszer kint ült a kertben a kis padon, édesapám meg itt állt a nagykapunál. Egy kis kutya meg nagyon ugatott. Odaintette magához apámat: Mondd, kérlek, ez a kutya miért ugat egész nap, mert engem nagyon zavar. Tudod, hogy Keszthelyre én csak pihenni jövök, azt akarom, hogy itt csend és nyugalom legyen. Menj, hallgassd el!

– Taszilóval történt ez?

– Igen, az öreg Taszilóval. Mondta apám, biztos ebzárlat van, ilyenkor a kutyákat megkötik, azért ugat. Utánajárt, tényleg így volt. Az öreg herceg nem nyugodott: Kérlek, mondd meg az illetőnek, hogy én kérem, engedje el a kutyát, mert az ugatás zavarja a nyugalmaimat. Ment is édesapám a hang irányába, a Pál utcába, kérlette az ismerősét, de ő a rendeletre hivatkozott, ha elengedné a kutyát, megbüntetnék. Ám a herceg úr kérése, az más – és elengedte. Ilyen kényes ember volt a herceg. Nem tudom, Radics Béláról, a cigányprimásról hallott-e? Őt majdnem minden héten meghozatta Pestről.

– Tasziló vagy a fia?

– Tasziló. Meg sokszor Hévízen muzsikáltak Nyáradiék, akkor aztán az egész zenekarnak be kellett jönni estére. Vacsora után beültek a kis szalonba dohányozni meg kávézni, a cigányok meg húzták. Akkor édesapámmal oda mentünk az ablak alá, meglestük, hogy mulat magában az öreg herceg. Élvezte a zenét, úgy látszik, szerette a magyar nótákat, mert minden héten megjöttek a cigányok. Radics Bélára emlékszem, őt mondta édesapám, meg Nyáradi Jósikára. El kellett nekik jönni. Pesti Béla és Berkes igazgatók is bejártak hozzá vacsorára, Szerec, ő később lett apát, és Klempa, a levéltáros, ő rendezte a könyvtárat. Klempa gyakran bejárt hozzájuk.

– S amikor meghalt a György, akkor még kisebb lett a vendégjárás?

– Igen, igen.

– Ő ugye 41-ben halt meg?

– Nem tudom, erre nem emlékszem. Csak úgy elaludt. Imre bácsi volt az éjjeli őr, korán reggel csengetett édesapámnak, kérdezte, fönt van-e már a herceg úr. Mert látta, hogy még négy óra sincs, de már fönt van a herceg úr, hiszen ég a lámpa nála. Édesapám mindjárt intézkedett, fölkelte az inast, kérdezte, hova készül a hercegúr, hogy már fönt van. Azt mondta, nem készül az sehova, lefeküdt az este. Bementek, látták, ahogy olvasott, az újság a kezében volt, úgy halt meg, álmában, a villany pedig égve maradt. Azt mondta az inasnak, fekdőjön le, ő még egy kicsit olvas. Az éjjeli őr meg úgy négy óra tájt vette észre a kivilágítást.

– Tetszik emlékezni a temetésre is.

– Igen, a márványteremben, a mostani könyvtárban állították fel a ravatalt. Nyáron ott volt a rezidenciájuk, mert ott volt a leghűvösebb. Márvány volt az egész, nagy pálmafák voltak benne. Ott ravatalozták fel Taszilót, később Györgyöt is.

– Magára a temetésre tetszik emlékezni?

– Igen. Akkor meg is nézhettük, be lehetett menni, nem csak nekem, hanem a városból bárkinek, megnézhettük mindkettőt, amikor ott feküdt a ravatalon. Horthy és a felesége is eljöttek. Először az öreg hercegnét kellett a temetőbe vinni, a templom alá.

– Mert akkor még nem készült el a mauzóleum?

– Akkor még nem. Az öreg herceget már oda vitték, addigra már elkészült.

– 22-ben halt meg az öreg hercegné, és akkor még nem volt kész?

– Akkor még nem.

– De már építették?

– Nem emlékszem.

– A húszas években lett kész a mauzóleum teljesen, és gondolom, a ravatalozás után a templomból áthozták az öreg herceget?

– Igen. Nagy gyászünnepe volt, amikor oda levitték.

– 33-ban is járt itt Horthy?

– Akkor is ellátogatott a feleségével, és 41-ben is, mikor a fiatal György halt meg. Akkor még nem volt háború.

– *Arra is tetszik emlékezni, mikor megszületett a kis herceg?*

– Arra emlékszem. De boldog volt a hercegné! Mert ez a második gyerek lett volna, amikor az elsőt várták, akkor járt lovagolni meg sielni, sportolt, és abortusza lett, így az első kisgyerek nem sikerült. Amikor aztán a másodikkal teherbe esett, akkor nagyon vigyáztak rá, még a lépcsőn is úgy hozták le. Akkor nem lovagolt, nem sielt, betartotta az orvos utasításait, hogy a gyerek megmaradjon. Aztán megszületett a kisfiú, nagyon boldog volt mindenki. Mindenki kapott egy születési fotót, még az ágyban készült, anya a kisgyermekével. Szép asszony volt, és nagyon barátságos a hercegné.

– *Nagy örömnepet rendeztek a keresztelőn?*

– Igen.

– *Örültek, hogy fiú, nem?*

– Annak is örültek, hogy fiú, hát persze. Az én húgom még lány korában bejárt a hercegnét fésülni. Közben a húgom férjhez ment, s a hercegné vett neki nászajándékot, aztán amikor megtudta, hogy a húgomnak megszületett a kisfia, 1940. április 9-én, meglátogatta. Őlébe vette a gyereket, dajkálgatta, sétálgatott a szobában. A sógorom mondta neki, hogy nehéz a gyerek, tegye le. Nem, kérem, hozzá kell szoknom, nekem is lesz. Így tudták meg, hogy állapotos. Utána novemberben meg is született a kisfiú. 1940. november 5-én vagy 9-én született meg. A majorban is sokan hívták keresztanyának, s ő el is ment, elfogadta a keresztanyaságot, nem volt olyan nagyravágyó, hogy lenézte volna a szegényeket.

– *Gondolom, a felkérők számítottak az ajándéokra.*

– Az biztos. Arra emlékszem még, hogy mikor pici gyerekek voltunk, a kastélyban nagy karácsonyfát állítottak. Nem az ebédlobban, hanem volt egy külön nagyterem. Oda minket is meghívtak, a cselédgyerekek is mindig bejöttek a majorból. A Fürstenberg hercegné és Hohenlohe hercegné varrtak és kézimunkáztak, mindig kaptunk mi is valamit, kesztyűt, harisnyát, sapkát, sálát, vagy egy-egy ruhaanyagot. A herceg nem jött le, csak a lányok, azok nagyon kedvesek voltak. Főleg Fürstenbergné.

– *Mária?*

– Igen, a Mária. Ő osztotta ki mindig az ajándékot. Nagyon sok dolgot vásároltak, nem egyformán, de mindenki kapott valamit, hozzá édességet. Szalonna is volt majdnem minden karácsonykor, amikor még azok idejártak. Amikor az öreg herceg meghalt, ha jöttek is, nem maradtak hosszabb ideig. Addig viszont az egész nyarat itt töltötték. Megszületett Taszilóéknál a nagyobbik fiú, azt is Taszilónak hívták, Fürstenberg Taszilónak. Egy idős asszony vigyázott rá. De furcsán. Mindig kitette az udvarra. A fején sem volt sapka, a keze sem volt betakarva. Kocsiban feküdt, de a fejét is szabadon hagyta. Csak úgy hordta a havat a szél, nagyon hideg volt, mondta édesapám, ő még bundában is fázott, így mindig odament, mert annyira sírt az a pici gyerek. Odament, hogy betakarja.

A nevelőnő meg az ablakon lekopogott, hogy nem szabad hozzányúlni, így kell kezelni egy gyereket. Való igaz: szép, erős, derék gyerek is lett. Meg a bátyja is, nagy emberek voltak ezek.

– *A Györgynek nem volt fiútestvére, csak három lány?*

– Nem is, a Tasziló a Fürstenberg gyereke volt, a Gyuri testvére. Volt ott három lány és két fiú. Azok mind olyan nagydarab emberek voltak. Hohenlohe-éknak két gyerekük volt.

– *Az édesapja mit mesélt Horthyról?*

– Ő úgy nem beszélt vele, csak amikor a Helikon-ünnepség volt, meg a temetés, akkor látta közelebbről. A Horthynét nem a férje vezette az asztalhoz, hanem míg élt, az öreg herceg felesége, ez az ő reszortja volt. Így haladt sorban mindenki a párjával, a vendég férj és a vendég asszony a másikkal a férjével, illetve feleségével. Mindig ebben a felállásban vonultak be az ebédlobbe. Apámnak pedig ott kellett lenni az egyik ajtón, a másikon meg a Nemes bácsinak. Horthyval valahogy nem került beszélő viszonyba.

– *Arra tetszik emlékezni, amikor György felesége idekerült? Azt hiszem, '38-ban volt az esküvő. Tudott magyarul?*

– Nem tudom, mert akkor már férjhez mentem. Akkor haza-hazajártunk, mert itt laktunk Keszthelyen. Hallottam, hogy tanult magyarul, mert a Párkányi Ilonka járt be hozzá tanítani. Milyen eredménnyel, arról nincs hírem.

– *Kijárt a városba?*

– Kijárt, igen. Kijárt a kórházba is, elvégezte a vöröskeresztes tanfolyamot, le is vizsgázott egészségügyiből.

– *A kisgyerek is kijárt a városba?*

– Az is, hogyne.

– *3-4 éves volt már, ugye?*

– Igen. Voltak kis pónilovai és egy kis kocsija. Mindig ott szokott kijönni a nagykapun, aztán ezen át jártak le a Balatonra fürödni.

– *Azon a nagykapun, amelyik a város felé nyílik?*

– Igen, azon vitték a strandra. Egy idősebb asszony kísérte, gyerekasszonynak mondták.

– *A dada volt az, a Csomósné?*

– A dada, de nem úgy hívták. Egy osztrák nő volt.

– *A Schwester?*

– Igen, a Schwester. Úgyhogy a Bangó Ilonka nem mindig ért rá, de a Schwester állandóan vigyázott a gyerekekre.

– *S jártak a Helikon strandra?*

– Amikor csak lehetett. Mikor jöttek haza, mindig járt a kapunál leszállt és meztláb ment be. Mondta neki édesapám, hogy kis herceg, megböki a kavics a lábát, hát miért nem húzza fel a cipőt? Azt mondta erre: Cifra bácsi, hát a meztlábazáshoz is hozzá kell szoknunk. Nem lehet mindig cipőben járni. Ilyen közvetlen modora volt a gyerekeknek.

– *Tetszik emlékezni arra, mikor eltávoztak?*

– Igen. Hozzánk is odajött egy katonatiszt, hogy

menjünk, meneküljünk. Ez a már háború végén történt, a sógornőm hazajött a három kiscyerekkkel, egyik akkor született, a sógornőm férje katona volt. Sokan voltunk, hat gyerek volt a családban. Akkor jöttek, hogy pakoljunk össze, már a hercegasszony odébb állt. Autó vitte őket el, a kiscyereket, a Schwestert meg a hercegasszonyt.

– *Hárman mentek el?*

– Hárman voltak az autóban, meg a poggyász. Nem tudom, mit vittek el és mit nem. Akkor jött a katonatiszt, hogy mi is menjünk, rendelkezésünkre áll egy autó. Teherautót is adnak, arra felpakolhatunk mindent. Mondta édesapám, hogy nem megyünk ennyi gyerekekkel. Mind picik voltak a gyerekek, az én fiam volt kilenc éves, a többi mind kisebb. Erzsike, a bátyám legkisebb gyereke fél éves volt.

– *Czifra bácsi mikor vonult be katonának? A háború végén már?*

– Az első világháborúban végig ott volt, aztán a másodikban is. Már akkor itt laktunk a kastélynál. A háború elején vonult be. Mikor már az oroszok jöttek be, akkor már itthon volt, elvitték az oroszok hidat építeni.

– *Hová?*

– Sármellékre, meg amerre a hidat fölrobbantották, elvitték őt is meg a Nemes bácsit is. Aztán futottak a Nemes néniék, nekik is volt két gyerekük, nálunk is volt az a hat, és még hárman voltunk fiatalasszonyok, tehát ennyien voltunk nők, de férfi nem volt a házban, elvitték őket. Annyira féltünk, az oroszok meg jöttek. Féltünk mi az oroszoktól is meg a németektől is, de akkorra a németek már elvonultak. Ott előttünk a tiszt lakások már üresen álltak, berendezték kórháznak. Onnan átláttak mihozzánk, az ablakon átnéztek az udvarunkba. Aztán jött egy csomó orosz. Ezek még nem olyanok voltak, mint a mostaniak, ezek a harcolók gorombák voltak, megpróbáltak szemtelenkedni velünk. Mindjárt kiszaladtunk az udvarra. Volt ott egy doktor. Ő tudott németül, a sógornőm is beszélt. Mondta, hogy nagyon félünk az oroszoktól, mert jönnek mindig, vinni akarnak mindent és szemtelenkednek velünk. Szóval féltünk nagyon. Azt mondta akkor: Látja, hogy sokan vagyunk, nem jönnek-e át segíteni nekik? Nincs személyzetük, úgy operálják a betegeket. A frontról állandóan hozzák vissza a sebesülteket és nincs segítségük. Én átmentem, a sógornőm meg ott maradt édesanyámmal meg a gyerekekkel. Azt mondta, hogy ennek ellenében ad oda hozzánk két orosz katonát. Sebesültek voltak, de már lábadozók, nem olyan súlyos betegek. Ott voltak a kórháznál, azokat beszállította hozzánk, s azok vigyáztak ránk. Két szobánk volt, az egyikben meghúzódtunk, a másikban ők feküdtek, csak ketten. Tényleg, amikor jöttek az oroszok csapatostól, azok kimentek és elparancsolták őket, úgymint aztán nyugodtak voltunk. Így átmentünk dolgozni a kórházba.

– *Melyik épületben volt ez a kórház?*

– Abban, ahol most a szövetkezeti bolt van. Az egész utcai front. Nekünk az utca felől csak két ablakunk volt,

de a kaputól a másik kapuig, azt mind a kórháznak használták. Ott voltak a sebesültek, volt műtő is, ahol operáltak. A konyhában főztek, volt szakácsuk is, de aztán mosogatni nekünk kellett.

– *Mi lett a kastélyal, amikor elment a hercegasszony?*

– Akkor megint nagy kavarodás volt, kész kabaré, azt mondom. Mindenki bemehetett.

– *A személyzet itt maradt, hát azok beengedték? Czifra bácsi és Nemes bácsi beengedték az embereket?*

– Akkor nem volt szavuk azoknak. Csináltak egy címert papírból a kapura. Odatettek egy stokedlit innen is, onnan is. Édesapámat és Nemes bácsit felöltöztették overallba, mint a munkásokat, és ott álltak kétfelől. A kezükbe égő fáklyát adtak, s mikor jött a közönség, a május elseji felvonulás, akkor a kaput kinyitották és édesapámnak meg a Nemes bácsinak meg kellett gyújtani azt a papírcímet. Azért volt a fáklya a kezükben. Fel voltak öltöztetve overallba, micisapkásan, nem ám abban az uniformisban, amiben a herceget szolgálta. Amikor a címer leégett, édesapám kinyitotta a kaput és akkor bemehetett oda mindenki.

– *Mikor volt ez, hányban?*

– A felszabadulásunk utáni évben, 46-ban, május elsején.

– *Milyen címert égettek?*

– A hercegség címerét. Azt hiszem, fekete sas van rajta.

– *Daru.*

– Igen, most már emlékszem. Daru meg oroszlán. Az volt feketével ráfestve a papírra, azt kellett meggyújtani.

Lendvai Anna

Egy monográfia születése

(Szerkesztői visszatekintés és vallomás)

Egy könyv megjelenése a világ könyvrengetegében nem nagy ügy – egy ország könyvkiadásában már jelentős lehet – egy város életében a város által kiadott, annak múltjáról szóló könyv megjelenése viszont szívügy. Szívmelengető és ünnepélyes pillanat, mert az előttünk levő mű a legközelebbi, a legközvetlenebb pátriánk múltját eleveníti meg, elődeinket, családunk őseit, cselekedeteiket kereshetjük lapjain, s aligha akad olyan lokálpatrióta olvasó, akinek ez nem dobogtatja meg a szívét.

E gondolat jegyében kívánom a Nagykanizsa város-történeti monográfia I. és II. kötetének kiadói és szerkesztői célját, e célhoz vezető utat, a kötetek megszületésének körülményeit ismertetni, mert úgy gondolom, habent sua fata libelli, azaz minden könyvnek megvan a maga sorsa, s ennek ismerete szellemi élvezetünket, érzelmeinket előkészíti, s mint a mives hangszert, ráhangolja.

1.

1986 ősze, 1994 húsvétja, 2005 karácsonya – e három dátum jelzi a monográfia főbb állomásait. 1986 őszen – készülve a város török alóli felszabadulásának 300. évfordulójára (szinkronban Buda felszabadulása 300. évfordulójának megünneplésével) – merült fel, majd öltött testet a gondolat, hogy jelenjék meg Nagykanizsáról egy több kötetes várostörténet. 1986 novemberében Zsoldos Ferenc, a Városi Tanács VB elnöke helyettese megbízta Béli Józsefet az I. kötet szerkesztésével. A célkitűzés az volt, hogy az I. kötet a honfoglalástól 1690-ig mutassa be a város múltját. A honfoglalás előtti időszak régészeti vonatkozásait Horváth László, a nagykanizsai Thury György Múzeum igazgatója írja meg a népvándorlás koráig, Szöke Béla, a Régészeti Kutatóintézet tudományos munkatársa pedig a népvándorlás és a honfoglalás korának régészeti emlékeit tárja az olvasók elé. Ezt kövesse Vándor László, a Zala Megyei Múzeumi Igazgatóság igazgatójának történeti tanulmánya a honfoglalástól 1690-ig, tehát Kanizsa török alóli felszabadulásának évéig. A kötetet 1990 őszen kívánta a város megjelentetni.

Már 1986 decemberére készen volt a költségvetési terv, és már ekkorra bővült a tervezett kötet tartalma Cseke Ferencnek Nagykanizsa és környéke földrajzáról írandó tanulmányával, majd 1987-ben Gyulai Ferencnek Nagykanizsa és környéke flórájáról és faunájáról szóló dolgozatával. Béli József szerkesztő nagyon helyesen, már az előkészítő munka során felismerte, hogy a Zala Megyei Levéltáron, a Magyar Országos Levéltáron és a

Veszprémi Püspöki Levéltáron kívül külföldi (zágrábi, bécsi) levéltárakban őrzött források kutatására is szükség van.

A munka megindult, azonban a kötet 1990-ben, a város török alóli felszabadulásának 300. évfordulójára nem jelenhetett meg, a jeles eseményről azonban egy kétnapos nemzetközi történettudományi konferencia emlékezett meg, amelynek előadásai a Zalai Múzeum 4. kötetében meg is jelentek, s a későbbiekben a monográfia-kötet forrásaiként váltak fontossá.

1991-ben Béli József lemondott a szerkesztésről, s szeptemberben Nagykanizsa Megyei Jogú Város Önkormányzatától Rózsa Miklós és én kaptam megbízást, hogy a szerkesztést társszerkesztői minőségben lássuk el. Az iratanyagnak Béli Józseftől való átvétele után folytatódott a munka: az elkészült tanulmányok gondozása, lektorál-tatása, illusztrációs képanyagok számbavétele, a rezümék, a tartalomjegyzék és a képaláírások német és angol nyelvre fordíttatása, valamint a mutatók (személynevek, helynevek és egyéb földrajzi nevek, növény- és állatnevek, tárgymutató) összeállítása.

A kötet tipografizálásra, műszaki szerkesztésre váró 75 szerzői iv terjedelmű kéziratát, valamint rajzokat, térképeket, fényképeket a szerkesztők 1993. május 28-án adták át Kereskai István polgármesternek, a monográfia I. kötetét 1994 húsvétján már meg is jelent. Akkor, 1994-ben elmaradt a kötet bemutatása, s ebből következően szakmai és társadalmi visszhangja is nagyon halk volt, pedig tanulmányai a legújabb kutatási eredményeket nyújtották, s a hazai városi monográfia-irodalom minden bizonnyal gazdagodott vele, hiszen sokszorosan meghaladta az 1929-ben megjelent városi monográfiát és minden egyéb kisebb-nagyobb helytörténeti munkát. Eppen ezért is öröndetes, hogy Nagykanizsa város most, 2006-ban a II. kötetrel együttesen újra megjelentette.

Meg kell jegyezmem, hogy az I. kötet történetével kapcsolatos adataimat a Rózsa Miklós által 1993-ban írt, akkor Előszónak szánt, tanulmánynak is beillő összefoglalójából merítettem.

2.

A háromkötetesre tervezett várostörténeti monográfia I. kötetének megjelenése után szinte azonnal napirendre került a II. kötet megjelentetésének kérdése. A Városi Önkormányzat Oktatási és Kulturális Bizottságának szervezésében 1994 júniusában egy történészekből álló bizottság úgy foglalt állást, hogy a II. kötetnek az 1690-től 1849-ig terjedő 150 évet kell bemutatnia, továbbá ki kell terjednie a Nagykanizsával egyesített községek (Palin,

Korpavár, Miklósfá, Bagola és Bajcsa) történetére is.

Rózsa Miklós 1995. július 4-én az Identitás Szabadegyetem ún. Kanizsa-napján tartott előadásában hangsúlyozta, hogy két alapvető szempontnak kell érvényesülnie: egyfelől a II. kötetnek is (hasonlóan az elsőhöz) új kutatási eredményeken nyugvó tudományos műnek kell lennie, másfelől – mivel Kanizsa 1690 utáni múltja nincs történettudományi módszerességgel feltárva – a levéltári feltárás elengedhetetlen, tehát előtanulmányok írása szükséges. Ezt elősegítendő, 1994 őszi szerkesztői megbízása után Rózsa Miklós december 31-ig jegyzékbe foglalta – összesen 27 fondjegyzék és egyéb levéltári segédlet alapján 77 oldal terjedelemben – azokat a levéltári forrásokat, amelyeknek Nagykanizsára vonatkozó feltárása szükséges. Mindemellett megtervezte a kötet leendő fejezeteit.

Idő hiányában itt és most nem részletezem a kötetkészítés hosszadalmas eseménytörténetét (szerzők kiválasztása, felkérése, kiadói szerződések megkötése, tárgyalások lektorokkal, stb.), a kötet végleges tartalma 2000-2001-re alakult ki, amikor már a szerzők személye biztos volt, s készültek az egyes tanulmányok. Rózsa Miklós a feladatok másik részét is figyelemmel kísérte, esetenként szorgalmazta: nevezetesen konferenciát szervezett 1995-ben, 1996-ban, a Nagykanizsai Honismereti Füzetek sorozat számára egymás után írta meg tanulmányait, szerepet vállalt forrásgyűjtemény megjelenítésében, előtanulmány iratásában. A monográfia II. kötetének olvasói ezek mindegyikének eredményeivel találkozhatnak majd a könyv lapjain.

A Nagykanizsa-monográfia II. kötetének tartalma 2003 tavaszára 60 %-ban állt rendelkezésre. A terv szerinti 15 tanulmányból 9 volt készen, mindegyik a lektori vélemény alapján szerzője által korrigált állapotban, a további 6 tanulmány szerzője pedig műve közeli átadását jelezte, tehát a remény megvolt a kötet belátható időn belüli megjelenésére.

2003. június 15-én Rózsa Miklós elhunyt. Gazdag életműve – amely közigazgatás-történeti, ipar- és iparjog-történeti, egyháztörténeti, genealógiai témájú publikációkat, előadásokat, kötet-szerkesztéseket tartalmaz – Nagykanizsa 18-19. századi története kutatásának meghatározóan fontos része. 1986 után nagyon hamar felismerte, hogy a város történetének megírásához alap kutatások, forrásfeltárások szükségesek, s ő ezt el is kezdte. Meg kell emlékeznünk arról is, hogy a monográfia mindkét kötetének szerkesztését kiváló szervezőkészséggel, utánozhatatlan precizitással végezte, mert pontosan látta maga előtt a leendő kötetek célját, szerkezetét, felépítését, de még tipográfiáját is. Munkabírása, energiája, segítőkészsége, aktivitása szinte kifogyhatatlan volt, miközben betegségei súlyosbodtak, s orvosai 2003 nyarán elején már nem tudtak rajta segíteni.

2003 őszén mérlegelni kellett a monográfia II. kötetének megszerkesztésének lehetőségét. A volt társszerkesztő

világosan látta, hogy Rózsa Miklós munkáját folytatni kell, a kötetnek meg kell jelennie, mert egyfelől a szülőváros iránti kötelesség, másfelől a munkatárs-társszerkesztő iránti szeretet és feltétlen nagybecsülés ezt diktálja.

A teendők felmérése, a várostól kapott megbízási szerződés után a következő feladatok álltak előttem: a még hiányzó tanulmányokat a szerzőktől átvenni, gondoskodni a lektorálásokról, elvégezni a 15 tanulmány stílári és nyelvhelyességi, helyesírási korrigálását, elkészíteni a kötet számára a három mutatót (személynév, földrajzi név, tárgymutató), az irodalomjegyzéket, egységesíteni ennek alapján a jegyzetapparátusokat, gondoskodni a rezümék, a tartalomjegyzék, a képaláírások fordításra kész állapotáról, meghatározni a végleges szerkezetet, illetőleg elkészíteni a kötet végső, nyomdakész tartalmát. Mindez 2005. október végére valósult meg, közben a teljes mű számítógépre került, s a nagykanizsai nyomda október 20-án átvehette a kéziratot. Ezután már csak a nyomdai korrekktúrák voltak hátra.

Hangsúlyoznunk kell, hogy Nagykanizsa Megyei Jogú Város a hosszú 12 év alatt mindvégig biztosította a kötethez szükséges anyagiakat: a szerzői díjakat, a lektori díjakat, az egyes tanulmányok elkészítéséhez elengedhetetlen fordítások (latinról vagy németről magyarra) és a levéltári cédulázások költségeit. Kétségtelenül előmozdította, meggyorsította a megjelenést a város közgyűlésének 2005 elején elhatározott költségvetési döntése, amely szerint 2005 végéig 10 000 000 forintot irányzott elő a Nagykanizsa-monográfia II. kötetének befejezéséhez. Egyértelmű, hogy a 12 év alatti kitaró türelem, az anyagiak biztosítása nélkül nem születhetett volna meg az eredmény, s ezért mindannyiunk nevében köszönet jár.

3.

A kötet szerkesztőjének kötelességszerű feladata, hogy az olvasót felkészítse arra a szellemi élvezetre, amelyet Nagykanizsa város 18-19. századi történetének olvasása jelenthet. A szerkesztőnek, akinek több oknál fogva is szívéhez nőtt a kötet, minden elfogultsága ellenére reálisnak kell lennie: érzékelnie, sőt tudnia kell, hogy sikerült-e a kitűzött kiadói és szerkesztői célok megvalósítása. Fogalmazhatunk úgy is, hogy sikerült-e az olvasó számára plasztikus képet rajzolni Nagykanizsa város múltbéli életéről, választ ad-e a kötet a város 1690 és 1849 közötti történetének kérdéses mozzanataira, ösztönöz-e további kutatásokra, amelyek azért lennének fontosak, mert szerzőink jó néhány esetben hagytak nyitott kérdéseket, valamint a kötet segítő apparátusaival, mellékleteivel, illusztrációival hozzájárult-e az olvasók ismereteinek bővítéséhez. E felmerült kérdések szem előtt tartásával első helyen kell elmondanunk, hogy a kötet szerzői a legújabb kutatási eredmények és saját kutatási eredményeik felhasználásával írták meg művüket. Ennek köszönhetően a város múltjának olyan forrásai kerültek felszínre, amelyek eddig vagy ismeretlenek, vagy feltáratlanok

voltak. Mindezekről a forrásjegyzék és az egyes tanulmányok jegyzetapparátusa ad tanúbizonyságot.

A kiadó, a kötetet megtervező szerkesztő legfőbb törekvése az volt, hogy a tartalom a város 1690-től 1849-ig terjedő történetének teljességét fogja át: mutassa be gazdaságát (beleértve a mezőgazdaságot, ipart, kereskedelmet), társadalmát, a város sajátos jogi helyzetét, igazgatását, egyházait, kultúráját, valamint nem utolsósorban környezetét. Természeteszerű, hogy források megletében e célkitűzés sikeres lehet, forráshiány esetében azonban kétséges. A kötet szerzői nagy mennyiségű és sokrétű forrást használtak, gyakran olyanokat, amelyeknek a létéről eddig nem is tudtunk, de sokszor kénytelenek voltak utalni az éppen szükséges források hiányára. Csupán reménykedhetünk, hogy majd az utókor számára előbukkannak még ma hiányzó adatok.

Fel kell hívnunk a figyelmet arra is – amit szerkesztés közben is, de a személynév-mutató készítésekor különösen észrevettünk –, hogy hihetetlenül sok személy neve fordul elő a kötetben (a mutatóban szereplőkön túlmenően is); s az külön érték, hogy gyakran egész életüket nyomon követhetjük (egyes szerzőknek sajátos, számkra örvendetes célkitűzése is volt, hogy életpályákat rajzoljanak meg). Mindennek köszönhetően megelevenedik előttünk a 300 évvel ezelőtti város, mint ahogyan az is elmondható, hogy a szemünk előtt válik várossá a háborúk pusztította, elnéptelenedett, sáros, vizes, mocsaras kistelepülés. De utalhatunk az uradalom kialakítására, szervezésére, a földesúr és a város tanácsának viszonyára, a tanács sokirányú tevékenységére, az egyes fundusok és lakóik helyzetére, az iskolákra, a Dunántúl-szerte nevezetes piarista gimnáziumra (amelynek alapítólevelét itt olvashatjuk először magyarul), a templomokra, és folytathatnánk a sort.

Meg kell említenünk, hogy szerzőink minden esetben megvilágították az országos, illetőleg egyetemes történeti összefüggéseket, ezzel is segítve az olvasó eligazodását.

A kötetet kiegészítő apparátusokkal láttam el. A forrásjegyzék a kötetben előforduló valamennyi könyvtári és leggyakoribb levéltári forrást tartalmazza. Hogy az egyes tanulmányok jegyzetapparátusában egyszerűsítve jelenhessenek meg a hivatkozások, a forrásjegyzék, egyszersmind rövidítésjegyzék is. Az olvasók és kutatók számára személy- és földrajzi név, valamint tárgyszó-mutatót készítettem. Minden tanulmánynak német és angol nyelvű rezüméje van. Ezzel a külföldi kutatók és érdeklődők számára is elérhetővé kívántuk tenni a mű megismerését, s ugyanezért az illusztrációk címét is, a tartalomjegyzéket is közöljük e két nyelven.

Rózsa Miklós az I. kötet megjelenését úgy értékelte, hogy általa történetírásunk, azon belül is a helytörténet-és várostörténet-írásunk gazdagodott, s a korábbi (19. és 20. századi) várostörténeti munkák eredményeit minden bizonnyal meghaladó tudományos művet vehetünk

kézbe. Úgy gondolom, hogy a III. évezred hajnalán, 2006-ban, amikor a folytatást, a város történetének második nagy korszakát feltáró munkát tartjuk a kezünkben, megismételhetők Rózsa Miklós szavai. A hosszú és nehéz út, amelyet tanulmányíró szerzők, történészek és levéltárosok, tanárok és könyvtárosok kutatási eredményei, szerkesztők törekvései, lektorok jobbitó szándékai jeleznek, véget ért. Mindannyian, akik részesei voltunk e szép könyv előállításának, reméljük, hogy minden olvasója megtalálja benne az örömét.

E helyen kell megköszönöm a kötet szerzőinek, hogy szerkesztői feladataim ellátásában segítőtársaim voltak. Készen álltak konzultációra, a stílári problémák megvitatására, s a szerkesztéshez rendelkezésemre bocsátottak minden szükséges segédanyagot. Köszönöm a lektorok véleményét, segítő javaslatait; hálás vagyok, hogy esetenként – az idő sürgetése miatt – határidőn jóval belül, időben küldték lektori jelentésüket. Ezúttal köszönöm meg mindazt a segítséget, amelyre hosszú munkám során rászorultam: a nagykanizsai Halis István Könyvtár munkatársának, Varga Máriaának a Forrásjegyzék számítógépes ellenőrzésében nyújtott segítségét, továbbá a Thury György Múzeum muzeológusának, Kunicz Zsuzsának, hogy bármilyen adat, forrás, illusztráció keresésében, rendelkezésemre bocsátásában partnernek bizonyult. Szíves, készséges számítógépes közreműködését köszönöm Nádai Mária tanárnőnek, Ocskó Tibor informatikus tanárnak. Külön hálás köszönet jár kedves kollégámnak, Vámosi Ferenc informatikusnak, a Bolyai János Általános Iskola tanárának, aki a munka során sok esetben nyújtott segítséget.

(Elhangzott a kötet bemutatóján, 2006. január 21-én)

Nyakasné Turi Klára
(könyvtáros)

Egy önállósodott gyűjtemény A Keresztury Könyvtár és emlékház Zalaegerszegen

„Minden mi elhamvadt,
egy-egy percre lobogott csak,
de az igazi pillanat
mindig újra feltámadhat.

A felnövő város
úgy építi jól jövőjét,
ha élő múltjához
tapad hasznosság és szépség.

Ez a megújult ház
legyen sugallója annak,
hogy a ki nem hűnyt láz
teremtő életet adhat.

Zalaegerszegen, a megújított ház beiktatásán, szeretettel, hűséggel és hálával: Keresztury Dezső 1978. jún. 2.

Dr. Keresztury József ügyvéd – az édesapa – jó körülmények között élt. Megbecsült ember volt a városban, az egerszegi közélet fontos alakja. Az 1900-as évek elején egy nagyobb földterületet vásárolt a város határában

„...kis Zala-parti hazámban, ottan a Jánka
Hús agyagú fia-dombján...“.

E területre kért és kapott építési engedélyt. Az elkészült épületet a környékbeliek máig is kastélynak nevezik, holott, ez csak amolyan kisebb vidéki kúriának tekinthető. A könyvtárban őrizzük az első dokumentumot vele kapcsolatban. (Homlokrajz dr. Keresztury József villaszerü borházához. 1904. I. 14. Készítette Eckler János.) Dr. Keresztury József a birtokon kis mintagazdaságot tervezett és szervezett meg.

„...Gyermeki édenkertem a Jánkán volt, hol apám dús szőlőskert közepén nyárilakot rakatott, hozzá pincét, istállót, méhest, faragót. Ott féktelenül jártam a halkszavú halmok ölén...“

Présház és családi pihenőhely volt, de vendégek fogadására alkalmassá tették. A száraz pince boroshordókat, gyümölcsöket tárolt. A gazdálkodó apa e szőlőskertben szerzett tapasztalatait, tudását a városban megjelenő Magyar Pajzs című újság hasábjain tette közzé. Mint jó lokálpatrióta, olyasmiket is észrevett, ami mellett mások szótlánul elmentek. (Pl. a Megyei Bíróság előtt /1887-ben / felállított Deák-szobor méltatlan környezeté. Szorgalmazta, hogy a város vegye kezelésbe, gondozza ezt a közterületet. /levéltári adat./)

1915-ben helyettes-polgármesterré választották.

A levéltárban őrzött jegyzőkönyv szerint: „...dr. Keresztury József részére megszavazott 2000 Korona személyi pótlékra a hadi állapotok alatt igényt nem tart, s újabb határozathozatal mellőzését kéri...“.

Nehéz, munkával töltött évek alatt, súlyos döntések meghozatalára kényszerült. Három évet dolgozott végig a háborús körülmények között, s a lelkiismeretes ember lelkileg nem bírta a rá nehezedő nyomást. 1918 február-

jában a felmentését kéri a testülettől. Megrendült anyagi, egészségi állapota, és családi életének nyomasztó gondjai miatt költözött felesége szüleinek birtokára, Nemesgulácsra. Itt történt az a megrendítő esemény, amely mély nyomot hagyott a gyermek és a későbbi költő lelkivilágában.

„...Korán felkelt gondosan öltözött, még szedelődzőkőd családjá nyüzsgésébe; a vendégszobába ment;...
s az asztalra tette rég megírt búcsúját. – A tompára szűrt dőrejt hangos jaj vitte tovább, hogy túlsikoltsa a vádat. Csend lett...“

A földbirtokból csak a Jánka-hegyi ház maradt meg. A többi elsodorták a háborús körülmények. A második világháború után az elhagyott Jánka-hegyi ház gyakorlatilag lakó és tulajdonos nélkül maradt. Kitelepítettek lakták, majd bognárműhellyé alakították, végül hontalan, kóborló emberek vették birtokukba.

Keresztury Dezső Zalaegerszegen született, 1904. szeptember 6-án. A városnak akkor még kövezzett úttestje sem volt. Porváros volt Zalaegerszeg.

„Zalaegerszeg kotlós öreg – templomában tartottak keresztvíz alá: katolikusnak nevelt a család, a város, az iskolák“

Tizennégy éves koráig apja szigorú szemei előtt élt, nőtt fel, ám többször „strabancernek“ nevezi magát, utalva a csavargásokra, iskolakerülésekre. Mégis tizennégy szépséges évet töltött el a Jánka-hegyi házban és a körülötte bőven termő fák között. „...Szerettem a várost, de igazán boldognak mindig rajta kívül éreztem magam, a hegyen, növények között, a szabad ég alatt, ahová apám mindig magával vitt...“ A kényelmes, újraépített városi házban élte az úri gyerekek szórakozással teli életét. „...Zalaegerszeg nemcsak testem szülőhelye volt, hanem neveltetésem, ha tetszik műveltségem alapvetője is...“

A Jánka-hegyi kert, s az azt művelő apa példája adta Keresztury Dezsőnek egész életére szóló, a szűkebb és a tágabb haza, a szülőföld szeretetét.

„...Életet itt kaptam. Átélttem, s hogy túl is abban részes e föld is, az épszellemű pannon arány, túrni tudás, mértéktartás, amiben itt nevelődtem: ez vezetett a világ vak szakadékaiban át...”

Az apa halála utáni időszak érlelte lelkét, edzette testét. Zalában egyre kevesebb időt töltött. A barátok elszéledtek, a kapcsolatok meglazultak. Már csak a zalai emlékek éltek, egyre fakulóban. A gyermekkori vonzódás időlegesen megszűnt.

„...Messzire vitt sorsom: más környezet, iskola törvény, mászerű munka, szokás, példa hatása nevelt...”

A megváltozott viszonyok egyre kevesebb időt engedtek a hazalátogatásra. De ez csak látszat elszakadás volt, hiszen 1943-ban írta meg a Zalai vásár-t, amely szülőföldjének emléképeiből áll. A Józanság lángelméi című versében is gyermekkori emléket elevenít fel.

„...a Megyei Könyvtár ...előtte magaslik közhely – bölcs államférfiü-mozdulattal szobra, ...melyet tisztelet érte a szülőföldnek! Le nem dönthettek a képrombolók...”

1950-től szinte teljes elszigeteltségben élt. Bár első könyvét, az 1937-ben megjelent Arany János (Kincsestár 143. sz.) című kötetet, számos más könyv, tanulmány, s egyéb publikáció követte, erre csak hallgatás volt a válasz. Az okok közismertek: szerepvállalását, kiállítását a koalíciós időkben nem tudták elfelejteni az „illetékesek”. 1968-ban megtört a jég: József Attila-díjat kapott. Ezt a gesztust a kritikai és pályatársi méltatások sora követte, irodalomszerzői és tudományos tevékenysége is végre méltó helyet és megbecsülést szerzett a sokáig mellőzött polihisztornak. (Az utolsó kitüntetését élete végén, 1996-ban, halála előtt egy hónappal, stílusosan Magyar Bálint, az akkori „kultuszminiszter” adta át. Halálos ágyán még végrendelkezett: a díjjal járó összeggel kibővítette korábban egykori iskolájának tett alapítványát. Mint mindenben, ebben is apja példáját követte).

Aztán a Farkasréti temetőben elkísértük utolsó útjára. Az összeseregülő gyászolók között zalai barátai és tisztelői. A sírba egy marék Jánka-hegyi földet szórtunk a virágok mellé.

Eddig a két ember – akiknek a Keresztury Könyvtárat köszönhetjük – rövid és vázlatos életrajzát ismertettem. Most a Keresztury Könyvtár létrejöttének körülményeiről szólnék részletesebben.

Az évek teltek, s a hosszú távollét után, 1969-ben Zalaegerszeg hazahívta fiát. Keresztury Dezső örömmel tett eleget a meghívásnak és látogatott el szülővárosába.

„...Örvendeni árad, elönt a gyermeki emlék, s édes hála, hogy megvan még e százados otthon; el ne ragadja – fohászokodom – ezt is a feltámadt nagy idő forgószele, mely íme kövel rakta ki szépen a porváros utait...”

1970-ben megkezdte Keresztury Dezső a városi tanács elnökével az ajándékozási szerződés-kötés előkészítését. Amikor 1976-ra a kisajátítás és egyéb hivatalos ügyin-

tézis is lebonyolódott, egykori házukat a városnak ajánlotta föl. 1977-78-ban szépen rendbe hozták a leromlott épületet és környékét. Még ebben az évben kaptam a megbízást (a szükséges összeget is rendelkezésemre bocsátva) a ház berendezésére. Egyben gondoskodtak egy részidős könyvtáros, valamint egy takarító-gondnok felvételéről.

Keresztury Dezső a berendezéshez is hozzájárult, néhány értékes bútort, képet, porcelánt adományozott a háznak. És végre megérkezett az első szállítmány könyv! 1980. 07. 15.: az első bejegyzés a leltárkönyvben, s mára 7906 db-ot tartunk nyilván.

Az érkező könyveket berendezés híján, a József Attila Városi Könyvtár erre kijelölt helyiségében őriztük. Közel két év telt el, amíg a könyvvállomány helyére kerülhetett az átalakuló Keresztury Házban. A bútorok, ajándéktárgyak, a könyvek egyre gyűltek, és lassan megteltek a polcok. Múzeumi tárgyakkal egészítettük ki a meglévő berendezést, és nyitottuk meg (1978-ban) az új intézményt a beszámolóim elején idézett verssel, a rögtönzött kiállítótermet és a vendégszobát, melyet Keresztury Dezső azonnal és boldogan elfoglalt néhány napi itt-tartózkodásra. Végre újra otthon lehetett a régi házban:

„...jó szívvel, szóval hadd köszönöm meg hű öregként is, hogy kebledre ölelsz...”

A Jánka-hegyi Ház homlokzatára felkerült a tábla ezzel a felirattal:

KERESZTURY-HÁZ ZALAI TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY ÉS KÖNYVTÁR

ZALAEGRSZEG MEGYI JOGÚ VÁROS ÖNKORMÁNYZATA ÉS A MAGYAR IRODALOMTUDOMÁNYI TÁRSASÁG ALKOTÓHÁZA

A könyvtárban lévő dokumentumokat Keresztury Dezső ajándékozta a fenti testületnek, amelyek a leltárba vétellel kerültek helyükre. Az épület három szobából és néhány kiszolgáló helyiségből áll. Az elkülöníthető szobát választottuk a könyvtár számára. Ide, a helyiség adottsága és a kívánalmaknak megfelelően beépített könyvtári polcokat készítettünk, melyeknek befogadóképessége elegendő akkor is, ha valamennyi könyv véglegesen idekerül.

Mivel a könyvek adományozása már Keresztury Dezső életében megkezdődött, így a tulajdonbélyegző felirata csak ez lehetett: Keresztury Gyűjtemény és a leltári szám. A könyveket az Alkotóház pihenőszobájában, vagy a könyvtárhelység előtti szobákban lehet tanulmányozás, kutatás céljára használni. A könyvtár anyagát – haladva a korrallal – felvittük számítógépre, sőt az interneten is megtalálható (hála egy sikeres pályázatnak). Mégis szükséges továbbra is a hagyományos katalógus, mert a könyvtárban a technikai felszereltség egyelőre még kezdeti stádi-

umban van. A jelenlegi könyvállomány – mint már említettem – megtalálható interneten a javk.hu honlapon (<http://www.81.182.248.99.8080/kd.htm>). Továbbá megtalálható Keresztury Dezső első nyomtatásban megjelent könyve (Arany János Bp. 1937. /Kincsestár 143./) digitalizált változata ([http://www.javk.hu\(keresztury/gyujtemeny.htm\)](http://www.javk.hu(keresztury/gyujtemeny.htm))). A legnagyobb öröömre a tengeren túlról is érkezett két köszönőlevél, amelyben folytatásra biztatnak a levélírók.

Az idők folyamán fénykép és videó felvételek készültek a városban élő, vagy innen elszármazott művészekről, ide látogató jeles, nevezetes emberekről. Művészeti csoportok megalakításáról beszéltek a kamera előtt a kortársak. Egy kis a helytörténeti anyagot is belecsempészttem a gyűjteménybe. Ennek eredménye, hogy a felvételek száma több százra nőtt, s ezek vissza nem térő eseményeket rögzítettek. Mindezeket DVD-re írtam át, mert a kazetták minősége romlani kezdett és a korszerűbb lemezek – talán – nagyobb biztonsággal őrzik meg a múltat.

Fényképek

Régi és új fényképek felkutatása révén kb. 2000 felvételt őriz fotótárunk. Valamennyit CD-re írtuk. A képek alatt magyarázó szövegek vannak, utalások, stb. Nagy sikerként könyvelem el, hogy az utolsó, élő unokahűg révén Keresztury Dezső szüleinek (pl. nemesgulácsi esküvői felvételek, rokonok fotográfiája) fotóanyagát sikerült begyűjteni, természetesen magyarázó szöveggel egyetemben. Szerintem ezek már az utolsó percek eredményei, hiszen leszármazott nélkül ment el a Keresztury-család.

Itt jegyzem meg, hogy Keresztury Dezső életmű-bibliográfiája, a megyei könyvtár honlapján tanulmányozható <http://www.dfmk.hu/>.

Keresztury Dezső születésének századik évfordulója alkalmából méltó ünnepséget szerveztünk, rendeztünk. Fő szervezője a Keresztury Emlékbizottság volt, amely az elmúlt években a tudós-költő emléket ápolta, hagyatékát őrizte, gyarapította. A megemlékezésekből a város minden Keresztury tisztelője kivette részét. Hároméves, felmenő rendszerű városi-regionális-országos vetélkedőt szerveztünk, úgy időzítve, hogy a sorozat a születésnap előtt fejeződjék be. Ez rendszerben lezajlott, itt is hasznosult a Keresztury Könyvtár állománya és sokrétű gyűjteménye. A „Virrasztás Keresztury Dezsőért” megindító és méltóságteljes ünnepségét a városban élő tisztelők és meghívott barátok nagy számban támogatták, vettek részt az éjszakába nyúló megemlékezésen. A meghívót Keresztury Dezső távoli rokona, Gerzson Pál festőművész tervezte. Kiadtunk egy CD-t, amelyről Keresztury Dezső saját hangján szól hozzánk, mond el verseket, és megszólalnak a megenésített versek is, Király László zeneszerzőnek köszönhetően. Ennek borítóját is a festőművész rokon tervezte.

Megjelent továbbá egy Szétbogozhatatlan című könyv (Válogatott versek a szerelemről), amelyet még a költő válogatott, s szándékozott kiadni. Kass János Kossuth-díjas grafikus, a költő barátja illusztrálta, megragadó rajzokkal értelmezve, egészítve ki a versek élményvilágát.

Bizonyára feltűnt, hogy az állomány is és a gyűjtemény egyes darabjai digitalizáltak, de technikai berendezésünk nincs. Ez mégis úgy vált lehetségessé, hogy saját számítógéppel rendelkezem, belekóstoltam a szövegszerkesztés rejtelmeibe. (Közel 80 évesen tanultam meg használatát, és most sem megy minden nehézség nélkül. Most is szívesebben írok „gyalog”, bár rájöttem a szövegszerkesztő és az internet csodálatos lehetőségeire, és most már e-mail címem is van. /turiklara@axelero.hu/). Erre azért volt szükségem, mert a munkám során így könnyebben kapok meg adatokat, mint a hagyományos postai levelezéssel. Pl. a dedikációk gyűjtésekor, ami egy újabb szép feladat. És a fiatalok a legegyszerűbb megoldást választják, hiszen nekik ez a természetes, mint nekem a kézírás. S ha eredményt akarok elérni, kénytelen vagyok alkalmazkodni. Persze így is hálás vagyok azoknak a kollégáknak, akik fáradságot nem kímélve, anyagot küldenek. Segítségüket úgy tudom csak megköszönni, hogy a dedikációért cserébe küldök egy-egy példányt a Keresztury CD-ből.

Dicsekvés nélkül szeretnék arról szólni, hogy az egész országot feltérképezve, alig néhány tíz embert nem sikerült eddig elérnem, a százvalahány olvasó készséggel küldte el a dedikációkat, és most már a számuk meghaladta az ezret. Hogy ekkora anyaggal mit kezdek, még nem tudom. Gondolkodom valamilyen kiadványon. De ez még a jövőben rejlik.

Nem beszéltem eddig a dedikációkról részletesebben, pedig ez is megér egy misét. Az eddig beletárolt (tehát nálunk lévő) könyvek 60 %-a dedikált. Ez adta az ötletet, hogy felkeressem azokat az írókat, akik dedikálva küldték el könyveiket. Sikerült is – mint ahogyan már említettem – az élők között, de a leszármazottak révén, valamint a könyvtárak segítségével, több százat beszerezni. Ezek a bejegyzések, dedikációk azért is nagyon fontosak, mert Keresztury Dezső nem csak a szokásos „szívesen, szeretettel, stb” bejegyzéseket írta az ajándékozott, vagy az eléhezott könyvekbe. Rendszerint kis versikével, vagy ahogy ő mondta, „rögtönzésekkel” ajándékozta meg olvasóit. Ezek a beírások betekintést engednek a költő kapcsolataiba, s a teljes életmű részét képezik. A dedikálások révén egy sajátos kis világ tárul fel előttünk, a baráti szálak, elkötelezettségek, élcélődések kis mikrokozmosza. Természetesen készítettem egy névsort a dedikációkat kapott személyekről, mely képet ad a személye körül kialakult sokrétű kapcsolatrendszeréről. Ezt hagyományozom arra a kollégára – könnyítéssel –, aki majd folytatni fogja ezt a gyönyörű munkát.

Álljon itt a több száz (söt ezer) közül néhány dedikáció – példaképpen:

Béres Ferencéknek a Dunántúli hexaméterekben:

*El ne feledje Komámuram, Asszonyom
ennyi az élet szép értelme:
család, szív szövetsége, gyerek.
Gond ne gyötörjön más,
csak egymás gondja, szerelme:
ezt kívánja neked Erzse, Ferenc
a koma Erzsébetnek és Ferencnek szeretettel*
Dezsőbáttya (1957)

Bornyi Sándornak az Emberi nyelven c. könyvben

*Ki arcom titkát keresve,
annyi képet lesett le rólam,
nem retusált, hál' Isten szebbre,
csak ahogy ismert, jóban, rosszban:
így lett tartalmas a javából
köszönet érte kedves Sándor
Bornyi jogásznak*
Keresztury Dezső Bp. 1956. jan. 15.

Csécsy Magdának a Klasszikus álmok c. antológiában

*Klasszikus álmokból valóban,
ha szállni szeretnék,
nyújtsd szegény magyarok gondja felé kezedet.
Magdának, akivel együtt tettük ezt
köszönettel és hálás szeretettel*
Dezső 1947. IV. 20.

Az Egységes magyarság c. könyvben

*Az egységes magyarság, úgy él, ha hagyják.
Őrizze meg Kanadában, hogy ne eljen hiába.
Magdának intó emlékként*
A Gazda Bp. 1990.

Fodor Andrásnak a Pásztor c. könyvben:

*Lassan s szívesen átadom a pásztor botot:
öröm éltet, nem fájdalom: legyetek kosok!
Andrisnak szeretettel*
Keresztury Dezső '82.

**Dr. Egervály Jánosné Fangler Katalinnak,
az Égő türelem c. könyvben**

*Szülőföldünk, azóta szebb lett,
de néha mégis az a legszebb,
mit gyermekkorunk ölébe rejtett.
Fangler Katinak szeretettel*
Keresztury Dezső Sopron, 1978. III. 16.

Felföldi Tibornénak az Emlékeim c. könyvben

*Emlékeimben úgy él Eszter,
mint aki hazacsábított egyszer,
de úgy él emlékezetemben,
mint senki más nem élhet szebben!
Szeretettel jegyzé:
Keresztury Dezső Bp. 1993. szept. 6.*

Györgyi Gézának, egy borosüveg címkéjére:

*Szükséges, hogy változatos,
izom-képző legyen a koszt:
gyümölcs képzi a meszet,
csokoládé az eszet;
s amitől jön a derű:
Badacsonyból a nedű.
Recept Gézának, 1959 karácsonyán*

Hajdú Zsuzsannának Balaton c. könyvében:

*Ott ahol ti születtetek,
e könyv is ott születhetett.
Balla Demeter képeket,
én Füreden írtam szöveget.
Így hát több jogcímed lehet,
hogy szívedben fő helyre tedd.
Zsuzsának, szeretettel*
Dezső báttya Bp. 1974. júl. 27.

Hajdú Erzsébetnek az Égő türelem c. könyvben:

*A jó kedélyre nem hat a hold, kód, frontátvonulás!
Ne légy meteoropata!
Van a világon annyi más, amikor az ember örül,
nézz kint és magadban körül!
Bözsinek szeretettel*
Dezsőbáttya 1975.

Horváth Józsefnek Zalai életrajzi kislexikonban:

*Egy megye nagyságát szolgálja, ha megbecsüli őseit:
a dicsőség koszorújára így szolgál rá, így örökít
jó múltat a gazdag jövőre, így lesz a múltak derék öre!
Horváth Józsefnek köszönettel és szíves barátsággal
Keresztury Dezső Bf. 1994. I. 20.*

Illyés Gyulának Pásztor c. könyvben:

*Proféták sorsát osztotta ki néked az Isten,
bár nem ígerte, meg is adta a tennivalót,
pásztori őseid adták át tisztas szereped: légy
Nyájajuhász pásztor, nálam jobb, szigorúbb!
Gyulának, hűséges barátsággal*
Dezső '82. nov. 2.

Dr. Józsa Tivadarnak (Írói nevén: Bodosi György)

Dunántúli hexameterek c. könyvben:

*Ajánlom baráti szívvél hangmérsékelt verseim:
játszi, bár nem játszi rimben bennük bú, s öröm delin.
Házam helyett házat adtál, ünnepnap abban lakom,
keresőre vár a kaptár, jó barát keze ahol
szivárványból kalácsot fon.*

*Vágyból, álomból szőtt otthon örzi benne jó illatát
Szerény bár: egész világ.
Tivadarnak, Panninak; kellő ódonságú
Himfy-strófában, szeretettel*

Dezső

Egry Józsefre emlékezve:

*E táj festője volt csak? A fények álmodója?
Amit ember elmondhat, a legnagyobb bírta szóra.
Hogy elmondja, mi rá osztatott, arra egy életet áldozott
S milyen nyomorban! Üdvözülten és kárhözottan.
Tivadarnak, szeretettel*

Dezső Pécsely, 1974. II. 12.

**Mohayné Katanics Márianak a Dunántúli
hexameterek c. könyvben:**

*Énekelni, énekelni, örömben, búban dalra kelni,
miként ama régi ősök, ti is ifjak, mai erősök!
Újlesztendő, virágtermő, hozzon rátok jót, mi eljő,
mondja öreg bátya:*

Dezső 1975. I. 1.

Képes Gézanak a Dunántúli hexameterek c. könyvben:

*A hatos vén forma, de azért tömény az izlete,
s ha szövetségre lépsz vele, erővel, fénnel lesz tele.
Ezt magyarázom neked, Géza, szégyen -
bölcs apaként örökdétl az igéken,
a bölcsőben te ringattad verseim szépen,
amiért neked köszönet és hála légyen!
Gézának szeretettel:*

Dezső 1957.III. 20.

Dr. Körmendy Józsefnek az Istenes versek c. kötetben:

*Ki e verseket régen várja, hiszen az ő barátsága
súgta őket, na meg a bora,
ki ne ürüljön hát hordaja soha!
Jóskának szeretettel*

KD. Bf. 1994. szept. 6.

Kustos Lajosnak az Önarcképek c. kötetben:

*Keresztury Dezső ajánlja e könyvet szeretettel:
Az ma is szívem vígasza,
Hogy készülődhetek haza!*

L-nak D és felesége

Lakatos Istvánnak:

„S mi vagyok én?...” c. könyvben

*Nem költészet, csak próza
egy nagyzóló filosz póza, -
tudja-e írni tovább?
Vagy úgy csinál, mint a cigány,
ki paripaként biztatja lovát?*

Égő türelem c. könyvben

*Átjavítottad szigorúan,
im megjelent: ahogy van, úgy van:
tűnődjetelek bánatimon,
nevesetetek hibáimon,
szeresetetek mindenkoron*

1975. december 8.

Egy Balaton-melléki bor címkéjére:

*Ne penészedjék feledékenyen
pincétekben ez a palack bor,
bontsátok fel majd a temetésemen,
fentről én is koccintok akkor.*

1995. szeptember 6.

Sajnos a könyvtár rendezvényeit a szűk kis helységek, a központtól való távolság miatt nem tarthatjuk a helyszínen. Így a város könyvtárainak olvasótermét vesszük igénybe, ahol segítőkészen, szívesen és szeretettel várnak bennünket. Ez a közlés már egy újabb, nagyon fontos szerveződéstről, a Keresztury Irodalmi Körről is szól, amely az idén kilencedik évébe lépett. Havonta egy alkalommal jön össze a viszonylag stabil, nyolcvan-száz főből álló társaság. Előadótól, témától függ a megjelenők száma. És persze a más intézmények csábításától. Kezdetben egy klubszerű teázóban jöttünk össze, mi, az irodalombarátok és Keresztury-tisztelők. Egy év alatt kinőttük a helyiséget, és ekkor a Deák Ferenc Megyei Könyvtár olvasótermében kaptunk otthont. Azóta itt tartjuk meg – havi rendszerességgel – összejöveteleinket. Szívesen járunk az előadásokra, s időnként, a törzsközönség véleményét is meghallgatva alakítjuk ki programjainkat. Létrehoztuk a Keresztury Könyvtári Alapítványt, amelyre néha csurran-cseppen némi anyagi segítség, támogatás. Így sikerül egy-egy kiadvánnyal is fenntartani Keresztury Dezső nevét a városban és az ország más tájain, ahová ezek eljutnak.

Amikor a Jánka-hegyi ház átalakult Keresztury Házzá, akkor a József Attila Városi Könyvtár igazgatója voltam. Beosztásomból következően természetesen a Házzal is foglalkoztam. Majd nyugdíjba vonulásom után (1981-től) mint részmunkaidős folytattam a munkát, és dolgozom ott ma is. Keresztury Dezsőt – mint könyvtáros – régtől ismertem, de személyesen csak 1968 után találkozhattam vele. Miután az intézményt gondjaimra bízták, gyakran beszélgethettem vele, és elképzeléseit jórészt megvalósíthattam. Meglátogattam a Semmelweis utcai lakásában és a Tegzes utcai (most Szent

Korona utca) gyönyörű, gyümölcsös kerttel körülvett nyári lakában. De találkoztam a tanítványaival, barátaival, széles körű ismeretségével is.

Ezeknek az alkalmaknak köszönhetem, hogy számtalan fotót és videó felvételt készítettem róla és barátairól. A felvételek nagyobb része a barátok, tanítványok vallomásaiból áll. Mindannyian készséggel, sőt, örömmel osztották meg velem emlékeiket, beszéltek arról, amiről csak ők tudhattak, bővítve a témával kapcsolatos ismereteinket.

A költő közvetlensége átsegített a tisztelettel vegyes félszégyesen, tapintattal, szeretettel oldotta fel, egyengette, tanácsaival segítette a Keresztury Ház működését.

Fájdalmas és maradandó emlékem, utolsó látogatása: 1996. február végén két hetet töltött velünk. Elbúcsúzott

a várostól, a tisztelőktől és békességgel távozott..., most már örökre.

Mélyen szívembe zártam Keresztury Dezső versének sorait:

*„...Itt éltem igazán,
tettem egyet mást, ami jó
Volt, bár hiábavaló,
Szerettek, s űztek, tán a messzeségben
Valahol több lett volna nyugalom, bérem
De itt volt a hazám...”*

Ezért a hűségért teszek meg mindent, hogy emléke élő és örök legyen itt, az ő szülővárosában, nekem pedig fogadott szűkebb pátriámban.



Márkus Péter:

A jég
1997

Szentendrei Vajda Lajos
Stúdió - Gönczi Galéria

Kardos Ferenc

Érdemes-e a Pannon Tükörben tanulmányt közölni?

Költői kérdés ez, hiszen csak akkor ildomos feltenni, ha igenlő a válasz. Igen, természetesen érdemes. De ennél az egyszerű, logikai válasznál lényegre törőbb választ is adhatunk: Igen, érdemes, hiszen figyelnek rá az egyes tudományterületek szakemberei, kutatók. Ez a figyelem pedig olyan olvasói körökbe juttatja el folyóiratunkat, melyekbe a szépirodalmi, színházművészeti és képzőművészeti közlések okán csak ritkán jutna el. Ennek a figyelemnek két nyilvánvaló jele is van. Az egyik a folyamatosan érkező, itt közlésre szánt szaktanulmányok, vagy tudományos népszerűsítő írások, a másik a hivatkozások szép száma. Az írások minőségét, a hivatkozások számát természetesen nem mérhetjük egy-egy tudományág szaklapjának minőségi szintjéhez, hivatkozási számaihoz, hiszen a Pannon Tükör nem egyik vagy másik tudományterület szaklapja, és nagyon helyesen soha nem is akart azzá válni, de más, hasonlóan egy térség kultúráját komplexen megmutatni akaró kulturális folyóiratokhoz mérten jó helyen áll.

A szaktanulmányok leginkább az országhatárokon is túl nyúló területről, a pannon tájról tudósító kutatási eredményeket közölnek az eddig eltelt tíz év alatt, de nagyon sok érdekes tanulmány jelent meg az egyes irodalmi, vagy más művészeti évfordulók kapcsán is. Így az irodalomtudomány és a történettudomány témáit érintő tanulmányok sorával találkozhattunk a lap hasábjain. De nem sokkal maradnak el ettől számságukban a néprajzi és a szociológiai-szociografikus írások sem.

Kiemelkedő és sokat hivatkozott tanulmányok elsősorban a tematikus számok inspirációjára születtek, példaként a Deák Ferencről, az olajiparról, vagy a zalai 1848/49-es eseményekről szóló lapszámokat említeném. De az irodalomtudományi újdonságokat is közre adó Mikszáth Kálmán, Hamvas Béla összeállítások is tartós értékei a lapnak. Ezek az újszerű megközelítésekben bővelkedő összeállítások azonban nem jöhettek volna létre a Pannon Tükör és a zalai kutatóbázisok: a Zala Megyei Levéltár, a Gőcseji Múzeum, a Thúry György Múzeum, a Balaton Múzeum közti tartósan jó kapcsolat nélkül. E műhelyek ugyanis meglátták a Pannon Tükörben azt a lehetőséget, melyet a mégoly kiváló saját

sorozataik, a Zalai Gyűjtemény, Zalai Múzeum sem biztosítottak az új zalai tudományos eredmények közreadásában és népszerűsítésében, egy új, a zalai értelmiség széles körét érintő olvasó- és népszerűsítő tábor. Folyóiratunk arra is alkalmasnak bizonyult az eltelt tíz év alatt, hogy a fiatal zalai kutatók is megmutatkozzanak benne, s arra is, hogy a szaktudományosság számára szokatlan határterületek – mint legutóbb József Attila és a komolyzene kapcsolata – is teret kapjanak. A Pannon Tükör is hasznosította e kapcsolatokat, hiszen e tartalmak, általános történeti érdeklődést is magáénak tudó helytörténeti, helyismereti irodalom tette keresetté tapasztalataim – könyvtáros kollégáim tapasztalatai – szerint az ország nagy könyvtáraiban.

Az irodalomtörténeti, művészettörténeti tanulmányok és nagy visszhangot kiváltó forrásközlések elsősorban a szerkesztők jó „szakmai” kapcsolatait dicsérik.

A hivatkozások számát, miután folyóiratunk nem tudományos szaklap, nem méri a tudományometriával foglalkozók. Az internet segítségével azonban pár nap alatt több, mint 100 hivatkozást találtam. A hivatkozások harmada a folyóiratban közlő kutatók saját publikációs jegyzékeiben található. Ez azt jelenti, hogy az itt közlők írásukat érdemesnek tartják felvenni hivatalos publikációik közé. A hivatkozások kétharmada az itt közölt írás feldolgozásáról tudósít. Több, mint tíz hivatkozást találtam viszonylag rövid idő alatt a már említett tematikus összeállítások mellett Pomogáts Béla esszéire, Petánovics Katalin és Kerecsényi Edit néprajzi írásaira, illetve a romákról szóló írásokra vonatkozóan.

A szaktanulmányok mellett sok hivatkozást találtam a II. világháborúval kapcsolatos szépirodalom – dokumentumirodalom – egyes darabjaira is, mely azt mutatja, a folyóirat forrásközlései e téren is fontosak.

A Pannon Tükör tíz éve tehát nem múlt el nyomtalanul a tudományosság felől nézve sem, s ezek az adatok azt mutatják, folyóiratunk visszalapozva is érdekesnek, tartalmasnak tűnik, régebbi számai is keresetté válhatnak. S talán az is előfordulhat, ebben hiszek, hogy egy-egy vers akkor kapja el az olvasó szemét, akkor hatol szívig, amikor egy régi tanulmány után lapozgat.

Dr. Horváth György

Tükör-e a Pannon?

Merész vállalkozásnak tűnt tíz éve egy zalai irodalmi folyóirat megteremtése. E kísérletből regionális, majd országos terjesztésűvé vált a kezdeti próbálkozás. Ma szerves része a magyar irodalomnak, amely kitekint határon túlra, így is próbál egyetemesen magyar lenni, és az is.

Hamarosan kikristályosodott arculata, szellemisége. Formája kialakult, állandóságot mutat, méltó a tartalomhoz. A színes és fekete-fehér képek egységet alkotnak, a folyóiratnak ritmust adnak. A lapművek dicséretei és esztétikusak, figyelemfelkeltők.

A szerzők túlterjednek Pannónián, de ez csak értéket növel. A kínáló lehetőségekből kell választani a szerkesztőnek. Az olvasó válogathat az írásokban: kedvére, érdeklődésének megfelelően. Hogy mi a művészi, az igazi érték, azt úgysem a kor dönti el.

A Pannon Tükör a jövőnek is szól. Ötven-száz év múlva is beleolvashatnak, ítéletet is mondhatnak róla.

A szerkesztő(k) szándéka dicséretes. Ő(k) is tévedhet(nek) a minőség megítélésében, ő(k) is szubjektíven dönt(enek). A hiba akkor van – egypárszor tapasztaltuk –, ha politikai alapon jelentet meg egy-egy írást a szerkesztő. Ez főleg akkor veszélyes, ha még élnek az egyes események résztvevői, szemtanúi. Ilyenkor válik hitellessé egy folyóirat. Ez néha előfordult a Pannon Tükörben is. De nem ez a jellemző. A Pannon-értékek dominálnak a folyóiratban. Lehetne azonban még pannonosabb a folyóirat! Akkor lehet csak tükör, ha a régió művészetét mutatja be, azt próbálja minél tágabban felölelni.

A művészi értéket nem az olvasó határozza meg, de esetenként a szerkesztő sem. Dicséretes a megjelent mű-

vekre való utalás, értékelés. Ennek igazán mozgósító ereje van. Folytassa tovább ezt a folyóirat!

A művészi színvonal azt is jelenti, hogy e régióban mennyit tudunk produkálni. Ezért nem kell szégyenkezni, ezzel nem kell hivatkozni.

Mi az, amit elvár az olvasó? Az első fő gondolat a politikamentesség. Ezt nem kell magyarázni, akinek pedig kell, annak felesleges. Eredeti – elsősorban – zalai művek közlése még akkor is indokolt, ha azok nem kimagasló mércéjük.

Kell-e szeretni a Pannon Tükört? Igen, hiszen él, értéket közvetít színvonalasan. A nagyobb önkritika, a szerényebb megítélés viszont még gazdagabbá teheti a folyóiratot. Nem öntömjénezés kell, hanem alkotás. Erre büszke lehet a Pannon Tükör. Az irodalmi és művészeti élet szerzőivel szemben azonban igyekezzen – tudom, nagyon nehéz – objektív lenni. A más műve is lehet jó, az enyém is lehet gyengébb.

Ismeretes, hogy a művészek nem mindig képesek objektív értéktételre. Itt jön egy irodalmi folyóirat felelőssége. Próbáljon rendet teremteni a művészi körökben! Az olvasó pedig érezhetően alkotást kapjon. A Pannon Tükör – gondolom – képes erre.

Sok tíz évet kívánok, sok zalai és pannon-érték megőrzését e folyóirat hasábjain. Neveljen, tanítson, művészi értéket nyújtson az olvasónak! Látom a sikeres jövőt, ha a kiadvány a művészetet, elsősorban a kortárs művészetet közvetíti.

Események, hírek

Még tavaly december 16-án a budapesti Fészek Klubban jeles eseményre került sor: a 70 éves Makkai Ádám költő, műfordítót, lapunk munkatársát köszöntötték barátai és tisztelői a budapesti Fészek Klubban. Jókai Anna méltatta az emigrációban kiteljesedett, sokoldalú alkotói pályát, majd Mezei András szólt pályatársi-baráti kapcsolatokról. Végül a költővel Büky László irodalomtörténész beszélgetett műveiről, azok forrásvidékéről, majd bemutatta az erre az alkalomra megjelent *Jézus és a démonok imája* című gyűjteményes verskötetét. (Atlantis-Centaur – Tinta Kiadó, 2005)

Január 22-én, A Magyar Kultúra Napján a Hevesi Sándor Színházban rendeztük meg a lapunk megjelenésének 10. évfordulójával kapcsolatos szakmai tanácskozást és irodalmi estet. A megjelenteket Vajda László, a szerkesztői bizottság elnöke köszöntötte, majd Pék Pál, alapító főszerkesztő tartott előadást a lap indulásáról, első évfolyamairól; Megyeri Anna muzeológus, dr. Kostyál László művészettörténész, Kardos Ferenc költő, könyvtáros, Bence Lajos költő, főszerkesztő-helyettes, dr. Vasy Géza irodalomtörténész és Péntek Imre főszerkesztő különböző aspektusból tekintették át a tíz év irodalmi-szakmai publikációit. A nap folyamán irodalmi összeállítást is halhattak az érdeklődők a lapban megjelent versekből és prózákból, Szemes Péter szerkesztésében. Közreműködtek a Hevesi Sándor Színház stúdiói.

Megjelent a Magyar Nemzeti Művelődési Intézet kiadásában *Fodor Árpád: Remény a kő alatt* című első kötete. A bevezetőt Bence Lajos írta, a könyvet Péntek Imre szerkesztette. A Muratájban indult, s a Pannon Tükörben is többször publikáló fiatal költő könyvét január 14-én Lendván, a Bánffy Központban Péntek Imre és Bence Lajos mutatta be.

Február 4-én, ugyancsak a Bánffy Központban *Halász Albert: Minden szó(l)* című verskötetének bemutatására került sor. A költő saját grafikáival, képverseivel illusztrált könyvét Bence Lajos méltatta, az illusztrációkból rendezett tárlatot Nemes László festőművész ajánlotta a közönség figyelmébe.



Családjától február 29-én kaptam az értesítést: Major-Zala Lajos költő, író, lapunk munkatársa előző nap, február 28-án elhunyt. Tudtuk, hogy súlyos betegséggel küzdött, mégis megrendített a hír. 2004-ben jelent meg vaskos próza és versvallomása az Aurora Kiadónál *Testamentum* címmel. A cím ma súlyosabb jelentést hordoz, mint megjelenésének és bemutatásának idején, Hévízen, a Csokonai Társaság szokásos őszi ülésén. Betegeskedése ellenére sem adta fel a reményt, hogy tavasszal Magyarországra jön, kedves hévízi villájába, ahol a hetvenes évek végén-nyolcvanas évek elején, a Lajos napi baráti összejövetelekből kialakult egy sajátos irodalmi konzultáció, ellenzéki fórum, a Csokonai Társaság. A hazai és a határon túli magyar irodalom találkozó helyén rendszeres vendég volt Takáts Gyula, Fodor András, Pomogáts Béla, Erdélyi Zsuzsa, Tüskés Tibor, Csurka István, Hatvani Dániel, Kántor Lajos, Gálfalvi György, Várdi Béla, András Sándor, Nagy Pál, Kabdebó Tamás és mások, zalaegerszegi és hévízi-keszthelyi barátok. Külön fejezet a társaság történetében Csengey Dénes bekapcsolódása a találkozók szervezésébe, Cseh Tamás és a Kaláka Együttes felépése. Valóságos kis szellemi központtá vált a Major-villa. Kisugárzására az „illetékes szervek” is felfigyeltek.

A házigazda hozta Münchenben megjelent köteteit, melyek akkor idehaza nem voltak hozzáférhetőek, tiltott gyűjteménynek számítottak. Az utolsó kötet, amely a hűséges Aurora Kiadó, a müncheni barát, Molnár József nyomdájából kijött, a *Sursum corda* volt 1989-ben. De elérkezett a rendszervált(oz)ás ideje, és Major-Zala Lajos immár legális szerzővé vált abban az országban, amelyet 1949-ben hagyott el, a letartóztatás, az ÁVH elől menekülve. (Részletesen szól erről az *Elvesztett győzelem* című, önéletrajzi kötetében. Lyukasóra-SMIKK, 1999) Tagja lett a Magyar Írószövetségnek, elnöke, majd tiszteletbeli elnöke a Csokonai Irodalmi és Művészeti Társaságnak. Sűrűbbé vált az a sajátos ingázás, mely svájci otthona, Pensier és Hévíz között zajlott. Első hazai kiadású kötetét Kecskeméten adták ki, Hatvani Dánielnek köszönhetően, *Játsszunk szerelmet* címmel. Ebben jobbára a költő (legendás) erotikus versei kaptak helyet, el is fogott az utolsó példányig. Igyekezett kihasználni a felnyílt lehetőségeket, több verskötete jelent meg a legkülönbözőbb kiadói variációban. 2000-ben magam is bábáskodtam a *Hogy hívnak, ember?* című könyvének megjelenésében az Árgus Kiadónál, a SMIKK-el együttműködve. Meg kell mondani, költészetének hazai befogadása, elfogadása nem alakult túl szerencsésen. Ebben az is közrejátszott, hogy utóbbi kötetekben erőteljesen politizált, attól a meggyőződéstől hajtva: az általa vélt igazságot a legkíméletlenebbül kell a közélet szereplőinek tudomására hoznia.

Nagyon kevesen ismerték – a gyakorlatilag hozzáférhetetlen – első korszakának (szerintem) jelentős köteteit: a *Fémember az áramkörben-t*, az *Imátlan imát*, a *Rontásbontót*, a *Támadj föl, édes-t*. Nagyon hiányzott (hiányzik) egy válogatott verskötet, amely költészetének valós értékeit integrálhatná az egyetemes-hazai magyar irodalomba. (Ez a feladat már a baráti-szakmai körre maradt.) Azt hiszem, sokan sokkal tartozunk neki. Ez a legkevesebb, hogy ennek a hiánypótló kötetnek a kiadását mielőbb megoldjuk.

Tavaszi látogatását nagy várakozással tervezgette. Ismét egy újabb vállalkozásba fogott: az 1956-os forradalomról írott verseit akarta egy kötetbe rendezve megjelentetni. Erről tárgyaltunk telefonon többször is... A sors másként akarta, életműve lezárult. A Csokonai Társaság őszi ülésén legfeljebb tiszteleghetünk emléke előtt. S zavartan forgatjuk a Testamentum lapjait, tünődhetünk a keserű búcsúzkodást intonáló verseinek sorain.

A *Mi vagy? Ki vagy?* című versében írta:

*„szeretni jöttem e világra
elmenni készülök
két hazával szeretetlenül
mondatok szeméthalmazán
az érthetetlen kárhozat elül
dermedő értelmében
lesz-e ki tiz körmével
élővé kaparja síromon
szavak foszló rongyából
a didergő nyelvet
atommá szétborult
Anyáürben az értelmet”*

A *Pensier* melletti kápolnatemetőben végső nyugalomra helyezett kislakosi (ma Tormafölde) költőt, – aki öntudatosan, nevében is zalainak vallotta magát – az „eltékozolt fiút” akkor becsüljük meg, ha „élővé kaparjuk” a kincset, amely költészetének gazdag tárházában rejtőzik.

P.I.

Győri Műhely látogatása

Március 7-én a Keresztury Irodalmi Kör szervezésében a Deák Ferenc Megyei Könyvtár olvasótermében a győri Műhely című folyóirat bemutatkozó estjére került sor. A jól sikerült rendezvény vendégeivel, Villányi László főszerkesztővel, valamint Sütő Csaba András és Szalai Zsolt szerzőkkel Péntek Imre és Szemes Péter beszélgetett.

Farkas Ferenc szobrászművész albumának bemutatóját, mely a Pannon Tükör Művészeti Könyvek sorozatában jelent meg, március 16-án, a Gönczi ÁMK-ban rendezték meg. A kötetet Garamvölgyi György, az intézmény igazgatója méltatta, kiemelve a képzőművészeti könyvkiadás jelentőségét. A kötet szerzőivel – dr. Kostyál László művészet-történésszel és Frimmel Gyula grafikusművésszel, valamint Zóka Gyula fotográfussal – Péntek Imre beszélgetett.

A Luganóban élő kiváló költő, író, képzőművész és irodalomszervező Saáry Éva március 24-én a zalaegerszegi Buday Galériában rendezett kiállítást festményeiből és fotóiból. A tárlatot dr. Kostyál László méltatta, majd összeállítást hallhatott a közönség a szerző verseiből, Molnár Árpád és Horváth Ildikó előadásában. A költő pályájának állomásait, versvilágának jellegzetes formai és tartalmi vonatkozásait Péntek Imre vázolta fel előadásában.

Muravidéki könyvek a szlovén nagykövetségen

Március 31-én, pénteken a Szlovén Köztársaság budapesti nagykövetségén három muravidéki, illetve szlovén vonatkozású könyvet mutattak be.

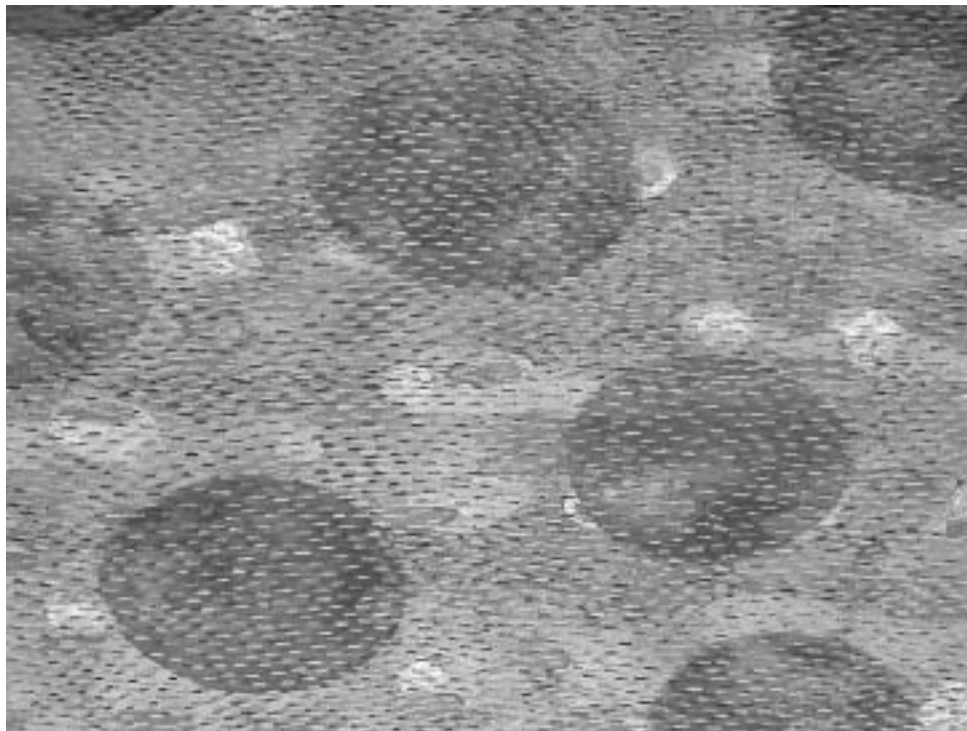
Franci Just irodalomtörténész a muravidéki és rábavidéki kortárs szlovén írók-költők antológiáját ismertette, melynek anyagát Zágorec-Csuka Judit fordította. Just kiemelte: a fordításkötet első vállalkozás a Mura és a Rába mentén élő alkotók az utóbbi néhány évtizedben született irodalmi termésének egybegyűjtésére és publikálására. A kötet kiadása többféle szándékot is takar, egyik szempontból a kötet szerkesztője, Székely András Bertalan így ír: *„Népeink nyelve, múltja, hagyományai, életformája, vallása sok ponton érintkezik egymással, mégsem ismerjük egymást eléggé. Zágorec-Csuka Judit előzmény nélküli vállalkozása, hogy a magyar olvasóközönség számára is hozzáférhetővé teszi ezt az értékes, felfedezésre váró regionális irodalmat...”*.

A második kötet is fordítási irodalmi termék, Varga József legutóbbi kisregényének, a Tudatformáló időnek szlovén fordítása (Éasi oblikovanja zavesti). A kötetet, melyet Peter Oletič, a szerző unokája ültetett át szlovén nyelvre, Zágorec-Csuka Judit értékelte, kiemelve a mű dokumentarizmusát. Oletič pedig a mű fordítása közben tapasztalt nehézségekről szöveg, melyeket a szerző segítségével sikerült leküzdenie.

Sz. Kanyó Leona (1934-1984) A Tiszától az Adriáig című, a tragikusan korán elhunyt költő publicisztikáit és válogatott verseit tartalmazó kötetét annak szerkesztője, Székely András Bertalan mutatta be.

Székely kitért azokra a politikai-életrajzi vonatkozásokra is, amelyek megnehezítették a vajdasági Magyarokanizsán született költő kibontakozását (pl. a titói éra alatt koholt vádak alapján másfél évi szabadságvesztés és börtönbüntetés sújtotta), végül a „hazatérés” a szlovéniai Nova Goricába, illetve a muravidéki magyar irodalomba (az Összhang antológiákkal és a Fenyőm tuskéi alatt című önálló kötetével) történő betagozódással. A szerkesztő Sz. Kanyó Leona, a magyar irodalom méltatlanul elfelejtett alakja előtt tiszteleg a válogatott versekkel. Székely meggyőződése, hogy a szerző, akinek életműve alig épülhetett be a művelt magyar köztudatba, éppen szegényebb is általa, hiszen olyan költőről van szó, akinek „míves darabjait” az egyetemes magyar irodalom megbecsült alkotásai között kell számon tartanunk.

B.L.



Ernszt András: Nagy elliptikus III. 2005

Quadriga - Gönczi Galéria

Szerzőinkről

- B. Supka Magdolna** (1914. augusztus 3. – 2005. november 10.) Művészettörténész, a régi és a kortárs magyar képzőművészet elfeledett, mellőzött értékeinek újra felfedezője, propagátora. Számos tanulmány, monográfia – többek között *Aba Novák Vilmosé* - szerzője.
- Bakonyi István** (1952; Székesfehérvár) Irodalomtörténész, kritikus. Legutóbbi kötete: *Vendégeim voltak 3.* (Felsőmagyarország Kiadó)
- Batári Gábor** (1967; Budapest) Író, költő, szerkesztő.
- Bence Lajos** (1956; Lendva) Költő, kritikus, esszéista, szerkesztő. Legutóbbi kötete: *Identitás és entitás* (Esszék, tanulmányok, kritikák), Pannon Tükör Könyvek, 2005.
- Csörgits József** (1948; Vörösmart, Horvátország) Költő, publicista. *Tarkónlőtt világ: a horvátországi magyarság háborús szenvedései* című kötete 2002-ben jelent meg.
- Dr. Arató Antal** (1942; Székesfehérvár) Kritikus, képzőművészeti szakíró.
- Dr. Horváth György** (Nagykanizsa) Tanár, lapunk szerkesztőbizottságának tagja.
- Farkas Balázs** (1988; Zalaegerszeg) Prózaíró, lapunkban megjelent novellája első közlése. *Szoliva János* (1936; Nagykanizsa) Költő, legutóbbi kötete: *Idősrepeszek, versek, Lipódi László murai fotóival.* (Canissa Kiadó, 2004)
- Ferencz e. Győző** (1937; Zalaegerszeg) Újságíró, szerkesztő, helytörténeti kutató.
- Kabdebó Tamás** (1934; Newcastle, Írország) Költő, prózaíró, műfordító. Legutóbbi kötetei: *Róma szolgáló leánya, Milyen színű éjjel a tenger?* (Epl Kiadó, 2004)
- Kardos Ferenc** (1955; Nagykanizsa) Költő, kritikus. Legutóbbi kötete: (Zagorec-Csuka Judittal közösen) *Időfák alatt.* Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet - Pannon Tükör Könyvek, 2005.
- Kerek Imre** (1942; Sopron) Költő, kritikus, műfordító. Legutóbbi kötete: *Virágvölgy, Összegyűjtött versek, Hazánk Kiadó, 2002.*
- Király László** (1954; Zalaegerszeg) Zeneszerző, zenei szakíró.
- Kurucz György** (Keszthely) Történész.
- Lászlóffy Aladár** (Kolozsvár; 1937) Költő, író, műfordító, esszéista.
- Lehota János** (1943; Nagykanizsa) Kritikus, esszéista.
- Lendvai Anna** (Nagykanizsa) Történeti kutató, szerkesztő.
- Luzsica István** (1975; Fót) Költő, szerepelt a *Menedékidő* című antológiában, Accordia Kiadó, 2004.
- Marczinka Csaba** (1967; Budapest) Költő, kritikus, művészeti író. Kötete: *Ki lopta el ortho-doxámat?*, versek, Littera Nova, 2001.
- Máté Imre** (1934; München) Költő, író, kritikus, műfordító. Legutóbbi kötete: *Vállunkon vízőzönnel, válogatott költemények, Pro Pannónia Kiadói Alapítvány, 2003.*
- Matyovszky Márta** (1950; Zalaegerszeg) Pszichológus.
- Mendöl Zsuzsa** (1941; Pécs) Művészettörténész.
- Novotny Tihamér** (1952; Budaörs) Művészeti író, számos kiállítás kurátora. Legutóbbi művei: *Aknay János – Angyalos* könyv, Szentendre, 2004., *Szétguruló üveggyölkben, Vajda Lajos Kulturális Egyesület, 2004.*
- Nyakasné Türi Klára** (1926; Zalaegerszeg) Könyvtáros, Keresztury Dezső zalaegerszegi hagyatékának gyűjtője és gondozója.
- Pápes Éva** (1954; Szatta) Kritikus, filmes szakíró.
- Péntek Imre** (1942; Zalaegerszeg) Költő, kritikus, képzőművészeti szakíró. Legutóbbi kötete: *Ví(g)aszkereskedés, versek, Vörösmarty Társaság, 2002.*
- Prosek Zoltán** (Győr) Művészettörténész, számos kiállítás kurátora.
- Saáry Éva** (1929; Lugano, Svájc) Költő, prózaíró, kritikus.
- Somogyi Zoltán** (1982; Keszthely) Prózaíró, novellái és kritikái különböző irodalmi lapokban jelennek meg.
- Szakolczay Lajos** (1941; Budapest) Irodalomtörténész, kritikus, képzőművészeti író. Legújabb kötete: *Erdélyi ősz, Tanulmányok, esszék, kritikák, Napkút Kiadó, 2006.*
- Szemes Péter** (1979; Zalaegerszeg) Kritikus, esztéta.
- Tari István** (1953; Óbecse) Költő, prózaíró. Legutóbbi kötete: *Kiadó a keresztút.* (Forum Kiadó, 2004)
- Tar Ferenc** (1955; Hévíz) Történész, helytörténeti kutató.
- Utassy József** (1941; Rédcis) Költő, legutóbbi kötete: *Sugdós a sátán* (2002).
- Varga Zoltán** (1981; Zalakoppány) Költő, versei a Pannon Tükörben jelentek meg.
- Vasy Géza** (1942; Budapest) Irodalomtörténész, kritikus. Legutóbbi kötete: *Hol zsarnokság van – Az ötvenes évek és a magyar irodalom, Mundus Kiadó, 2005.*
- Wehner Tibor** (1948; Budapest) Művészettörténész, legutóbbi műve: *A hazugság és a hiány emlékművei, Új Művészet, 2001.*
- Weinrauch Ingrid** (1978; Debrecen) Költő, irodalmi folyóiratokban publikál.